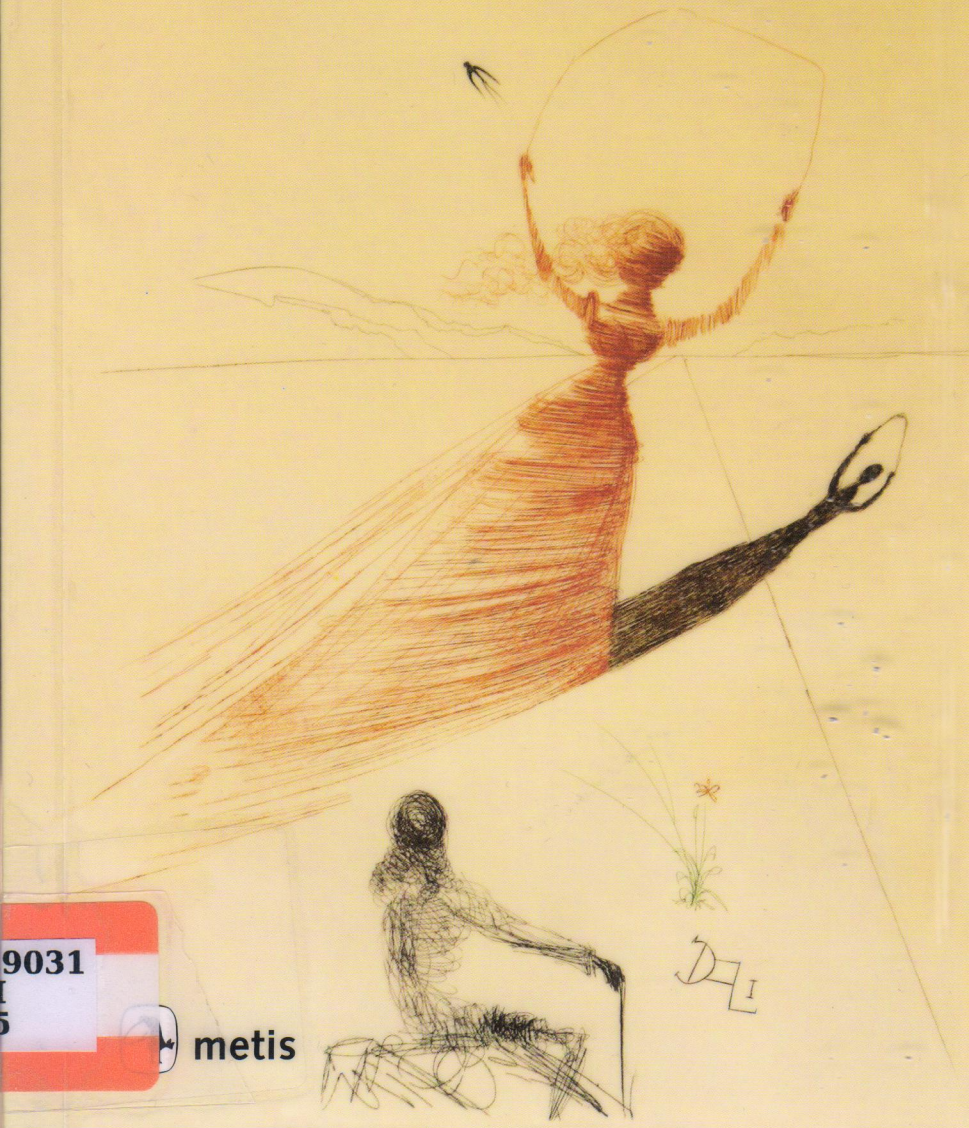
Miguel Tamen

Sanat Neye Benzer

ALICE KİTAPLARINA YOĞUN GÖNDERMELERLE

9031

metis

Miguel Tamen

Sanat Neye Benzer

Alice Kitaplarına Yoğun Göndermelerle

Felsefe ve edebiyata sıradışı bir yaklaşımı olan Portekizli yazar Miguel Tamen, Lizbon Üniversitesi'nde edebiyat kuramı profesörü ve üniversitenin edebiyat kuramı programının başkanı. Bunun yanı sıra 2000 yılından beri Chicago Üniversitesi'nde misafir profesör olarak ders veriyor. Çalışmalarında özellikle dil felsefesi, yorum, ahlak felsefesi ve estetik konularına odaklanan Tamen, 1987 yılında Portekiz PEN Deneme Ödülü'ne layık görülmüş. Yazarın yayımlanmış kitapları şunlar: *Manners of Interpretation: The Ends of Argument in Literary Studies* (Yorum Tarzları: Edebiyat İncelemelerinde Tartışmanın Amaçları, 1993), *The Matter of the Facts: On Invention and Interpretation* (Olgular Meselesi: İcat ve Yorum Üzerine, 2002), *Friends of Interpretable Objects* (Yorumlanabilir Nesnelerin Dostları, 2004).

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Sanat Neye Benzer
Alice Kitaplarına Yoğun Göndermelerle
Miguel Tamen

İngilizce Basımı:
What Art is Like
In Constant Reference to the Alice Books
Harvard University Press, 2012

© The President and Fellows of Harvard College, 2012
Harvard University Press ile yapılan sözleşme
temelinde yayımlanmıştır.

© Metis Yayınları, 2014
Çeviri Eser © Nedim Çatlı, 2014

İlk Basım: Mart 2015

Yayına Hazırlayan: Özde Duygu Gürkan

Kapak Resmi: Salvador Dali,
Alice Harikalar Diyarında için illüstrasyon, 1969.
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-975-342-976-4

Miguel Tamen

Sanat Neye Benzer

ALICE KİTAPLARINA YOĞUN GÖNDERMELERİ

Çeviren:
Nedim Çatlı

metis

Ana için
Madalena için

İçindekiler

Giriş
Ne Beklenmeli
11

I. Fikirler (§1-55)
15

II. Mobilya (§56-103)
39

III. Bir Hata (§104-150)
69

IV. Olan Şey (§151-199)
100

Analitik İçindekiler Listesi
131

Teşekkür
141

"'Burguleler' nedir?"
"Şey... 'burguleler' porsuk gibi bir şeydir – kertenkele gibi bir şey – ve tirbuşon gibi bir şey."
"Çok acayip görünümlü yaratıklar herhalde."
"Öyleler."

LEWIS CARROLL, *Aynanın İçinden*

Giriş

Ne Beklenmeli

BU İNCE KİTAP sanatı açıklamada yaygın bir tarza tepki olarak yazıldı. Bu tarza göre sanat, sanat görüşlerinin ve tanımlarının, felsefi iddiaların özetlerinin ve üçüncü şahısların ortaya koyduğu eleştirel yargıların bir araya getirilmesiyle açıklanmalıdır. Bu kitap ise genel güçlükleri ortaya koymak ve sanatın neye benzediğini tarif etmeye çalışmak gibi daha deneysel ve makul bir amaca sahip.

Başlıca iki nedenle tepki niteliğinde bir kitap bu. Birincisi, sadece birkaç sorunu dile getirip, dolaylı olarak sanat hakkında pek az genel sorun olduğunu öne sürüyor. Bu sorunların arasında şunlar üzerinde duruluyor: sanat ile, sanat hakkında bulanık fikirlere sahip olmak arasındaki bağlantı (1. Bölüm); sanatsal mobilyanın sanata özgü olmadığı anlayışının savunması (2. Bölüm); sanat kararlarının, sizin hem yargıçlığını hem de jüriliğini yaptığınız sanat mahkemelerince çıkarıldığını hayal etme hatası (3. Bölüm) ve sanatla her ne oluyorsa, en azından size de olması gerektiği yolundaki esasen doğru ama bulanık fikir (4. Bölüm). Bunun tepki niteliğinde bir kitap olmasının ikinci sebebi ise, söz dağarcığını herhangi bir entelektüel alan içerisindeki tartışmalardan çıkarmak yerine, bu az sayıdaki sorunların Alice kitaplarını okumuş olanlar tarafından layıkıyla anlaşılabileceğini ileri sürmesi. Alice kitapları Lewis Carroll'ın yazdığı *Alice Harikalar Diyarında* (1865) ve *Aynanın İçinden*'dir (1871). Bundan sonraki bölümlerde kullanılan teknik kelime ve ifadelerin büyük bir kısmı Alice kitaplarından alınmıştır; tabii bunların çoğu, geldikleri yerde herhangi bir teknik biçimde asla kullanılmış değil.

Bu durum sanat felsefesinde, estetikte ve edebiyat eleştirisi dahil sanat eleştirisinin çeşitli türlerinde süregiden mevcut tartışmaların halinden gözü korkmuş olanların içini rahatlatabilir. Ama şu var ki, sanat üzerine neredeyse hiçbir görüş sunmayan iki Alice kitabı böyle tartışmaların çoğunu zorluk ve önem bakımından geride bırakır. Alice kitapları yedi yaşındakiler için yazılmış olduğundan, bu kitap aynı zamanda dolaylı olarak, yedi yaşındaki herkesin sanata dair az sayıdaki genel sorunlar hakkında bir fikir edinebileceğini iddia etmektedir. Fakat bu kitabın yedi yaşındakiler tarafından okunması pek muhtemel olmadığına göre, kitabın derdini anlatış şekli, yetişkin okur kitlesinin bu meseleler hakkında düşünme biçimlerinde değişikliğe gitmeleri için bir yakarış olarak da anlaşılmalıdır.

Sırada birkaç tekzip ve uyarı bulunuyor. Öncelikle, bu, Alice kitapları *hakkında* bir kitap değil. Bu konudaki muazzam ikincil kaynak yığınına katkı sunmayı amaçlayan bir eleştiri çalışması değil; ne de bütün sanat türleri, hatta herhangi bir sanat hakkında. Bir bütün üzerine mesafeli bir tefekkürü de hedeflemiyor. Böylesi bir mesafeli duruş ne var, ne mümkün, ne de arzu edilir bir şey. Daha ziyade, bu kitap sanat hakkında konuşmanın, konuyla ilgili ve önemli başka pek çok şey hakkında konuşmakla, hatta pek çok insan etkinliğiyle yakından bağlantılı olarak görülmesi gerektiğinde ısrar ediyor. Alice kitaplarını yeterince iyi biliyorsanız, burada söylenmek istenileni anlayabileceğiniz umudunu dile getiriyor. Böyle umutların sağlam bir temeli varsa, o zaman Alice kitapları, dünyada bildiğiniz tek şey olmasa bile,* en azından bu konu için bilmeniz gerekebilecek tek şeydir. O yüzden bu kitabı okumaya başlamadan önce onları okumuş olmanız ya da okumanız gerekir. Bu kitap Alice kitaplarına ikincil kaynak olmayabilir, fakat daima onlardan sonra gelir.

Bir zamanlar biri "Sokrates'e yoğun göndermelerle" bir kitap yazmıştı. "Yoğun göndermelerle" kullanışlı bir deyim. Bir meseleyi hakkıyla ele alma ve bunu yaparken kullanılan terimlerin –kendileri

* John Keats'in "Ode on a Grecian Urn" adlı şiirine gönderme. "Güzellik hakikattir, hakikat de güzellik – işte bu / Dünyada bildiğin tek şeydir, bilmen gereken tek şey." –*y.n.*

bu meseleyi ele almamış olsalar bile– belli yazarlara, insanlara, okumalara ya da deneyimlere borçlu olunduğunun farkına varma teşebbüsünü belirtiyor. O zaman, bir kimsenin sanatı görme biçimi Alice kitaplarına çok şey borçlu olabilir demektir; oysa bu kitaplar gözle görülür bir anlamda sanat hakkında değildir.

Ve bu kitapta doğrudan alıntılanan tek metin, iki Alice kitabının eleştirel basımıdır. Savın amaçları gereği Alice kitaplarına aynı zamanda yazılmış tek bir kitap muamelesi yapılmıştır. Bu herhangi bir özensizliği değil, daha ziyade çok ciddiye alınan kitapların sıradan bir biçimde ele alınışını gösterir. Sadece *Özdeyişler* ve *Luka, Pickwick* ve *Küçük Dorrit*, *Kral Lear* ve *III. Richard*'dan değil, aynı zamanda *Luka* ve *Kral Lear*, *Özdeyişler* ve *Pickwick*, *Dorrit* ve *Alice*'ten de bir solukta ve tek bir kitap gibi alıntı yapmak bu ciddiyetin bir işaretidir, hayatımızın başka pek çok şeyin yanı sıra böyle kitaplarla da sıkı sıkıya bağlantılı olduğunun işareti. Ayrıca bu sadece felsefi eğilimleri olanların alışkanlığı değildir. Bu meseleleri herkes böyle ele alır.

Belirtilmesi gereken iki tekzip daha var. Birincisi, kitabın yazılma biçimi bazılarına daha önce belki okumuş oldukları başka kitapları hatırlatacaktır. Kitabın, bırakın dâhice üslubu, herhangi bir özgün üslup iddiası yoktur. Ne var ki böyle kitapları taklit edermiş gibi yapmasa da, alışıldık düşünsel türün kolay düşülecek tuzaklarından kaçınmak için, yorumların sıklıkla savlar biçiminde çoğalıp birikeceği belli bir üslubun gerektiği anlayışında onlarla birleşir. Şu halde, bu kitabın önemli bir kısmı, çoğu ancak ilk karşımıza çıktığı bağlamda bir anlam ifade eden bir dizi analoji ve benzetmeyi hiç yorulmadan ve belki de bıktırırcasına ileri sürmeye dayanıyor. Okur bunun çoğu zaman, normalde çok farklı görünen şeylerin, kelimelerin ya da durumların benzerliklerine işaret etmeyi de içerdiğinin farkına varacaktır. Kitap boyunca okur böyle ölçüsüz analojileri enine boyuna düşünmeye ve belki de onları düşünmemeye teşvik ediliyor, ama aynı zamanda bu analojileri, veciz ya da şatafatlı fragmanlar halinde değil geliştikçe düşünmeye teşvik ediliyor. Ne zaman bir şeyin neye *benzediğini* açıklamaya kalkışsak bir nebze ölçüsüzlük gerekli gibi görünüyor. Ölçüsüzlük çoğunlukla "yargıç-ve-jüri", "mah-

kemedeki-turta" ya da "balık-kenteti" gibi tireyle ayrılmış garabetler olarak kendini gösteriyor. Son bir tekzip de, kitabın bundan sonraki kısmında çoğu hayati kelimenin kullanıldığı geniş anlamla ilgili. Okur savdaki en önemli kelimelerin bazılarının gündelik anlamıyla anlaşılması gerektiği imasını fark edecek ve belki de buna içerleyecektir. Bunların arasında "kişi", "zımbırtı", "şeyler", "konuşma", "hakkında" ve onlardan geri kalmayan "gibi" sayılabilir. Bunun için özür diliyor değilim, fakat açıklık getirsin diye kitabın sonunda tahliller içeren bir içindekiler bölümü yer alıyor.

I

Fikirler

(§1-55)

§1. Alice bir kitaba denk gelir ve şöyle söyler: "Her şey bilmediğim bir dilde yazılmış." Sonra hatasını düzeltir: "Öyle ya, Ayna kitabı bu elbette! Aynaya tutarsam sözcükler doğru yöne döner!" Pek çok insan belli kitapların, çoğunlukla da şiir kitaplarının, doğası gereği yabancı bir dilde yazıldığına inanır. İsveççe gibi bir dili kastetmedikleri açık. Ne var ki neyi kastettikleri açık değil.

§2. Bir şiirin yabancı bir dilde yazılmış olduğunu söylerseniz, birisinin onu sizin için çevirme teklifi sizi teselli etmez. Sizin kastettiğiniz o değildir. Sorununuzun herhangi bir sözlük ya da ansiklopedi, çevirmen ya da kültürlü bir kişi yardımıyla çözülemeyeceğini kastediyorsunuzdur. O şiiri anadili olarak bilen hiç kimsenin varolmadığını kastediyorsunuzdur. Yukarıda sayılanların hepsinin karışımı olan Rafadan Kafadan (Humpty Dumpty), "bugüne kadar yazılmış bütün şiirleri – ve daha henüz yazılmamışların da birçoğunu" açıklayabileceğini iddia eder. Alice Rafadan Kafadan'a, "'*Döndelemek*' ne ki?" ya da "'*Burguleler*' nedir?" gibi sorular sorar. Elbette daha pek çok soru sorabilirdi ("Yakvakvak [Bandersnatch] nedir?"). Ne var ki Alice sorularını tamamlayınca şiir her zamanki kadar yabancı kalır. Ve bunun sebebi Rafadan Kafadan'ın bütün cevapları uydurmasından şüphelenmeniz değildir – ama tabii şüphelenebilirsiniz

de. Kelimelerin hepsi "doğru yöne dönebilir", ama siz hâlâ şiirin yabancı bir dilde yazılmış olduğunu iddia edebilirsiniz.

§3. Şu ya da bu noktada şiirlerin yabancı olduğunun düşünülmesini hiçbir miktarda yardım kesin olarak engelleyemez. Bu, şiirde, filmde, resimde ya da müzikte uzman olmanın bir dili bilmeye benzemediğini gösteriyor. Şiir dili ya da sanat dili diye bir şey yoktur. Şiir hakkında bir şeyler bilirsiniz, fakat hiçbir zaman şiirlere ilişkin bir dili anadili olarak bilen biri konumunda değilsinizdir, tıpkı ağaçları gördüğünüz halde hiçbir zaman yerli bir ağaç-gören (*tree-seer*) konumunda olmamanız gibi.

§4. Belki de şiirlerde alışılmadık konumlardaki kelimeleri yabancı diye tasvir ediyorsunuzdur. Ya da belki sadece o şiirlerde bulunan bazı özel kelimeler vardır. Belli renkler sırf tablolara ayrılmış olabilir mi? İçsel olarak *müzikal* olan belli bir ses dizisi var mıdır? Şiirlerde sık sık karşınıza kelime dizileri ve sıradan kelimeler çıkar ve siz hâlâ bunları yabancı bir dilde yazılmış olarak tasvir etmek isteyebilirsiniz. Sıradan kelimeler çoğunlukla yabancıymış hissi verebilir. Kelimelerin, resimlerin ya da seslerin veya bunların kombinasyonlarının herhangi bir özelliğinden yabancılığı kestiremezsiniz. Neyi yabancı addettiğiniz, neyi bildik addettiğinize göre kestirilebilir ancak.

§5. Alice aynanın içindeki odaya geçince, eski odadan bakıldığında görülebilen şeylerin "gayet sıradan ve sıkıcı" ama bundan ötesinin "bambaşka" olduğunu düşünür. Bu, bazen "yabancı"yla kastettiğiniz şeyi ifade ediyor gibi. Gördüğünüz şey sıradan ve sıkıcı olmasına rağmen bir şiirin yabancı bir dilde yazılmış olduğunu söyleyebilirsiniz. Belki de gördüğünüz, sizin "bildik" dediğiniz şeydir. Görmediğiniz şeyi görmezsiniz. *Görmediğinize* yabancı dersiniz.

§6. Bir şiirin yabancı bir dilde yazıldığını söylediğinizde, onun hakkında belli şeyleri görmediğinizi itiraf ediyorsunuzdur. Bu şeylerin gerçekten önemli olduğunu zannedebilirsiniz. Bazı insanlar, başka-

larının yabancı ürünlerden ya da yabancı kültürlerden söz etmesi gibi, yabancı şiir dilinden ya da yabancı sanat dilinden söz edebilir. "Yabancı"yı bir çekingenlik ifadesi olarak söylemiş olabilirler. Fakat göremedikleri her şeye yabancı derlerse, sadece kendi görme güçlerini zan altına sokuyorlar demektir. Bazıları da bir iltifat olarak "yabancı" diyor olabilir. Fakat görmedikleri her şeye yabancı diyorlarsa kendi görme eksikliklerine iltifat ediyorlar demektir.

§7. Ne görürsen onu anlarsın. Bunun anlamı, bildik olanı gördüğünüzdür. Eğer bir şiir yabancı bir dilde yazılmış olarak tarif edilirse, buradan çıkacak sonuç, o yabancı dili İsveççeyi öğrendiğiniz gibi öğrenemeyeceğinizdir. Görme eksiğinizden dolayı gizli olduğunu zannettiğiniz şeylerden (ki sonunda harika şeyler oldukları ortaya çıkabilir) bağımsız olarak, sırf anlamadığınız ya da bazı yerlerini anlamadığınız için şiire yabancı bir dil dersiniz. Birinin başkalarının anlamadıklarını anlaması kesinlikle mümkündür. Şiirlerin *doğası gereği* bilinmedik olması anlamsızdır. Bazı insanlar pek çok şiire aşinadır. Bazıları da şiirleri insanlara aşina kılarak geçimini sağlar. Ve bir şiirin, hatta koskoca bir sanat türünün –tıpkı tavanarasında bulunmuş, ne işe yaradığını ya da ne olduğunu kimsenin artık tam bilmediği bir nesnenin kırılmış parçası gibi– belli bir zamanda bilindik olmaması mümkündür.

§8. Şiiri ve belki de tüm sanatı çoğunlukla bazı insanların tamamen anlamadığı bir dizi şey (kelimeler, işaretler, sesler, gelenek görenekler) olarak hayal edersiniz. Ama o zaman çoğu kişinin ona harika demesini ve iltifat olarak "yabancı" gibi kelimeler kullanmasını nasıl açıklayacaksınız? İnsan neden kendi anlayış eksikliğine harika desin? Bir espriyi anlamazsanız ona harika demezsiniz.

§9. Bununla birlikte, bir şiiri anlamak ona "yabancı" diyerek de ifade edilebilir. Orada "görülecek" olan, onu asla tamamen göremeyeceğinizdir. Başka insanlar sizin anladığınıza belki inanırlar diye yabancı demek de mümkün. "Yabancı" kimi zaman daha uzun bir cümlenin kısaltmasına benzer, kimi zaman da sadece bir giriş bile-

tidir. Bu bakımdan, "yabancı" "sıradan"a benzer. Bazı insanlar şiirleri geçmişte belli bir noktada tamamen anladıklarını ve bunun geri döndürülemez bir şey olduğunu göstermek için onlara sıradan derler. Bu kimseler için bir şeyi anlamak onu tamamen bildik kılmaktır. Başkalarıysa "sıradan" kelimesini, şiirlerin sonuçta pek de matah bir şey olmadığını göstermek için kullanabilirler – tabii bir kere anladıktan sonra.

§10. "Yabancı" daha uzun bir cümlenin kısaltması olduğu zaman böyle bir cümle neye benzerdi acaba? Alice bir ihtimali dile getirir: "Kafamı bir sürü fikirlerle dolduruyor, ama bu fikirler nedir, onu bilemiyorum!" Bilmediğim bir dildeki şeyler –der burada Alice– bulanık fikirlerin nedenidir. Alice'inki, şiir ve belki de bütün sanatlara dair bir öğretidir. Bir şiiri, ona maruz kalanlara ne olduğuyla tanımlar. Ona maruz kalanların kafasında bulanık fikirler oluşur. Şiiri net bir şekilde "anlamazlar". Belki de sizin harika dediğiniz şey sonuçta kafanıza üşüşen bulanık fikirlerdir – ya da belki de şiirler sadece bulanık fikirler olarak "anlaşılır". Tabii bu durum her şeyi biyokimyasız epidemiyolojiye çeviriyor, bu da kendi başına bulanık bir fikir.

§11. Bulanık fikirlerin ille de yanlış fikirler ya da daha az önemde fikirler olması gerekmez, onu zaman gösterir. Stockholm sokaklarında gezinirken İsveççe seslerle bombardıman edilirsiniz. Bu seslerin kafanızı fikirlerle doldurduğuna inanabilirsiniz. Ya da aşina olmadığınız bir merasime katıldığınızda, gördüklerinizin kafanızı fikirlerle doldurduğuna inanabilirsiniz. Her iki durumda da o fikirleri tarif etmede güçlük çekebilirsiniz. Fakat fikirleri tarif etmede zorlanmanızdan, bu fikirlerin daima kötü ya da önemsiz olduğu sonucu çıkmaz. Tabii, bir şekilde iyi ya da önemli olduğu sonucu da çıkmaz.

§12. İnsanın, doğası gereği, bulanık fikirlerden hoşlandığını söylemek yanlış gibi. Bazıları hoşlanabilir, ama bu konumuzun dışında. Örneğin Alice, "bu şiirden hiçbir şey anlamadığını kendi kendisine bile itiraf etmekten hoşlanmıyordu". O halde Alice'in söylediği, bir

şiiri anlamamak ile o şiirden bulanık fikirler edinmek arasındaki *bağlantı* hakkındadır. Bulanık fikirler, bir şiiri net bir şekilde anlamanın imkânsızlığının hesapta olmayan bir sonucudur. Bu kötümser bir öğretidir, bulanık fikirlerin bulanık olduğunu ileri sürdüğü için değil, şiirlerin sizin ya da herhangi birinin anlayabileceği şeyler olmadığını varsaydığı için.

§13. Yine de Alice'in öğretisi şiirlere karşı birçok farklı tutuma izin veriyor. Bazıları anlayabileceklerini düşünmüş oldukları şeyi anlamamaya alışmış olabilir ve bu durum onlara iyi gelir. Başkalarıysa, basta anlamak istediklerini, yani şiiri, dönüp dolaşıp hep ıskalama sonucuyla karşı karşıya kalmalarına içerleyebilirler. Alice ikinci gruba dahil görünüyor. Şiirlere aşina olmayı hiçbir zaman tam başaramıyor; şiirler onu daima hayal kırıklığına uğratıyor. "Hoş bir şiire benziyor," diyor *Ejdercenkname* (*Jabberwocky*) için, "ama anlaşılması *epey* güç." Bir şiiri "anlamamak" ile ona hoş demek arasında bir bağlantı olduğundan ve de hoş diye tanımladığınız şeyler ile aşina değil diye tanımladığınız şeyler arasında bir bağlantı olduğundan şüphelenebilirsiniz.

§14. Yine de, anlaşılmaz bir şiire neden hoş diyesiniz ki? Bu, alaylı bir iltifata benziyor. Alice'in kelime seçimine göre muhtemelen "hoş", anlamadığımız şeyleri tarifte kullandığımız türden bir kelime demek. Belki de "hoş", teselli ikramiyesi gibi ya da nezaket gereği, bulanık fikirlerinizin nedenine takdim ettiğiniz bir ödül. Ya da belki de Alice "hoş" kelimesini sadece bahsi geçen şiire alışık olmadığını göstermek için kullanıyor.

§15. "Hoş" ve "harika" gibi kelimeleri insanlar çoğunlukla kendilerine aşina olmayan şeyler için kullanırlar. Tıpkı "yabancı"nın aşağılayıcı bir kelime olabilmesi gibi, "hoş" da bir şeylerin ters olduğunu ima edebilir. Bu kelimeleri normalde bir şiire aşina olduğunu iddia eden insanların yanında veya şiire aşina olduğunuzu iddia etmek için kullanmazsınız. Profesyoneller kendi aralarında konuşurlarken şiirlere hoş demezler. "Hoş" ya da "harika" gibi kelimeleri

kullandığınızda, bu kelimeler başka bir şeyin işini görüyormuş gibi gelir. Boşuna beklenen bir açıklamanın işini görüyor olabilirler. Sağlam görüşler gibi görünebilirler, ama bu izlenimi destekleyecek hiçbir şey sunmazlar.

§16. Bir şiiri anlamak neye benzer? Alice'e göre bir şiiri anlamak bir yavru kediyi anlamak gibidir. Yavru kediler çoğunlukla hoştur, ama anlaşılmaları da zordur. Hatta, "kedi yavrularının bir anlaşılmaz huyu vardır, ... siz ne söylerseniz söyleyin onlar *hep* mırlamayla karşılık verirler. Hiç değilse 'evet' derken mırlasalar da, 'hayır' derken miyavlasalar bari! Ya da buna benzer bir kural tuttursalar da insan onlarla söyleşebilse! Ama *hep* aynı lafı yineleyen kişilerle nasıl konuşulur!" Kedi davranışı ile, Alice'in yavru kedilere "canım" ve "miniğim" demesi arasında bir bağlantı vardır. İnsan böyle kelimelerin çoğunlukla, karşıdakine "yabancı" diye hitap etmekten öteye gitmediği şüphesine kapılıyor.

§17. Alice için şiirler bir başka önemli bakımdan daha yavru kediler gibidir: Tıpkı yavru kediler gibi, şiirlerle de sohbete koyulamazsınız. Size karşılık vermezler, hatta hiç konuşmazlar. Şiir dilinden söz etmek çoğunlukla hayvan dilinden söz etmektir. Kedi mırlamasını konuşma olarak görmek ile aşina olunmayan kelimeleri kelime olarak görmek arasında da bir benzerlik vardır. Yavru kediler gibi, şiirler de "*hep* aynı lafı yineler" – kelimeler ne olursa olsun. Eğer öyleyse şiiriniz pek bir şey söylemiyor demektir; daima aynı şeyi söylediğinden, "'evet' mi diyor yoksa 'hayır' mı tahmin etmek imkânsız" olur.

§18. Bu, yavru kedilerin sadece şiirlerle paylaştığı bir engel değildir. Bunu aynı zamanda müzik, film, resim ve diğerleriyle de paylaşırlar. Bütün sanat böyledir. Mırlaması, ne dediğinin anlaşılmasını çok zorlaştırır. Tıpkı yavru kediler gibi –ama müzikten farklı olarak– şiirler, mırlamalarını kelimeler olarak tarif edeceğiniz sanattır. Ama mırlama sadece yavru kedilerin ve şiirlerin yaptığı bir şey değildir: Doğayı düşünün, sayıları, başka zihinleri ya da geçmişi. Bü-

tün bunlar bazen sadece mırlar, çoğu kafamızı fikirlerle doldurur ve hepsi bazen yabancı olarak tarif edilmiştir. Eğer birincil kaygınız size ne dedikleriyse, o zaman şiirlerle olan etkileşimleriniz hakkında ayrı bir öğretiye gerçekten ihtiyacınız yoktur, tıpkı yavru kedilerle etkileşimleriniz için bir öğretiye ihtiyacınız olmaması gibi. Doğa, geçmiş, sayılar, başka zihinler, şiirler ve yavru kediler ayrı açıklamalar gerektirmez. Ne var ki bu şeylerin her birini "anlamak"la ne kastettiğinizin tarifini gerektirebilirler. Örneğin şiirleri kelimeleri tanımlayarak "anlamaya" çalışırsınız; tablolardaysa bunu yapamazsınız. Her ikisi de mırlar ve anlaması da zor olabilir.

§19. Şiirlerle alışverişinize dair bir öğreti, tıpkı yavru kedilerle alışverişinize dair bir öğreti gibi, çoğunlukla bir şiirle nasıl sohbet ettiğinize dair bir öğreti olurdu. Buniar sesler işitme hakkında öğretiler olabilir – bazen de algı biçimleri, işitme cihazları, yatıştırıcı egzersizler, aşinalık, duygular ya da sahiplik hakkında. Çok sayıda insan şiirlerin konuştuğunu duyduklarını iddia etmiştir. Hatta bazıları birtakım şiirlerin sahibi olduklarını iddia eder. Böyle konuşan seslerin en standart özelliklerinden biri, hepsinin sizin anlayabileceğiniz bir dilde konuşmasıdır. İsveççe anlayamıyorsanız, en sevdiğiniz şiirlerin size İsveççe mırlayarak karşılık vermeyeceğinden emin olabilirsiniz, geçmişin sizin anladığınız bir dilde kendini ortaya koyacağından emin olduğunuz kadar kesin. Geçmişin anlamı kendini aşina olunmayan dillerde ortaya koymuş olsaydı, dünya da farklı olurdu, diye düşünebilirsiniz. İşte mesele de bu. Geçmiş size sizin kendi dilinizde konuşur çünkü geçmişin dili yoktur. Geçmiş tıpkı sanat gibidir.

§20. "Hepimiz deliyiz burada," diye mırlar Vankara Kedisi (Cheshire Cat). Şiirler kedilere benziyorsa ve bütün kediler de kuzenleri Vankara Kedisi'nin söylediği gibilerse, şiirler deli midir? Bir parça öyle görünüyorlar, çünkü ne anlama geldiklerini tahmin etmemize izin verecek "herhangi bir özel kural" yok gibi. Mırlamayı kelimeler olarak tarif ediyorsunuz, ama kelimelerin bizzat kendileri daima size ait. O yüzden de şiirlerin herhangi bir anlama gelmekten âciz ol-

ması lazım. Ama yine, şiirlere deli demek onlara yabancı demek gibi olacaktır. Kaybettiklerinde deli olacakları bir akılları ya da kendilerine ait bedenleri yoktur gerçekte; bu, onların pasaport taşımaları kadar imkânsızdır. O halde şiirler, yine yavru kediler gibi, gerçekten deli olamazlar. Dil kullanma yetilerini kaybetmeleri söz konusu olmadığı gibi akıllarını da kaybetmiş değildirler.

§21. Şu daha iyi bir soru: Şiirlerle alışverişe girişen insanlar deli midir? Olmamaları için *genel* bir sebep yok. Tabii ki bazıları delidir. Ve kesinlikle şiirlerle *fazlaca* meşgul olabilirsiniz. Şiirlerle fazla meşgul olduğunuzda sadece onlarla ilgili garip fikirler beslemeye başlamazsınız; daha önemlisi, o şiirlerin özel bir anlamda o fikirlerin kaynağı olduğunu da düşünmeye başlarsınız. Fikirlerinizi sırf sonuç olarak tarif etmek yerine, çoğunlukla nedenleri, sonuçlar ve kendiniz arasında gizli bir bağ olduğu düşüncesi üzerinde durursunuz. Bu, cüzdanınızı lastiğiniz patladığı için kaybettiğinizi söylemeye benzer; bu iki olayın arasında, onların ötesine geçen *daha derin* bir bağ olduğu iması vardır burada, sanki hayatınızdaki daha küçük hadiseler bile Tanrı'nın size yönelik ilgisinin etkileriymiş gibi. Şiirlerle fazla meşgul olduğunuzun işaretlerinden biri, başka insanların Tanrı'nın başka şeylerle meşgul olabileceğini size hatırlatmaya başlamalarıdır.

§22. Her ne kadar hiçbir şekilde aynı değilse de, şiirlerle fikirleriniz arasında daha derin bağlantılar hayal etmek ile onlarla sohbet edebileceğinizi hayal etmek arasında bir ilişki var gibi görünüyor. Böyle bağlantılar görmeyenler size, sokakta kendi kendine konuşan, hatta hayvanlarla konuşan insanlara davrandıkları gibi davranacaklardır bazen. Size ihtiyatla yaklaşabilirler, yabancılara yaklaştıkları gibi. Çoğu uzak durup kendilerini ilgilendirmediğini söyleyecektir. Şiirlerle konuşuyor olmanız tamamen özel bir konu olarak düşünülebilir. Öte yandan siz onlara, sizin için –şiirlerle konuşan herkes için– şiirlerle konuşmanın hiç de özel bir konu olmadığını söylemek isteyebilirsiniz.

§23. Bir şiire çok alışık olan insanlar, uzun bir süre belli bir şiirin etrafında bulunmuş insanlar, o şiirin onlara söyleyeceklerini işitebildiklerine inanan insanlar çoğu zaman o şiirden yardım umacak hale gelir. Alice bilgi ve algı sorunlarını çözmek için kedilere başvurur. "Pisicik," der Alice, "gel şimdi de bütün bunları rüyasında kimin gördüğünü düşünelim seninle. ... Hadi Pisicik, yardım et de çözelim şu bilmeceyi!" Öte yandan, belli bir şiire aşina olmayan insanlarsa çoğunlukla o şiir için dışarıdan yardıma ihtiyaçları olduğuna inanırlar. Bir şiirden yardım gelmesi bir kediden yardım gelmesi gibidir ve belki de bu durum sizin neden sıklıkla şiirler *için* yardıma ihtiyacınız olduğuna inandığınızı açıklar. Ve kesinlikle her iki tür yardımla da *fazlaca* meşgul olmanız mümkündür.

§24. Dış yardım, sözlükleri, ansiklopedileri, çevirileri, ikincil kaynakları ve başka insanların görüşlerini kapsar. Ve sonunda her şeyi kapsar hale de gelebilir. Mırlayan zımbırtıyı dert edindiğiniz zaman her şeyin yardımı dokunabilir. Şiirlerden gelecek yardımı tarif etmek daha zordur. Mırlayan zımbırtı dediğiniz her şeye, her bir şiire, resme, fotoğrafa ya da yavru kediye bir kullanım kılavuzu iliştirildiğini hayal edin. Kılavuz size ona nasıl yaklaşacağınızı ve ondan nasıl yardım alacağınızı söyleyecektir. Düşününce, bir kediye yaklaşma fikrinde –tabii ayrıca bir şiire ya da doğaya yaklaşma fikrinde de– neredeyse eğlendirici bir şey vardır. Ne kadar yakın, yakın olur?

§25. Bazı insanlar her şiiri "üzerine kuş üzümleriyle güzelce 'YE BENİ' yazılmış çok küçük bir pasta" olarak görür. "Bari yiyeyim şunu," diyen Alice gibi yaparlar. Mesele bir pastaya güvenip güvenmemek ya da Alice'in veya bir başkasının eylemlerinin haklı olup olmadığı değildir. Mesele, pastaların güvenilme kapasitesinin olmamasıdır. Tabii, Alice'in pastasının aksine, hiçbir mırlayan varlık göze çarpan bir kullanım kılavuzuyla birlikte verilmez. Veya belki de kılavuzlar iyi saklanmıştır. Böyle meselelerde deneyimli insanlar kılavuzların nerelerde saklı olduğunu bildiklerini ileri sürerler hep. Bunun nedeni muhtemelen onları bulanların daima kendilerinin olmasıdır. Belki de şiirin kullanım kılavuzu dediğiniz şey, kendi bula-

nık fikirlerinizi tarif edip bu süreçte onları şiire atfetmekle oluşageliyordur. Kendi fikirlerinize kullanım kılavuzu diyorsunuzdur.

§26. Sanat hakkında bir şeyler öğretmek, insanları dış yardımdan kaçınıp gizli kullanım kılavuzları aramaya ikna etmeye yönelik olabilir. İnsanlara ipuçları ("YE BENİ") aramalarını öğretmeye yönelik olabilir. Ya da ortada sadece dış yardımın olduğunu, bir şiir hakkında herhangi bir şey öğrenmek istiyorsanız tek yapmanız gerekenin o şiir olmayan bir şeyle tanışmanız olduğunu öne sürmeye yönelik olabilir. Size bilgiye güvenmeniz önerilir. Sanat hakkında bir şeyler öğretmek aynı zamanda insanları dış yardım ile kullanım kılavuzu arasında bir bağlantı olduğuna ikna etmeye yönelik olabilir – yani insanları, başka insanların ve sözlüklerin yanında yeterince zaman harcarlarsa, sonunda her bir olası mırlayan öğe için gizli kullanım kılavuzunu keşfedeceklerine ikna etmeye yönelik. Bu da şunu demeye gelir: Eğer Rafadan Kafadan'ın yanında yeterince zaman harcarsanız, sonunda "YE BENİ" gibi tabelalar görürsünüz.

§27. Sanatla fazla haşır neşir olmuş insanlar birtakım sesler duymaya başlarlar. Bu sesler onların kendi dilinde konuşur (dolayısıyla onları işitenler ilke olarak hiçbir dış yardıma ihtiyaç duymaz); ayrıca onları sadece kendi meseleleri hakkında ya da kendileri hakkında konuştuklarında işitenlerle konuşurlar. İşte bu yüzden sanatlar yabancı dillerde konuşurken duyulmadığı gibi, genellikle sanata (ya da aynı şekilde yavru kedilere) kulak misafiri olunmaz. Öyle görünüyor ki, tıpkı şiirlerin asla sizin aşina olmadığınız bir dilde konuşmamaları gibi, başka biriyle konuşma esnasında asla bir şiir işitmeyebilirsiniz.

§28. Kırmızı Kraliçe* karşısında sabrı tükenen Alice onu tehdit eder: "Seni öyle bir sarsarım ki kedi yavrusuna dönersin, bak gör!" Sarsarken "Kırmızı Kraliçe hiç karşı koymadı buna". Ama neden?

* *İng. Red Queen. Queen*'in ("Kraliçe") satrançtaki karşılığı "vezir", iskambildeki karşılığı ise "kız"dır. *–y.n.*

Eh, çünkü "gerçekten de bir kedi olmuştu sonuçta". Kırmızı Kraliçe, Alice'in gözünde mırlamayan bir şeydir. Satranç taşlarının, şiirlerin ya da oyun kâğıtlarının hareket edebileceklerine, konuşabileceklerine ve size karşılık verebileceklerine inanmak gibi bir şeydir bu. Ama bu da tamamen doğru olamaz. Ne de olsa Alice, "ocağın önündeki küllerin arasına satranç taşları yuvarlanmış olduğunu gördü, ama az sonra dudaklarından hafif bir şaşkınlık 'Aa!'sı koyvererek yere diz çöktü, satranç taşlarını seyre daldı. Satranç taşları ikişer ikişer gezinmekteydi!" Hemen ardından Alice, satranç taşlarının son derece düzgün İngilizce konuştuklarına kulak misafiri olur. Satranç taşlarının hareket ettiklerini görmek ile çıkardıkları seslere kulak misafiri olmak arasında apaçık bir bağlantı vardır, ama aynı zamanda bu iki eylem ile bunların İngilizce sesler olması arasında da bir bağlantı vardır. Alice'in küçük "Aa!"sı, hayretten (tüm felsefenin başlangıcı) olabilir; fakat satranç taşlarının İngilizce konuştuklarına kulak misafiri olmak aslında pek bir şey duymuş olmak değildir, onların hareket ettiğini görmek de herhangi bir şey görmek değildir. Konuşan, hareket eden satranç taşları olmaz.

§29. Ama yine de Alice'in şaşkınlığını anlayabilirsiniz, konuşan şiirlere, konuşan kedilere ve içten gelen seslere şaşıran fakat çevrelerindeki herkesin sokaklarda kendi kendine konuştuğunu, hayvanlara, şiirlere hitap ettiklerini vb. gördüklerinde de tahammülsüzleşen insanları anlayabileceğiniz gibi. Şaşkınlık ve tahammülsüzlük başka insanların farklı türden bir hayat, size aşina olmayan bir hayat sürdükleri hissinden gelir. Sizin geldiğiniz yerde şiirlerin insanlara cevap vermesini ya da satranç taşlarının hareket etmelerini beklemediğinizi ve ayrıca içten gelen sesleri de dinlemediğinizi söylemek isteyebilirsiniz. Ne var ki geldiğiniz yerde ısrar etmek sizi pek bir yere götürmeyecektir. Bilinmedik hayat türlerine dair fikir edinmenize engel olacağından değil, çünkü ne de olsa bunu neden yapmak isteyeceğiniz hiçbir zaman açık değildir. Daha ziyade, başka birinin gerçekleştirdiği bir faaliyetin, kendi faaliyetlerinizle herhangi bir ilgisi olduğunu görmenizi engeller. Sokakta kendi kendine konuşan, hayvanlara hitap eden ya da şiirleri dinleyen insanların faaliyetleri,

hayatlardan ya da eylemlerden çok koreografilere ya da maskaralığa benzerdi. O yüzden de, gök gürültülü bir fırtınanın gerekçelerine ne kadar kulak verirseniz, onların gerekçelerine kulak verme ihtimalini de o kadar dikkate alırsınız.

§30. Vankara Kedisi'nin aksine –ki ona göre en azından *hepimiz* deliyiz, dolayısıyla da muhtemelen aslında hiç kimse deli olamaz– başka insanların önemsediklerini eylemden ziyade maskaralık olarak gördüğünüzde, dünyada deli olmayan tek kişi olduğunuzu iddia etme durumunda olursunuz. Eğer öyleyse iddia etme zahmetine girmeye ne gerek var? Bilinmedik olanı deliyle karıştırmak bildik bir şeydir, ama bütün bilinmedik faaliyetlerin delilik olduğunu düşünmek deliliktir. Sıradanlık üzerindeki vurgu da küçümseyici bir delilik biçimi olabilir, ki nihayetinde size yapılan her türlü vurgunun deliliğidir bu. Başka bir delilik biçimi de, hiç kimsenin zaten hiçbir yerden gelmediğini, dolayısıyla da birbirimize hep yabancı olduğumuzu ve her şeyin bize bilinmedik geldiğini iddia etmektir. Aslına bakılırsa, yabancılık çoğunlukla küçümsemeyi doğurabilir: "'Bakın bu önemli,' dedi Kral jüriye dönerek. ... 'Tabii ki önem*siz* demek istedim,' dedi hemen ardından ve sonra da kendi kendine 'önemli, önemsiz, önemsiz, önemli' diye söylenmeye başladı, hangi sözcüğün kulağa hoş geldiğini anlamaya çalışırcasına." Bu delilik biçimi, bildik olanla yabancı olan arasındaki ayrımı, önemli olanla olmayan arasındaki ayrıma dönüştürmesinden gelir. Bu sadece bir Girit Kedisinin yapacağı türden delice bir şeydir.

§31. Bir yandan, belli sesleri işitmeye alışık olmayanlar sanata güvensizlik duyup onu en iyi ihtimalle hoş bir yabancılık olarak görebilir ve kendilerine sıradan ve bildik gelene karşı çıkabilirler. Ama öte yandan, böyle sesleri işitenler, onlarla konuşanlar, onlardan yardım bekleyenler, onlara aşina olanlar için sanat sıradan olan şeydir. Kedilere güvenmemek kedi sevenlere yabancı bir tutum olabilir. Sizin bir şiire nasıl aşina olduğunuzu, o güveni nasıl geliştirdiğinizi ve de belki o aşinalığı ve güveni nasıl yitirmiş olduğunuzu açıklamak işte bu nedenle bu kadar belirleyici bir iştir. Aynı zamanda, ara

sıra keşke mırlayan sesleri *her şeye rağmen* dinlemek için iyi sebepler olsaydı diye düşünürsünüz. O zaman ikinci ve daha da önemli iş, geldiğiniz yerin tercih edilirliğini haklı çıkarmaktır. Sanatı sırf onunla çevrili olmak istediğiniz için mi teşvik etmelisiniz? Bu ikinci işe ancak, böyle teşviklerin, neyin sizin muhatabınız olduğuna dair beklentilerinizin bir uzantısını da içereceğinin farkına vardıktan sonra girişilmelidir – olası muhataplar yelpazenize kedileri ve şiirleri de katmak zorunda olacağınızın, beklentilerinizi besleyip teyit edecek bütün incelikli egzersizleri öğrenmeniz gerekeceğinin farkına vardıktan sonra.

§32. "Kimin umurunda?" der Alice Kırmızı Kraliçe'ye. "Siz bir deste iskambil kâğıdından başka nesiniz ki!" Şiirlerin mırlayan şeylerden ibaret olduğunu, yavru kedilerin konuşulana karşılık veremeyeceğini ve geçmişin bir kullanım kılavuzuyla birlikte verilmediğini söylemek pek bir teselli sunmaz, oysa hepsi de doğrudur. Alice'in kâğıt oynama konusundaki fikrini değiştirmesine timsah gözyaşları döküp buna kayıp gözüyle bakmak daha da küçük bir teselli sunar. Bir kere Alice bunu bir kayıp olarak görmez. Haddinden fazla muhatapla uğraşmaktan epey usanmış gibidir. Kraliçe'yle artık dost olmamalarından pişmanlık duymaz.

§33. Alice'in suçlamasını anlayabilmeniz için, Kraliçe ve arkadaşlarının bir deste iskambil kâğıdından başka bir şey olmadıklarını iddia ettiğinde, aynı zamanda onları umursamadığını da ifade ettiğini anlayabilmeniz gerekir. Alice kraliçelerin –belki biyolojik veya metafizik nedenlerle– kâğıt olduğunu artık bildiğini kastediyor değildir. Yakın zamanda edinilmiş herhangi bir bilgiyi takdim edip, Kraliçe ve arkadaşlarının bir deste iskambil kâğıdından başka bir şey olmadıklarını fark ettiğini söylüyor da değildir. Sadece kâğıtlarla ilgili her şeye kayıtsız olduğunu anlatmak ister; tıpkı sizin de örneğin belli bir mırlayanlar sınıfına, sözgelimi sanata ya da kedilere ilişkin her şeye kayıtsız olduğunuzu söyleyebileceğiniz gibi. "Kimin umurunda?" Güvensizlik ifadeleri repertuarınızda, bir şeyi *sadece* başka bir şeyden ibaret olmakla suçlamaktan daha ağırı pek yoktur. Böyle

yaptığınızda o şeyin *hiç* umurunuzda olmadığını söylemek istersiniz. Bir nesne ya da kimsenin "bir deste iskambil kâğıdından başka [bir şey]" olmadığının farkına varmak, ona dair bütün bilginin tanım gereği boş olduğunun farkına varmak gibidir, o nesne ya da kişi hakkında yeni bir bilgi edinilmiş olduğunu iddia etmek gibi değil.

§34. Eğer bu anlamda bir şeyi ya da kimseyi umursamayı bırakırsanız, o zaman insanlardan, şeylerden ya da faaliyetlerden kaçış olduğuna da inanabilirsiniz. "Paramı geri istiyorum", "Boşanmak istiyorum", "Bir daha asla yapmayacağım", "Onu defedeceğim" ya da "Artık ona inanmıyorum" diyebilirsiniz. Elbette umursamayı bırakmak dediğiniz şey aslında, sahip olduğunuz birtakım inançların, yürüttüğünüz birtakım faaliyetleri gerektiriyormuş gibi göründüğü bir hayattan çıktığınız izlenimini verebilen bir inanç değişikliğidir. Bir inancı nasıl bırakırsınız? Alice uyanır ve en son yaşadıklarını "tuhaf bir rüya" olarak tarif eder. Buradaki çıkarın rüyanın içeriğinin hiç umurunda olmadığıdır. Bunu bir rüya olarak tarif ederek, belli bir tür hayatın hiç umurunda olmadığını gösterir. ("Hayat bir rüyadan başka nedir ki?") Siz de sanatı, bir kişiyi ya da bir inancı tuhaf rüyalar olarak görebilirsiniz ve bu süreçte artık onları umursamadığınız sonucuna ulaşabilirsiniz.

§35. Bir rüyaya "tuhaf" demek bir şiire "hoş" demek gibidir. Her iki durumda da, aslında umurunuzda olmadığını kastedersiniz. Her ikisinin de hiçbir şey olmadıkları iddia edilir. "Hoş" gibi, "tuhaf" da hiçbir gerekçenin gelmeyeceğini gösterir. Sebep, umurunuzda olmamasıdır. Umurunuzda olmadığını söylediğiniz zaman hiçbir gerekçeye gerek yok gibi görünür. Sadece umurunda olanlar gerekçeler sunacaktır, ama tabii gerekçeler her tür farklı görüşün işini görebilir. İşte bu yüzden sanat açıklamaları sadece, bir biçimde sanatı umursayanlar tarafından üretilir ve takdim edilir; kediler hakkındaki kuramlar da sadece kedileri umursayanlar tarafından öne sürülür.

§36. Neden umurunuzda olsun? Tabii neyden bahsedildiği önemli. Kedileri umursama sebepleriniz, şiirleri ya da geçmişi umursama

sebeplerinizden farklı olabilir. Şiirler de kediler ya da geçmiş gibi tarif edilebilir, ama buradan, bu şeylerin her birini umursama/önemseme sebeplerinizin aynı olduğu sonucu çıkmaz. O halde şiirleri neden önemsemelisiniz? Sırf bazı şiirleri hoş, tuhaf, hatta harika bulduğunuz için değil. Soruyu bu şekilde cevaplayamazsınız, çünkü "hoş", "tuhaf" ya da "harika" bile daha kapsamlı bir açıklamayı saf dışı etmek için kullanılır, o yüzden de hiç sebep sunmaz. Belki de sebep bulanık fikirlere sahip olmayı sevmeniz ve şiirlerin de birçok bulanık fikre *neden olmasıdır*; bu durumda, sevdiğiniz şeylerin nedenlerine hürmet etme eğilimindesiniz demektir. Ama bu, eşinizin ebeveynini önemsemek gibi olurdu. Belki onun yerine, şiirleri belli şekillerde ele almak ile onlardan yardım ummak arasındaki bu bağlantıdan dolayı şiirleri önemsiyorsunuzdur.

§37. Şiirlerden beklediğiniz yardım biçimleri ile kedilerden ya da arkeolojik kalıntılardan beklediğiniz yardım biçimleri arasında pek çok benzerlik vardır. Bu, hepsinin sizin kendi dilinizde konuşmaya eğilimli olmalarıyla ilgili olabilir. Pek çok insan belli hayvanların, hatta kedilerin bile, iç organlarını incelemenin belli olayları önceden görmelerini sağlayacağına inanır. Pek çok insan da belli arkeolojik kalıntıların incelenmesinin, çok uzak geçmişte meydana gelmiş olayları doğru olarak yeniden canlandırmalarını sağlayacaklarına inanır. İnceleme üzerindeki vurguyu düşünün, şiirlere belli bir şekilde bakabilmeniz gerektiği fikrini; ya da sizin şiir diye tanımladığınız şeyin çeşitli parçalarının tutarlılık gösterdiği fikrini düşünün. Eskiden kehanette bulunma amacıyla hayvan iç organlarını tetkik eden insanlar, hayvanların bir yazarı olduğuna da inanıyorlardı; tutarlılık fikri genellikle bir yazar fikriyle tutarlıdır. Bir de, size gelen önemlidir, çünkü size gelene kadar hayatta kalmayı başarmıştır, diyen fikir var. Bu esas olarak sizin hakkınızda ve sizin ne kadar önemli olduğunuz hakkında bir fikirdir.

§38. Şiirlerin size kendi meseleleriniz hakkında bir şeyler söylediği inancı, şiirlerin kendi meselelerinize ilişkin konularda delil olarak kullanılabileceği inancıyla ilintilidir. Şiirleri konuşurken işitebilsey-

diniz, geçerli birer delil olarak kullanılıp kullanılamayacaklarından emin olamazdınız, çünkü pekâlâ başkalarına hitap ediyor ve başka birisinin meseleleri hakkında konuşuyor da olabilirlerdi. O yüzden şiirlerin sadece ve sadece size hitap ediyor olması hayati önem taşır. Yardım da daima kişiye özel yardımdır, ama aynı şiirin bazı insanlar, hatta pek çok insan tarafından işe yarar bulunmayabileceğinden dolayı değil, daha çok kişisel bir eğitmen tutmuşsunuz gibi; o eğitmenin başka insanlar tarafından da tutulmuş olması mümkün olsa da, o size özeldir.

§39. Rafadan Kafadan şöyle der: "Ben sözcüklere böyle ağır iş yüklediğim zaman daima ekstra ücret öderim " Sonra da haftalık ücretlerini almaya uğramış kelimeler hayal eder. Rafadan Kafadan'ın adalet anlayışını överek, şiirlerden aldığınız yardımın bir şekilde onları önemsediğinizi gösteren eylemlerle karşılığını bulduğunu düşünebilirsiniz, ama muhtemelen onlara para verecek kadar ileriye gitmezsiniz. Sanatın hayatta kalmasına verdiğiniz önem ve hatta sanatı korumaya yönelik kayda değer yatırımlarınız bir mukabele biçimi teşkil ediyormuş gibi görünebilir. Gelgelelim mukabele mevzuu yanıltıcı olur. Bir sandalyeyi, karşılığında size konfor sunmasını umduğunuz için temiz tutmazsınız – ve size iyi davrandıkları için insanlara iyi davranma fikrinde bile sorgulanabilir bir şeyler vardır.

§40. Belki, pek çok başka meselede olduğu gibi, mukabele lafı ve bir sözleşme fikrinin tamamı sanatın neye benzediği konusunda yanlış konumlandırılmıştır. Şiirlerle ve diğer her şeyle yapılmış sözleşmeli anlaşmalar hayal etmek, mırlayan şeylerle karşılıklı konuşmalar hayal etmekle uyum içindedir. Kediler cevap vermeye başlar başlamaz hemen onları her tür sözleşmeye ikna etmeye çalışmanız gibi bir durum ille de şart değildir. Başlangıç aşamasındaki bazı zorluklar yakanızı bırakmaz. Bir kere, bir şiirle olan sözleşmenin ihlaline çare bulamazdınız. Şiirler dava edilemeyeceğinden değil. Ülkeler ve kurumlar gibi çok daha karmaşık şeyler bile dava edilebiliyor. Sorun şu ki, bir şiirin sözleşmeyi ihlalini suç olarak görmeye nasıl başlayacağınızı bilemezdiniz. Şiirlerden sıklıkla yardım um-

manız söz konusu olabilse de, onlardan alacağınız kötü bir yardım için yasal bir çareyi nasıl bulacağınızı bilemezdiniz. Bir şiirle sözleşme hayal etmek daha ziyade, o şiire en başta ihtiyaç duyma sebeplerinizin tarifine benzer. Şiirlere sizin için yaptıkları iş nedeniyle para ödeme fikri, emek hakkından ziyade bir önemseme ifadesidir. Onların ne olduğu ya da ne yaptığından ziyade sizin nasıl yaşadığınızı anlatır. Hatta ne oldukları ve ne yaptıkları sizin nasıl yaşadığınıza bağlıdır. O zaman belki de delili adaletten ayırabilirsiniz, en azından şiirler açısından. Bir şiiri delilmiş gibi ele almanız şiirin iyiliğini düşünmenizden bağımsızdır ve herhangi bir mukabele biçimi gerektiriyor gibi görünmez.

§41. Bir şiir pek çok şekilde delil olarak işe yarayabilir. Bazı insanlara göre, bir şiirin bir şeyin delili olduğu hemen görülebilir. Hemen görülen delil kesin delildir. Ne var ki delilin de çalışma gerektirdiği, hatta dışarıdan yardım gerektirdiği söylenir. Kırmızı Kral Kırmızı Vale aleyhine bir dava dinlemektedir. İddia makamına göre Vale bazı turtalar çalmıştır. Bir kâğıt bulunur ve mahkemenin dikkatine sunulur. "Bir dizi dize." Dizeler okunur. "Şu âna kadar duyduğumuz en önemli delil," der Kral. Bu noktada Alice araya girer: "Biri bunu açıklayabilirse ... ona altı peni vereceğim. İçinde bir zerre anlam olduğuna inanmıyorum." Kral rahatlamış görünür: "İçinde hiç anlam yoksa ... bizi dünya kadar zahmetten kurtarır, zira anlam bulmaya çalışmamız gerekmez." Bu, delil hakkındaki bir uyuşmazlıktır. Alice için delil anlam gerektirir, dolayısıyla da açıklama. Kral içinse gerektirmez. Kesin delile inandığımız zaman, aynı zamanda dış yardıma ihtiyacımız olmadığına da inanırız. Şiiri işitir ya da okursunuz, hepsi bu.

§42. Şiirlerin kesin delil sunduğu fikri sizi dünya kadar zahmetten kurtarır. Bu fikir siyasal şartların, insan doğasının ya da hayvan davranışının bir betimlemesi olarak sanatın doğrudan konuyla ilgili olduğu fikrine yakındır. Tuhaf bir şekilde, bir sanat betimlemesi olarak sanatın doğrudan konuyla ilgili olduğu fikrine de yakındır. Böyle betimlemelerin ortaya çıkması için hiçbir özel aparat ve işlem ge-

rekmiyormuş gibi görünür. Yine de bu fikrin çoğunlukla, sanata aşina olmaları sayesinde sanat hakkında benzer açıklamaları paylaşan ve kendilerini sıradan insanlardan ayıran özel bir aparat geliştirdiklerini düşünen kimseler arasında yüzeye çıkması garip bir durumdur. Bunların hepsi sanat eğitimi almış kişilerdir. Sanat eğitimi çoğunlukla, sanat eğitimi aldığınızı unutmayı, sanatın kesin delil sunduğunu düşünmeye başlamayı içerir. Ayrıca tıpkı sıradan insanların belli şeyleri yabancı görmeleri gibi, başarılı bir sanat eğitimi almış olanlar da sıradan olanı yabancı görür.

§43. Epeden (Tweedledee) "Denizaslanı ve Marangoz" adlı bir şiir okur; şiirde bu iki karakterin istiridye yiyişi anlatılır. "'En çok Denizaslanı'nı sevdim,' dedi Alice, 'çünkü zavallı istiridyeler için *biraz* üzülmüş.' 'Ama Marangoz'dan da çok yemiş,' dedi Epeden... 'Zalimlik bu!' dedi Alice hiddetle. 'O zaman en çok Marangoz'u seviyorum – Denizaslanı kadar yememişse.' 'Ama o da bulabildiği kadarını yemiş,' dedi Küpeden (Tweedledum). Olay bilmeceye dönmüştü." Bu bilmece bir açıklama gerektirebilir. Gelgelelim bu açıklama ne Denizaslanı'nın ne de Marangoz'un *yaptıkları* hakkında olacaktır. Bilmece bu haliyle anlaşılırdır, o yüzden de şiiri, karakterlerinin eylemleri hakkında kesin delil sağlıyor olarak gördüğünüz ölçüde bir açıklama gerektirir. Bunlar sıradan eylemlerdir. Alice, Epeden ve Küpeden birlikte Denizaslanı ve Marangoz hakkında konuşurlar, başka herhangi bir hayali fail hakkında konuşurlarmış gibi, hatta *sizin* de herhangi bir fail hakkında konuşacağınız gibi. Failleri istediğiniz renge boyayabilirsiniz, siyah olduğu sürece. Karakterler, kediler, gerçek insanlar ve hatta doğa hakkında böyle konuşuruz. Görünüşe göre bazı insanların varolmayışı, onlardan failmiş gibi bahsetmemize engel teşkil etmez.

§44. Şiir okulundan gelmiş insanlar, bir karakterin eylemlerinden bahsetmek o karakterin konuşma biçiminde bir değişiklik gerektirecekmiş gibi davranırlar sık sık, bir karakterin eylemlerinden söz etmek tırnak işareti gerektirirmiş gibi. "Alice" "bir soru" "sordu" gibi şeyler söylerler. Okul eğitimleri, başka insanları ürkütüp kaçır-

mak için tasarlanmış olabilecek tırnak işaretleriyle ifade edilir. Parmaklarla yapılan alıntılama hareketi, bir nevi korkutma hareketine benzer. Onların kaçırtmak istedikleri insanlar, Marangoz'un yaptığı şey konusunda değişmez görüşleri olan, tüm o mırlayan şeyler –şiirler, kediler ya da geçmiş– hakkında farklı telden konuşmak için hiçbir özel ihtiyaç duymayan kimselerdir. Onlar için kitaplar, tablolar ya da tiyatro oyunları bilmece olabilir (kediler ve geçmiş de öyle), ama bir bilmece ile "bilmece" arasında asla bir fark yoktur, tıpkı konuşan bir Denizaslanı'nın eylemleri ile varolan insan-hayvanlarının eylemleri arasında önemli bir fark olmaması gibi. "Ne demek istiyorsun?" diye sorar Alice. "Şaşırtmak" diye bir şey yoktur, şaşırtmak vardır.

§45. Velhasıl Epeden, bir Denizaslanı, bir Marangoz ve bazı istiridyeler hakkında bir şiir okumak ister ("Sevgili İstiridyeler," der Denizaslanı, çünkü gerçekte onları önemsemiyordur) ve Alice onların yaptıkları hakkında birtakım görüşler geliştirir. Bunları "şiirde" yapmış olmaları, Knoxville'de yapmış olmalarından daha önemli değildir. Bazı şeylerin göz önünde tutulması gerekebilir, ama meseleyi nasıl ele aldığınız konusunda temelde bir değişiklik yoktur. Satranç taşlarının ve kedilerin kasten yapıp ettiklerini başka nasıl tarif edeceğinizi bilemezdiniz. "Şiirde" anlatım tarzları ve çeşit çeşit tırnaklar bir nevi yakınma gibidir, gözün görmekle tatmin olmadığında ısrar etmek gibidir, ki elbette bunu her zaman yapabilirsiniz. Sanat öğretimi çoğunlukla sanatta gördükleriniz hakkında, dolayısıyla da sanat hakkında yakınma yollarını öğrenmektir.

§46. Böyle yakınanlar önceki şeylerin hatırasından yoksundur. Yaptıkları ya da düşündükleriyle yakından bağlantılı olduğunu sonradan görecekleri şiiri ezbere okumaktan çoğunlukla âcizdirler, ama kasten. Şiirin başka bir dünyaya ait olduğunu öne sürerek bu yakın bağlantıdan sıyrılmaya çalışırlar. Ve bu manevradan, yeni bir gözlükten gurur duyar gibi gurur duyarlar. Ne var ki bütün bunlar başkalarına gereksiz bir işkillenme olarak görünebilir. Yeni bir dünya ihtimaline duyulan bu özlem onları şaşırtır, hiçbir somut sebep olmaksızın va-

tandaşlık değiştirmek isteyen biri gibi. Denizaslanı'nın yaptığı işler hakkında değişmez görüşlere sahip olmanın neresi kötü olabilir? Bir kere, denizaslanları iş yapamaz – bir şeyleri eksik gibidir. Ama ülkeler de yapamaz, yine de İsveç'ten şikâyet edip durursunuz.

§47. Veya belki de bağlantının eksikliğini çekiyorsunuzdur. Alice "Küçük çalışkan arı"yı okumak ister, "ama sesi kısık ve yabancı geldi, kelimeler eskisi gibi çıkmadı ağzından". Daha sonra Tırtıl'a şu itirafta bulunacaktır: "Hiçbir şeyi eskiden olduğu gibi hatırlayamıyorum." Bir şiiri ezberden okumak ister, ama fark eder ki "kelimelerin bazıları değiştirilmiş"tir. Başka bir şiiri okumaya kalkışınca, "aklı fikri Istakoz-Kadrilinde kaldığı için ne söyleyeceğini karıştırdı; ağzından çıkanlara kendi de şaştı: Kelimeler gerçekten tuhaf çıkıyordu. '*Benim* küçüklüğümde ezberlediğim şiire hiç benzemiyor,' dedi Ejder (Gryphon). 'Valla ben hiç duymamıştım,' dedi Yalancı Kaplumbağa (Mock Turtle), 'ama alışılmadık bir saçmalık sanki.'"

§48. Böyle alışılmadık bir saçmalığa karşı iki ana tutum vardır. İlk tutum kelimeleri suçlamaktır; ya da daha ziyade, bağlantı yitimini, kelimelerin sergilediği veya bilinmeyen bir failin kelimeler üzerinden sergilediği bir eyleme atfedersiniz: Kelimeler "değiştirilmiş". Neticede kelimeleri hatırlamış ve hatırladığınız kelimeleri okumak istemiş, kendinizi kelimeleri ezberden söylemeyi içeren o bildik rutinin içine bırakmışsınızdır ve ortaya başka bir şeyler çıkmıştır. Bu, gözlüğünüzü ararken, üst çekmeceye koyduğunuzu hatırlayıp çekmeceyi açmaya ve içinden bir makas çıkarıp gözlüğün "değiştirilmiş" olduğunu iddia etmeye benzer. Sırf bir yakınma değildir bu. Beyaz Kral, "yazmaya niyet etmediğim her türlü şeyi yazıyor," diye bir kurşunkalemden şikâyet eder. Ne var ki haklı olarak başka bir kurşunkalem alması gerektiği sonucuna varır. Gelgelelim kelimeleri suçladığınızda, başka bir şey alma konumunda olmazsınız. Belki biraz daha çabalarsanız, kayıp kelimeleri bulabilirsiniz.

§49. İkinci tutum bir açıklama sunmaktır. Belli olmayan faillerin belli olmayan işleri yerine somut bir neden dile getirilir. Kelimeler

"gerçekten tuhaf" çıkmıştır, çünkü Alice'in kafası başka bir şiirle doludur. Böyle bir durumda insan saçma saçma konuşmaya başlar. Mesele Alice'in kafasının içindekilerin hafızasına engel olması değildir sadece; daha ziyade bazı özel içerikler engel olmuştur. Engel olan şey başka bir şiirin hatırlanışıdır. Alice'in bir şiirin anlamını yitirmesine başka bir şiir neden olmuştur. Bu sadece birden fazla şiire aşina olan insanların başına gelir ve bunun meydana gelme olasılığı aşina olduğunuz şiir sayısıyla doğru orantılı artabilir. Bu açıklama, pek çok şiire aşina olan insanların, bu şiirlerin onlara yardımcı olabileceğini ve denizaslanlarının tıpkı kediler gibi, şiirlerin de tıpkı denizaslanları gibi olduğunu sık sık gözden yitirmelerini izah eder. Evrensel yabancılık izlenimi şaşkınlıktan dolayı meydana gelir ve bu izlenimin açıklaması, şaşkınlığın içeriği konusunda çoğunlukla bir gizeme işaret eder – hafıza, kelimeler, dil ve kendiniz hakkında bir gizem.

§50. Beyaz Kraliçe "ülkenin bir ucundan öteki ucuna koşuyor"dur. Bu görüntü Alice'in çok ilgisini çeker: "Şu Kraliçeler ne kadar hızlı *koşabiliyorlar*!" Beyaz Kral şöyle der: "Dehşet verici bir hızla koşuyor. Bir Yakvakvak yakalamak daha kolay!" "Yakvakvak" ne demek? Bu kelime sadece birkaç şiirde görünür. Kral o şiirleri ima ediyor olsa gerek, ama tabii tam da onlardan söz ediyor değildir. Koşmakta olan belli bir Kraliçe'yi tarifte belki işe yarar umuduyla şiirden bir kelime almıştır. Kafası bir şiirle dolmuşsa bile, şu anki durumda hafızası etkilenmiş görünmez. "İstersen not defterime bir not düşeyim." Sadece bir şiirde görülen bir kelimenin not defterinde kullanılabilmesi, insanı dünya kadar zahmetten kurtarır. Varolmayışlarını umursamadan, Denizaslanı ve Marangoz'un yaptıklarının göreli yararları hakkında birtakım görüşlerimizin olabilmesinden farklı bir şey değildir bu.

§51. Kral dünyayı, bir sanat türü olarak görmek şöyle dursun, şiir türü olarak bile görüyor değildir. Burada cins ya da tür yoktur. Şiirin, hareket eden bir Kraliçe kadar dünyanın bir parçası olmasıdır mesele. Sanat ile dünya arasındaki ilişki burada ille de bir uyumlu-

luk ilişkisi olarak gösterilmez. Ama nasıl ki Denizaslanı örneğindeki yakın bağlantı, Alice'in onun eylemleri hakkındaki fikirlerinin bir eylem hakkındaki herhangi başka bir fikre benzer olmasıyla görülüyorsa, burada da bu yakın bağlantı sadece-şiirlerde-bulunan-kelimelerin başka her yerdeki kelimelere benzer ve romanlardaki insanların da Knoxville ya da Teb'de bulunan insanlara benzer olmasıyla örneklenmiştir. Kral'ın betimlemesi, bir serçe yakalamak daha kolay, demiş olması durumundan daha az sarih ya da daha az etkili değildir. Tabii bu betimlemeyi anlamayabilirsiniz, ama bunu aşmanın yolları vardır.

§52. Alice'in kafası şimdi başka bir "eski şarkı"yla doludur, sözleri "kafasının içinde saatin tik-takları gibi çınlayıp durduğundan bu sözleri yüksek sesle söylememek için kendini zor tutuyordu: – 'Epeden'le Küpeden / Dövüşüyorlar, neden? / Epeden bir çıngırak almış / Küpeden de onu yere çalmış // Derken koca bir karga / Kara hem de kapkara / Uçmuş gelmiş tepeden / Öylesine korkmuş ki bizimkiler / Kavgayı unutuvermişler.'" Sonra Epeden sıçrayıp Alice'i bileğinden yakalar: "'Görüyor musun *şunu?*' dedi heyecandan kısılmış bir sesle, ... titreyen parmağını uzatıp yerde ağacın dibinde duran ufak bir şeyi göstererek. Alice bu küçük beyaz şeyi dikkatle inceledikten sonra, 'Topu topu bir çıngırak bu,' dedi."

§53. Alice başka insanların "Topu topu bir şiir" ya da "Siz bir deste iskambil kâğıdından başka nesiniz ki!" diyeceği gibi, "Topu topu bir çıngırak" der. Alice'in Epeden'le anlaşmazlığının mahiyeti nedir? Şiir daha ziyade bir kerelik bir olayın betimlemesi gibi midir yoksa bir doğa yasası gibi mi? Bu iki soru arasında bir bağlantı vardır. Kafası şiirle dolmuş olsa da, Alice şiirin bir doğa yasası gibi olduğunu düşünmez. Çıngırak vesaire hakkındaki şiiri hatırlar, çıngırağı görür, fakat Epeden-Küpeden kardeşler ve çıngırağın eşzamanlı varoluşları Alice'e bir alamet olarak görünmez. Şiiri hatırlıyor olabilir, ama hepsi bu. Epeden ise Alice'in aksine kendisini doğru betimlenmiş olarak görür, hatta eylemlerinin bir şiir tarafından doğru biçimde önceden tahmin edildiğini düşünür. Aslında Epeden için şiir bir doğa

yasası gibidir. Ortada bir Epeden, bir Küpeden ve yeni bir çıngırak varsa, Epeden ile Küpeden arasında bir muharebenin kaçınılmaz olduğunu bilir. Şimdi ortada bir Epeden, bir Küpeden ve yeni bir çıngırak olduğunu biliyordur. Dolayısıyla bu durumda ne yapacağını bildiğini söyleyecektir, adeta çıkarımsal bir yaklaşımla. Sizin bir doğa yasasına inanmanız gibi, o da şiire inanmaktadır. Onun için şiir, bir kereliğine olup bitmiş veya önemsiz bir olay hakkında değildir. Şiir, olan hakkındadır. Çoğu insan Alice'in tutumunun, şiirlere ilişkin yaygın tutumu Epeden'inkinden daha iyi resmettiğini söyleyecektir. Bir şiir tarafından kendinizi doğru betimlenmiş olarak görmek gülünç ve hayal ürünü gibi gelir. Böyle eski bir şarkının yazarı nasıl sizin hakkınızda herhangi bir şey bilebilirdi ki?

§54. Yine de, kendi hayatlarını şiirlerin ortaya koyduğu yasaların örnekleri olarak görmekten kaçınanlar doğa yasalarına Epeden gibi saygınlık payesi vermeye hazırdır. Epeden bir şiir karşısında, çoğu insanın belli belirsiz anlaşılan bir fizik kuralı karşısında davrandığı gibi davranır. Tabii biz bu saygınlığı bambaşka biçimlerde gerekçelendiririz, aradaki fark da bundan kaynaklanıyor olabilir. Fakat bilgimizin iyi temellendirilmiş olması burada birincil meseleymiş gibi görünmüyor. Epeden'in hatası, bazılarına göre, bir şiire zorunluluk katıp şiirden kendisine ilişkin çıkarsamalarda bulunmasıdır. Gelgelelim Epeden kendisinin ve Küpeden'in bir çıngırak konusunda belli biçimlerde hareket edeceklerine inanır sadece. Onunla fizik ya da özgür irade hakkında ters düşmezsiniz. Belki de onu inancından ziyade hararetinden dolayı suçluyorsunuzdur.

§55. Epeden ve Küpeden muharebelerini yaptıktan sonra ("Hepsi bir çıngırak yüzünden!") aralarındaki anlaşmazlık yatışma emareleri göstermeyince Alice şöyle düşünür: "Ah şu canavar karga bir gelse." Nihayetinde karga gelir, Alice sipere koşar. Bu bir tahmin zaferi olmamıştır. Tamam, Alice artık çevresinde olup bitenlerin bir kısmını şiirde betimlendiği gibi görmektedir. Ama şimdi şiiri farklı bir biçimde hatırladığı da söylenebilir – şiiri hayatıyla yakından bağlantılı olarak hatırlar. Bu, şiirin zaferidir. Şöyle diyebiliriz: Şiirin

zaferi, bir şiirin neden olduğu bulanık fikirlerin zaferidir. Burada zafer Alice'in yaptıklarındadır. Alice o bulanık fikirler doğrultusunda hareket eder. Başka zamanlarda şiirlerin, hatta kafasında durmadan çınlayan şiirlerin etkileri hakkında şüpheler besleyen Alice'in bizatihi kendisi, artık eğer bir Kraliçe olmak istiyorsa Sekizinci Kare'ye gitmesi gerektiğine inanmaktadır. Alice Epeden'le karşılaşmadan önce bile, eylemlerini, satranç hakkındaki fikirlerince belirlenmiş olarak görür, tıpkı Epeden'in, eylemlerini bir şiir hakkındaki fikirlerince belirlenmiş olarak görmesi gibi. Alice'in satranç fikri, Epeden'in şiir fikri kadar belli belirsiz ve bulanıktır. Şiirlerle uzaktan bağlantılı birtakım faaliyetleri düşünün: "Bir Yakvakvak yakalamak daha kolay!" gibi şeyler söylemek, Denizaslanı hakkında ("En çok Denizaslanı'nı sevdim" gibi) bazı görüşlere sahip olmak (ki sanatsallıktan uzak sıradanlığın alametifarikasıdır bu), şiirler hatırlamak ve bunları başka şiirlerle, başka bir şeyle ya da her şeyle karıştırmak veya sırf bir karganın geldiği bir şiiri hatırladığımız için bir karganın gelmesini umut etmek. Belki de Epeden ve Alice'le aranızda sadece derece bakımından bir fark vardır.

II

Mobilya

(§56-103)

§56. "En çok Denizaslanı'nı sevdim." Böyle şeyler demeniz için Denizaslanı'nın onursal bir kişi olduğunu hayal etmeniz gerekmez, tıpkı ondan "balık" olarak söz etmeniz için onursal solungaçlar geliştirmiş olduğunu hayal etmeniz gerekmediği gibi. Ve Denizaslanı'nı ele almak için hiçbir onursal psikoloji, onursal biyoloji ya da onursal ahlaka ihtiyacınız yoktur. Önceki çeşitli dünyevi etkileşimlerinizden az çok bildikleriniz fazlasıyla yetecektir. Denizaslanı'nı sevdiğinizi söylemeniz için neden onu bir kişi olarak *hayal etmeniz* gereksin? Denizaslanı'nı bir kişi olarak hayal etmenin, onunla ilgili doğru şeyler söyleme konusunda bir nevi giriş bileti gibi olduğunu mu öne sürüyorsunuz? Eğer öyleyse, bilet kontrolünün nasıl işleyeceği açık değil – tabii şayet her şey size bağlı değilse. Ama her şey size bağlıysa, o zaman bunu doğrudan söyleyip herhangi bir şeyi hayal etme zahmetinden de kendinizi kurtarabilirsiniz.

§57. "Pisicik hadi başkasıymış gibi yapalım." Bu, Alice'in "en sevdiği söz"dür. Siz ya da herhangi bir kişi başka bir şey ya da başka biriymiş gibi yapabilirsiniz. "Sen Kırmızı Kraliçe'ymişsin şakacıktan, Pisicik!" Alice bir durumun gerçek olmasını diler ya da umut eder gibidir. Dahası, kendisinin de o duruma uygun davranabileceği iması vardır. Aynı zamanda bunu eleştiriye maruz kalmadan yapabilmeyi diliyor ya da umut ediyordur, çünkü söz konusu durum gerçek ol-

saydı, Alice'in de öyle davranması için haklı bir sebebi olurdu. Gelgelelim bu merasimden pek bir şey çıkmışa benzemez: "Alice Kırmızı Kraliçe'yi masadan alıp taklit etsin diye yavru kedinin önüne örnek olarak koydu: Ne var ki bu yöntem başarılı olmadı; çünkü, dedi Alice, yavru kedi kollarını iyi kavuşturamıyor." Kedi yavrusu kollarını bir kavuşturabilseydi, Alice de rahat rahat istediği gibi davranırdı. Ya da belki farklı bir biçimde "mış gibi" yapardı. Yoksa bu, teknik bir hata mıydı?

§58. "Pisicik hadi başkasıymış gibi yapalım." Alice bir kediyi "mış gibi" yapmaya davet ediyor olabilir mi? Gerçekten de, "mış gibi" yapılan şey burada birlikte yapılıyor gibidir. Kedilerin anlaşmalara taraf olamayacağının ve Pisiciğin varolmamasının pek önemi yoktur. Pisicik en azından o bakımdan tıpkı Alice gibidir. Bu ortak "mış gibi" yapmaların amacının, tarafların bir tanesinin başkalaşımını gerektirmesinin de pek önemi yoktur. Başka birini, sonucunda önemli bir değişikliğe uğrayacağını düşündüğünüz müşterek bir çabaya davet edebilirsiniz. Muamma olarak kalan şey, iki tarafın da "mış gibi" yaptığı ortak bir çaba fikridir. "Hadi şöyle şöyle yapmaya niyet edelim" gibi bir söz tuhaf gelir kulağa. İnsanları bir niyet partisine davet edemezsiniz. Başka hiç kimse de sizin yerinize niyet edemez. "Umalım" ya da "dileyelim" basmakalıp laflardır. Bunun dışında, birlikte ummak ya da dilemek birlikte niyet etmeye ya da "mış gibi" yapmaya çok benzer. Bütün bu durumlarda insanların zihinsel olarak benzer şeyler yaptığını hayal edersiniz. İşte bu, ortak çabanın neden bir tür anlaşmayı öngördüğünü açıklar. Birlikte zihinsel olarak bir şeyler yapıyor olmanızın tesadüfi olmadığını söylemek istersiniz. Ama tam olarak *neyi* yapmaktır söz konusu olan? Cevap: Bir durumun gerçek olduğuna inanmak. "Eğer benim varlığıma inanacak olursan," der Tekboynuz (Unicorn) Alice'e, bir masal canavarının ötekine söyleyeceği gibi, "ben de senin varlığına inanırım. Anlaştık mı?" Daha da garip olan, bu inanmayla ima edilen kastiliktir. İnanmanın, sanmanın ya da şüphelenmenin kendiliğinden olduğunu düşünürüz. Kasten inanmak, ya yersiz bir zarfla kullanılmış bildiğimiz inanmaktır ya da karar vermeye benzer bir şey. Ve bir durumun söz konusu

olduğuna *karar vermezsiniz*. Böyle bir kararın pratikte bir değeri olamazdı, yağmurun yağdığına karar vermek gibi. Bir durumun ne olduğuna karar vermek ile bir durumun olduğunu hayal etmek arasındaki fark, ikincisinde tarafların bir şekilde öyle olmadığını bilmesidir. Yağmurun yağıyor olması yağmurun yağdığına karar vermekle alakasız görünür – ama "mış gibi" yapmakta öyle değildir. Alice yavru kediyi Kırmızı Kraliçe'ymiş gibi yapmaya davet etiğinde, onun kraliçe olmadığını ikisinin de biliyor olması *şarttır*. Eğer bir anlaşma varsa, her iki taraf da durumun gerçekte öyle olmadığını biliyordur. Yalan söylemeye benzer bu. Birlikte yaptıkları şey budur. Her ikisi de "mış gibi" yaptıkları şeyin gerçek durum olmadığını bilir. O halde yalan söylüyor olabilirler mi? İki insanın birbirine aynı biçimde yalan söylemesi yalan değildir. Gerçeği söylüyor olmaları gerekmez, ama yalan söylemiyorlardır. Ya da belki de "mış gibi" yapmak yalan söylemenin çok beceriksizce bir biçimidir.

§59. "Mış gibi" yapmak çoğunlukla imkânsız bir ameliyat için zihinsel bir çare gibi görünür. Bir kedi yavrusuna, denizaslanına ya da insana bir şey yapabilmeyi, yani onu başka bir şeye dönüştürmeyi dilersiniz "mış gibi" yaparken. Yine de yavru kedinin kollarını asla uygun biçimde kavuşturamayacağını bilirsiniz. Ama o zaman, belki onun kollarını *zihnen* kavuşturtabilirdiniz? Bunu yapabilseydiniz yavru kedi yeni duygular, düşünceler ve görüşler (kraliçe duyguları, düşünceleri ve görüşleri) mi edinecekti? Belki bunu da "mış gibi" yapmak zorunda kalırdınız, yani her şeyin kraliçeye yakışır olmasını ümit etmek ya da dilemek zorunda kalırdınız. Peki karşınıza onursal bir denizaslanı çıktığında, hemen onu denizaslanıymış gibi mi düşünmeniz gerekirdi? Yoksa bunu önceden mi düşünmelisiniz? Onursal şeyler yaklaşırken, siz "mış gibi" düşünmeye başlarsınız. Fakat onu onursal olarak görüyorsanız bu gerekli olmazdı. Görmüyorsanız, "mış gibi" düşünmeniz gerektiğini nerden biliyorsunuz? Söyleyeyim, bilmiyorsunuz – işte sizin asla "mış gibi" düşünmek *zorunda* olmamanızın sebebi de budur; örneğin Denizaslanı'nı bir denizaslanıymış gibi düşünmek zorunda değilsinizdir. Böyle gayretlerin ne anlamı olurdu ki?

§60. Peki Denizaslanı *nedir*? Soru mantıklı görünüyor ve sanatta bulunan şeylere karşı çok yaygın olan birtakım tutumları ortaya koyuyor. Bunlar mobilyaya karşı tutumlardır. "Mobilya" kelimesi sadece mekânlarda bulunan şeyler anlamına gelir. Eğer mekân gerçek dünyaysa, insanlar bazen bunların, yapılmış ya da bulunmuş şeylerden (bildiğimiz mobilya da dahil), insanlar ve başka hayvanlardan, olgular ve onların çeşit çeşit süslemelerinden oluştuğunu söylerler. Fakat bu soruda şöyle bir anlam da gizlidir: Sanatta her ne buluyorsanız alışıldık mobilyadan farklıdır ve hatta sadece onursal anlamda mobilyadır. Sanatlarda sadece onursal yaratıklarla, onursal şeylerle ve onursal olgularla karşılaştığınız söylenir bazen. Bunun sebebi şu ki, insanlar bazen sanatsal mobilyanın sizin çeşitli konuşmalarınızla ortaya çıktığını söyler – ve neticede bu dünyaya gerçek denizaslanları getiremezsiniz. Yeterince doğru, ama sırf sanata özgü değil. Fizik mobilyası da benzer biçimlerde ortaya çıkar, ama kimse denklemlerini gerçek denizaslanları olarak tarif etmezdi. Ne var ki, "Denizaslanı ve Marangoz"da bir sürü istiridye yediğini bildiğimiz Denizaslanı –Alice'in en azından başlangıçta Marangoz'dan daha çok sevdiği Denizaslanı– ile dünyadaki onursal olmayan denizaslanları arasında da benzerlikler vardır. Her ikisi de uzun sivri dişlere, bıyıklara ve belli bir ağırbaşlılığa sahiptir.

§61. Şiirdeki Denizaslanı'nın bir denizaslanı olduğu fikriyle işin içinden sıyrılmayı gayretle ümit ediyor ya da diliyor olabilirsiniz. Fakat deli olmayan hiç kimse, şiirlerdeki denizaslanlarıyla dışarıdaki denizaslanları ve kentetlerdeki balıklarla dışarıdaki balıklar konusunda en ufak bir kafa karışıklığı yaşamamıştır. O yüzden böyle zahmetlerin amacı da yine açık değildir. Böyle tahayyülleri hayal etmeniz gerekmez. "Denizaslanı *nedir*?" sorusu, çözdüğünü iddia ettiği sorundur. Birçok mobilya türü olduğunu ima edip, sonra da bizi gerçekten de varmış gibi düşünmeye davet eder. Hatta işi birçok dünya olduğunu ima etmeye kadar vardırabilir. Gelgelelim, Denizaslanı'yla, varolmayan insanlarla, kentetlerdeki balıklarla fiili alışverişlerinizin hiçbirinin böyle ihtimaller üzerinde durmanızı gerektirmediği düşüncesine tutunmak isteyebilirsiniz.

§62. Şiirleri, kentetleri ve heykelleri nasıl ele alacağınızı bildiğiniz zaman, başka her tür şeyi nasıl ele alacağınızı da zaten bilirsiniz. Denizaslanı'yla, Denizaslanı duygularıyla ve Denizaslanı olgularıyla özel bir sorununuz yoktur. Çoğu durumda ne yapılması ve ne umulması gerektiğini bilirsiniz. Sözgelimi, Denizaslanı çenebazlığının doğal seçilimle açıklanamayacağını bilirsiniz. Ve yine, Denizaslanı'nı en çok sevmenizin sebebini, "zavallı istiridyelere *biraz* üzülmüş" olması diye açıklarken, bir tür ampirik ahlaki psikolojinin de beraberinde geldiğini bilirsiniz. Ve olayı fazla yanlış anlarsanız, bazen başka insanlar tarafından düzeltilirsiniz (tabii Denizaslanı tarafından değil – ama öte yandan doğabilimciler de denizaslanları tarafından düzeltilmez). Ne var ki mobilya türleri hakkında hiç kimse derin düşüncelere dalmayacaktır. Şiirlerdeki denizaslanları ya da kentetlerdeki balıkların insan acımasına konu olamayacaklarını, *çünkü* onların gerçekten ziyade onursal olduklarını söylemeyeceklerdir. Bir şeyin ne olduğu, sırf uzun sivri dişlere ya da solungaçlara sahip olmasıyla açıklanamaz. Ayrıca, mobilyalara ilişkin böyle düşüncelerde tutum değiştirmek muhtemel değildir. "Ne düşünürsen düşün," der Beyaz Kraliçe çaresizlik içinde, "yeter ki ağlama!" Gelgelelim bazı korkunç şeyler yapmış Denizaslanı'nın onursal olduğunu düşündüğünüz zaman ağlamayı kesmezsiniz, ama birisi size, aslında onun o şeylerin hiçbirini yapmak istemediğini ya da bunun sizin başınıza ya da tanıdığınız birinin başına gelmeyeceğini, yahut hikâyeyi yanlış anladığınızı ve bunun aslında eğlenceli bir masal olduğunu söylerse, ağlamayı kesebilirsiniz de kesmeyebilirsiniz de. Arada bir size tekboynuzlu atların, konuşan denizaslanlarının ya da düşünen Alice'lerin olmadığı hatırlatılabilir, ama ancak birisi sizin şiirler hakkında hiçbir şey bilmediğinize inanırsa; tıpkı Knoxville'de pazarları yasal olarak burbon satın almayı ummamanız gerektiğinin, ancak birisi sizin oranın yerlisi olmadığınıza inanırsa size hatırlatılabilmesi gibi. Turist soruları sorduğunuzda, yerel halk mobilya kısıtlaması hakkında hiçbir düşünce öne sürmeyip onun yerine büyük ihtimalle sadece yasaları ve gelenekleri hatırlatacaktır. Sanat hakkında öğrendiğiniz şeyler çoğunlukla bu sıkıcı türdendir, o kadar sıkıcı ki, "öğrenmek" fiilini kullanmak muhtemelen abartılı olur. Bu

anlamda, sanat hakkında öğrendiğiniz şeyler, zaten bildiklerinizle yakından bağlantılıdır. Sözgelimi şiirlerdeki denizaslanlarının bir şeyler söyleyebildiğini, ama siz konuştuğunuzda sizi –anlamak şöyle dursun– duymayacaklarını, ayrıca İsveççe bir şeyler de söyleyebileceklerini öğrenirsiniz, tabii İsveççe biliyorsanız. Bunların yanı sıra, bazı insanlara göre dışarıdaki denizaslanlarının pek iyi anlayamadığınız şeyler söyleyebildiklerini ve her ihtimalde bunları İsveççe söylemeyeceklerini genellikle bilirsiniz. Öyle görünüyor ki denizaslanları ve Alice'lerle, içerideki ya da dışarıdakilerle belli şeylerin meydana gelmesini asla bekleyemezsiniz, ama tabii neler bekleyemeyeceğiniz değişebilir. Fakat muhtemelen bunu çoktan biliyorsunuzdur, hem de ilk balık-kentetiyle karşılaşmadan çok önce.

§63. "Mış gibi" yapma teklifi size büyük ihtimalle, dünyada bir şeylerin biraz ortak çabayla, siz zihinsel olarak belli bir biçimde tanımladığınız için değişeceğini umduğunuz bir gösteriye davet gibi gelecektir. Zihinsel tanım kavramının kendisi kuşkulu görünse bile –ki görünüyor da– sonuçta bu, şöyle düşünmenizi gerektiren tuhaf bir inançtır: Şeyler daima sizin sandığınız gibidir, ta ki siz onları başka türlü düşünene kadar, ki bu durumda başka türlü olacaklardır.

§64. Yine de yerel halkın geleneksel kısıtlamalardan daha fazlasını sunuyor göründüğü muhtemel durumlar olabilir. Diyelim ki Knoxvilleli birine şehirde nerede solungaç büyütebileceğinizi sordunuz. Cevabında büyük ihtimalle yerel bir hükmü hatırlatmayacaktır; örneğin pazar günleri solungaç büyütmeyi yasaklayan bir hükümden ya da herhangi bir yerel görenekten bahsetmeyecektir. Ne var ki, yerli birini size insanların solungaç büyütemeyeceğini *açıklarken* ve belli yaratıkların –ister Knoxville'de olsun ister başka yerde– bu derece köklü biçimlerde solunum fonksiyonlarını değiştirmeye elverişli olmadığını söylerken hayal etmek gülünç geliyor. Böyle açıklamalara ihtiyacınız yoktur, bu tür soruların nadiren sorulmasının nedeni bu olabilir. Elbette Knoxville halkı Knoxville'le alakasız pek çok şey bilir, ama Knoxville'le alakasız bu şeylerin yerel görenek ve hükümlerin bazılarının temeli olduğuna inanırlar, doğru ya da

yanlış olarak. Gülünç sorular daima bir şeye, Knoxville-vari bir yere göre gülünç gelir. Yerel halk büyük ihtimalle sizin bir turist değil farklı bir hayat biçimi olduğunuz sonucuna varır. Ve Knoxville'le alakasız şeyler hakkında büyük ihtimalle bildikleri şeylerin, bu hipotezi ciddi olarak değerlendirmelerine engel olacağı hemen hemen kesindir. O yüzden yerel halk muhtemelen sizin deli olduğunuzu sanacaktır; başarıyla bir balıkmış gibi davrandıktan sonra okyanusun dibine daimi olarak taşınmaya karar veren bir deli. Birinin size kitaplar, kentetler ve diğerleri hakkında belli sorular sorması, sanat hakkında birkaç temel şeyi kaçırmış olduğundan kuşkulandırabilir. Ve kaçırdığı şeyler olgular değildir; daha çok, bir şeye girişi kaçırmış olmaya benzer: Birisi Knoxville'in ne zaman kurulduğunu ve orada kaç insanın yaşadığını bilebilir ve gene de o civarda nerede solungaç büyütebileceğinizi sorabilir. Olguları bildiğiniz halde girişi kaçırmak mümkündür. Ama girişi kaçırdığınız zaman da, olgulardan söz etmek kuru gürültüden ibaret gibi gelir. Hatta bunun bir şeyden söz etmek olmadığını bile söyleyebilirsiniz.

§65. Denizaslanı hakkındaki, kitaplar hakkındaki ve kentetler hakkındaki fikrinizi değiştirebilirsiniz. Böyle bir değişikliğe hemen hemen her şey sebep olabilir. Böyle olduğu zaman, fikrinizi, onların başka bir şey olduğuna ya da başka bir şeye dönüştüğüne (hele de bir şekilde onursal ya da onursuz hale geldiklerine) ikna olduğunuz için değiştirmezsiniz. Bir sanat eseri hakkındaki fikrinizi değiştirmek, bir kişi hakkındaki fikrinizi değiştirmekten farklı değildir. Bir şeyin *ne* olduğu hakkında fikir değiştirmekle hiç ilgisi yoktur. Bir kenteti çok nadiren bir ağaç olarak görürsünüz ve bir kargayı canavar olarak tarif ettiğinizde, çoğunlukla canavar gibi bir kargayı kastedersiniz. İnsanların ağaç olduğunu *keşfetmezsiniz*. Kentet hakkında çok farklı biçimlerde konuşmaya başlayabilir, umursamaz olur ve tümden boş verebilirsiniz, fakat gözünüzde değer kaybetmesi, kentetin mobilya statüsünde bir düşüşe neden olmaz, örneğin kaplumbağadan yalancı kaplumbağaya düşüş söz konusu olmaz. Bir şiir parodisine gene şiir dersiniz, düzmece kentete kentet, sahte tabloya tablo, kötü bir kişiye de kişi. Öte yandan, tereyağı sahteyse ona te-

reyağı demezsiniz, tabii yalan söylemiyorsanız. Kötü bir kişiye kötü dememek yalan söylemek olmaz. Kötü bir kişiden söz ederken onun kişi olmadığına inanmadığınızı söylemezsiniz.*

§66. Yalancı Kaplumbağa bir hayvandır, varolmayan bir hayvan. Karakter her zaman değilse de çoğunlukla bir kişidir ve genellikle gerçekte yoktur. "Biraz çekingen duruyorsun," der Kırmızı Kraliçe, "dur seni şu koyun buduyla tanıştırayım." Elbette Koyuneti (Mutton) bir karakterden başka bir şey değilmiş gibi görünür. Peki buradan, Kraliçe'nin Alice'i bir karakterle tanıştırdığı anlamı mı çıkar? Tabii ki değil. Bir şeyi bir karakter olarak tanıştırmak, bir kimseyi vasıf olarak tanıştırmak kadar garip olurdu. "Maviyle tanış", "Yanlışla tanış", "Denkle tanış". Bu tür merasimleri anlamlı görmeye başlayamazdık. O halde, "koyun budu"nu en iyi tarif etme biçimi muhtemelen bir karakter adı olmazdı, tıpkı "mavi tonu" ya da "yanlış türü"nde de olmayacağı gibi. Kitaplardaki eylem kabiliyetine sahip mobilyaların birer karakter olduklarını (ya da birer karakterden başka bir şey olmadıklarını) söylemek pek işe yaramaz. Bu, ortada gereksiz bir mobilya türü olduğunu ima eder. Teknik bir terim isterseniz, "failler" kelimesi yeterince iş görür. Alice bunlara "yaratıklar" der, ki daha da iyi bir kelimedir bu. Eylem kabiliyetine sahip mobilyaların hepsinin konuşmanıza karşılık vermesini ciddi ciddi bekler miydiniz? Ve bu mobilyaların karakter olarak tanıştırılmaları (bir şeyi sahte tereyağı diye tarif ettiğiniz zaman olduğu gibi) beklentilerinizi değiştirir miydi? O yaratıkların bir kısmının belli şeyler yaptıkları ya da belli düşüncelere sahip oldukları (genellikle sizin daha önce farkında olmadığınız şeyler ve düşünceler) söylendiğinde çoğunlukla hayal kırıklığına uğrayabilirsiniz. Ama zaten hayal kırıklığına uğrama denen şey tam da budur. Alice, Denizaslanı'nın Marangoz'dan daha fazla istiridye yediği hatırlatılınca hayal kırıklığına uğrar. Fakat hepsinde değilse de pek çok kitapta, oradaki insanların varolmadığı söylendiğinde hayal kırıklığına uğramazsınız.

* ABD'de iyi bilinen I Can't Believe It's Not Butter! (Bunun Tereyağı Olmadığına İnanamıyorum!) isimli bir tereyağı ikamesine gönderme. –*y.n.*

Bunu zaten bilirsiniz, çünkü bunu öğrenmişsinizdir; kitaplar arasındaki, belli kitaplara karşı yapmanız gereken şeyler arasındaki, konuşma biçimleri ve daha başka şeyler arasındaki bazı kaba ayrımların farkına varmışsınızdır.

§67. Pek çok insanın yaptığı gibi, Alice kitaplarında eylem kabiliyetine sahip mobilyaların insanları, hayvanları, tabakları, hatta satranç taşlarını içerdiğini söylemek doğru görünüyor. Ve Knoxville' deyseniz pazar günleri burbon alamayacağınızı bilmekte fayda olabilir. Bu çeşitli yaratıklar bir şeyler söyler, bir şeyler yaparlar; birtakım düşünceleri, görüşleri ve tutumları vardır ve etrafta dolaşırlar. Bizlere çok benzerler, sadece daha sessizdirler. Bizim standart ahlaki psikolojimizin onlar için de geçerli olması muhtemelen bu yüzdendir. Koyuneti'ni aşırılığa kaçmakla suçlamaktan çekinmezsiniz. Hatta onlar hakkında konuşurken kullandığımız kelimeler, pek az ihtiyat payı ve daha da az istisnayla, birbirimiz hakkında konuşurken kullandığımız kelimelerdir. Onlar hakkında sorduğunuz sorular kız kardeşiniz hakkında sorduğunuz sorulara benzer. "Ama tabii hiçbiri yok"tur. Bunu bilirsiniz ve dahası, bundan eminsinizdir. Gelin görün ki varolmayan mobilya için bir dizi ayrı kelimeniz yoktur işte. Varolmayan insanlar hakkında tırnak içinde konuşmazsınız. Varolmayan insanlara ilişkin geliştirdiğiniz duyguları ve inançları tırnak içinde alıntılamazsınız. Ve bu herhangi bir kafa karışıklığı riskinin nadir olduğunu gösterir, hayatınızdaki en büyük trajedinin Koyuneti'nin ölümü olduğunu söylerken bile. En çok Denizaslanı'nı "sevmeniz" söz konusu değildir. En çok onu seviyormuş gibi yapmanız gerekmez. En çok onu seversiniz. Eğer insanlar sizi yeterince tanıyorsa, bir şeyler hakkında fikrinizi değiştirmiş olmanızın işaretlerini bilirler; Denizaslanı hakkındaki fikrinizi değiştirdiğinizi de bilirler.

§68. Kedi yavrusu neden kollarını kavuşturamaz? Onda mutlaka Kırmızı Kraliçe'ye dönmesini engelleyen temel bir şeyler olmalı. Eğer yoksa, "mış gibi" yapmanın her zaman işe yaramamasının hiçbir nedeni yoktur. Belki de onursal bir kedinin belli biçimlerde kollarını kavuşturamayışını açıklayabilen bir onursal fizyoloji ya da

onursal anatomi olabilirdi. Ne var ki bu iş için onların normal olan akrabaları yeterlidir. Bildiğimiz anatomi onursal bir kedi yavrusunun neden kollarını kavuşturamayacağını açıklar. Belki de söylemek istediğiniz, bir kedi yavrusunun kollarını kavuşturarak konuşan bir Kırmızı Kraliçe meydana getirme ihtimalini ifade edecek bir açıklama temenni ettiğinizdir. Böyle bir açıklama olmadığından şöyle dersiniz: Kolları belli biçimlerde kavuşturulmuş yavru kedilerden Kırmızı Kraliçeler meydana getirilememesinin sebebi, yavru kedilerde Kırmızı Kraliçe'ye dönüşmelerine direnen bir şeyin olmasıdır. Gelgelelim, bunlar gerçek kedi yavruları olmadığından, bu şeyin ne olduğunu anlamak güçtür. İstediğiniz kadar mühendis gibi konuşun, söylediklerinizde malzeme biliminden eser yoktur.

§69. Alice Kırmızı Kraliçe'yi masanın üstünden aldı "ve var gücüyle öne arkaya sarsmaya başladı. Kırmızı Kraliçe hiçbir direnç göstermedi: Yalnızca yüzü küçücük kaldı, gözleri irileşip yeşil oldu: Ve hâlâ da, Alice onu sarsmaya devam ettikçe kısalmaya – ve şişmanlamaya – ve yumuşamaya – ve toparlaklaşmaya – devam etti – ve – sonunda gerçekten bir kedi yavrusu *oldu*". Varolmayan Kırmızı Kraliçeleri sarsarsanız "hiçbir direnç göstermezler". Bunun nedeni varolmamaları olsa gerek – varlık yoksa direnç de yoktur. Varolmayış sizi metamorfozlara, kısalmaya, şişmanlamaya, yumuşamaya ve toparlaklaşmaya ve başka bir şeye dönüşmeye daha meyilli kılar. Varoluş, birtakım ölçüsüz değişimlerden korunmayı sağlayan, bağışıklık sistemi gibi bir şey midir yoksa? Her halükârda, Kırmızı Kraliçe "sonunda gerçekten bir kedi yavrusu *oldu*"ysa da gerçek bir kedi yavrusu değildir. O yüzden daha çok sarsılınca direnç göstermesi için bir neden yoktur. Kedi yavrusunu bu olgudan haberdar etmenin, onun varolmayan mırlayan bir mobilyadan ibaret olduğunu söylemenin de yararı olacak gibi değildir. Bizim bildiklerimize yeni bir şey eklemez, yavru kedinin bildiklerine de hiçbir şey eklemez, zira varolmadığı için elbette hiçbir şey bilmeyebilir.

§70. Alice hem Pisicik'e hem de Kırmızı Kraliçe'ye "Kırmızı Majesteleri" diye hitap eder. Bu onursal bir unvan değildir. Bu unvan

hiçbir şeyi tırnak içinde sunmaz, Knoxville'deki hiç kimsenin de böyle tırnak işaretleriyle korkutulmaya ihtiyacı yoktur. İkisinin de varolmaması, ya da "mış gibi" yapılarak hiçbir dönüşümün meydana gelmemiş olması, bu unvanın kullanılmasında önem teşkil etmez. "Kırmızı Majesteleri", daha ziyade Kırmızı Kraliçe ile kedi yavrusu arasındaki önemli bir yakınlığı göstermeyi hedefler. Yavru kedinin bir zamanlar bir Kırmızı Kraliçe olduğunu anlatır. Alice'in ince alayını boş verin. Bu unvan onun bir şeyin başka bir şeye benzediğini söyleme tarzıdır. Kedi yavrusu, eskiden Kırmızı Kraliçe olarak bilinen o varolmayan hayvandır. Unvan Pisicik'ten söz eder. Mobilyaya "Majesteleri" demek, o mobilyanın bir betimlemesidir, belki tarihsel betimlemenin kestirme yolu ya da gelecek serüvenlerin vaadi.

§71. Alice yavru kediye Kırmızı Kraliçe'ymiş gibi yaptıramaz. Sorun kollarda gibi görünse de, o varolmayan bir kedi olduğundan sorun "mış gibi" yapmada olabilir. Bu yüzden de Alice'in ikisine de "Kırmızı Majesteleri" hitabıyla ifade edilen yakınlıklarının "mış gibi" yapmaktan bağımsız olması gerekir. Belki de ona, daha önce başka bir şey olduğunu *itiraf* ettirerek başlayabiliriz işe. "Alice yavru kediyle Kraliçe'yi yüz yüze koydu. 'Hadi Pisicik!' diye haykırdı, zafer sevinciyle ellerini çırparak. 'İtiraf et, sen ona dönüşmüştün!'" Kolların yarattığı sorunun başka bir versiyonudur bu. Klasik göz yanılsaması örneğindeki ördek ile tavşanı yüz yüze getirmeniz ne kadar mümkünse, Pisicik ile Kırmızı Kraliçe'yi yüz yüze getirmeniz de o kadar mümkündür. Bunun sebebinin Pisicik'in başını çevirip durması olduğuna, dolayısıyla da daha çok kedilere özgü fizyoloji ve anatomiyle açıklanması gerektiğine inanabilirsiniz, ama sorun bundan ziyade kedilere teklif kabul ettirmeyle ilgili görünüyor. Tabii kabul etmeleri için konuşulana cevap vermeleri gerekir, ama o zaman da karşımıza hep kedi yavrularının şu "anlaşılmaz huyu" çıkar: "Siz ne söylerseniz söyleyin onlar *hep* mırlamayla karşılık verirler." Yani bir kediye gerçeği itiraf ettirseniz bile onu bir kraliçeye döndüremezsiniz.

§72. Pisicik'in teklifleri kabul etmemesinin pek gizemli bir yanı yoktur, Alice de kabul etmeyişine sadece bir an şaşırır. Aslında Alice'in onu konuşturacak başka yolları vardır. Tabii "onu konuşturmak" kabataslak ve gevşek bir tabir, çünkü kediler, özellikle de varolmayanlar konuşamazlar. Alice'in Pisicik'ten bahsettiğini söylemek daha doğru olurdu. "... Pisicik başını öte yana çevirip Kraliçe'ye bakmıyormuş gibi yaptı: Ama *biraz* utanmışa benziyordu, o yüzden bence Kırmızı Kraliçe o *olmalı*." Alice'in konuşması akıl yürütmeye benzer. Bir sonuca varmış görünür, çok emin olmasa da. Sonuç delile dayanır. Delil ise Alice'in Pisicik'ten bahsetmesi, onu betimlemesi, Kraliçe'yi görmemiş gibi yaptığını söylemesi ve Pisicik'in biraz utanmış görünmesidir. Alice'in Pisicik hakkında söylediklerine bakılırsa Pisicik'in belli yetilere sahip olması gerekir ("gerekir"in gizemli bir yanı da yoktur: Alice'in Pisicik hakkında söylediklerine göre Pisicik'in dönebilen bir kafaya sahip olması da gerekir). Alice'e göre Pisicik bile isteye davranış taklit edebilir. Yavru kedinin satranç taşını görmemiş gibi yaptığını söylediğinde kastettiği budur. Davranış taklidi yapmak, başka insanların beklentileri hakkında olduğu kadar, davranış hakkında da fikirlere sahip olabilmeyi ima eder. Elbette böyle fikirler, Alice'in Pisicik'i Kraliçe'yi görmemiş gibi yapmış olarak betimlemesiyle ima edilir. Ve Alice Pisicik'in utanabileceğini de ileri sürer. Bu da şunu gösteriyor ki, Alice'e göre Pisicik aynı zamanda kendi davranışıyla ve hatta davranış betimlemelerinin olumsuz betimlemeleriyle de ilgili fikirlere sahip olmaya muktedirdir. Bunlar oldukça incelikli yetilerdir – sadece tutumlar ya da tepkiler gerektirmekle kalmayıp tutumlar hakkında tutumlar ve tepkiler hakkında tutumlar da gerektiren yetiler. Hem bir şeyi görmemiş gibi yapmak hem de bir şeyden utanmak, en azından tutumlara –sizin kendinizin ve öteki insanların tutumlarına– ve bir şeyin şöyle veya böyle olduğuna dair birtakım görüşlere sahip olmayı gerektirir. O yüzden iki örnekte de Pisicik'in durumun şöyle veya böyle olduğunu ifade eden beyanlara başvurabilmesi şarttır, tıpkı sizin de dünkü aktivitelerinizin kayda değer bir tarafının olmadığını iddia ederken yaptığınız gibi. Siz bunu konuşarak yaparsınız. Pisicik hakkında konuşmak çoğunlukla Pisicik'in konuşabildiğini ima eder. Pi-

sicik sadece mırlayabilir ve varolmayabilir de, ama onun dışında konuşur da konuşur.

§73. İşte insanlar hakkında böyle konuşursunuz ve onlar da –Knoxville'de ve kitaplarda– böyle konuşur; konuşulana cevap verebilen yaratıklar, varolmayan insanlar ve ölmüş insanlar hakkında böyle konuşursunuz. Bir işaret bekleyebilir ya da beklemeyebilirsiniz, fakat ipuçları ileri sürme eğiliminiz vardır. Gelgelelim Alice'in vardığı sonuçtaki çekingenlik ("bence Kırmızı Kraliçe o *olmalı*") yavru kedinin varolmamasına ya da Alice'in ondan hiçbir işaret beklememesine özgü değildir. Sadece varolmayan bir şeyden bahsettiğimiz zaman kapılabileceğimiz bir kuşkuyu da göstermez. Daha ziyade bir şeyler hakkındaki konuşmalarımızın doğruluğuna dair yaygın bir güçlüğü gösterir, işaretlerin bilfiil varlığının pek yardımcı olmadığı bir güçlüğü. Varolmayan bir kişinin kuşkuları ve sorunları, satranç taşlarının ve koyun butlarının yapıp ettiklerinde olduğu gibi, bizimkilere çok benzer olabilir o yüzden. Konuşan bir satranç taşı sizin varolan komşunuzdan daha çok anlam ifade edebilir. "Sen bir şey düşünüyorsun şekerim," diye tahminde bulunur Düşes. Ve Alice Fare'nin "gerçekten incinmiş olduğundan" emindir. Dodo'nun "uzun uzun düşünmeden" karşılık veremediği sorular vardır. Ve Puding yakınır ("Ya ben *senden* bir dilim kesseydim hoşuna gider miydi acaba, seni yaratık"). "Puding", "Dodo", "Düşes" ve "Alice" bir değişkenin özellikleri de olabilir pekâlâ. Aslında bir şeyler hakkındaki bütün konuşmaların ekonomik ve sıkıştırılmış bir yanı vardır; muazzam miktardaki farklı tahmin, duygu ve betimlemelerin jenerik konuşma biçimleriyle ele alınabilmesinden bellidir bu. Fakat bu, önemli açılardan, eylem kabiliyetine sahip mobilyalardan konuşmak için sınırlı seçeneğinizin olduğunu gösterir, ki bunların hepsi de jenerik konuşmalardır. Gerçek insanlar ve her türden kitap konusunda geçerli olabileceği gibi, hiç beklenmedik biçimde kentetler konusunda da geçerli olabilir bu (bir dizi modülasyon en sonunda bölümün ana tonuna döner). Hatta doğadaki manzaralar ve binalar bile arada bir eylem kabiliyetine sahip mobilyalar sayılmışlardır. Bu jenerik konuşma biçimleri niyetler, tutumlar, dilekler vb. hakkında

varsayımlar içerir. Bu o kadar öteye gider ki, sanat hakkında konuşmanın eylem kabiliyetine sahip mobilyalar hakkında konuşmak olduğu sonucuna varabilirsiniz haklı olarak. Denebilir ki, mobilya ve mobilyanın kabiliyetleri jenerik konuşmayla birlikte gelir.

§74. "'Ey Benekli Zambak (Tiger-lily)!' dedi Alice, rüzgârda nazlı nazlı dalgalanan çiçeğe. '*Keşke* sen de konuşabilseydin!'" Konuşma hakkında tumturaklı inançlar beslemeniz gerekmez. Mobilyaların çoğu konuşamaz, tabii bunu söylemek zaten bilmediğiniz herhangi bir şeyi açıklamayabilir. "'Biz konuşabiliyoruz,' dedi Benekli Zambak, 'konuşmaya değer kimse olursa.'" Bunun üzerine Alice o kadar afallar ki bir an sesini çıkaramaz, ardından ona bütün çiçeklerin konuşup konuşmadığını sorar. "'Hem de *senin* kadar iyi,' dedi Benekli Zambak. Sesleri de seninkinden çok daha gür çıkar.'" Benekli Zambak'ın ince vurgusuna göre, çiçek konuşması sizin kendi konuşmanızla doğru orantılıdır. Siz konuşabiliyorsanız çiçekler de konuşacaktır ve konuşurlarken –sizin rutin olarak yaptığınız gibi– dolaylı anlatıma dair incelikli bir beceri sergilemenin yanı sıra niyetler ve tutumlar hakkında birtakım varsayımlarda bulunacaklardır. Bu yüzden siz İsveççe konuşursanız çiçekler de konuşacaktır – ama ancak siz konuşursanız. Ne var ki Benekli Zambak aynı zamanda çiçeklerin sizden daha gür sesle konuşabildiğini de söyler. Eğer çiçek konuşması sizinkiyle doğru orantılıysa, bunu nasıl yapabilirler? Ne de olsa çiçekler –varolmayan yaratıklara yaraşır biçimde– daha sessiz konuşmaya yazgılı görünür. Siz daima usta konumunda görünürsünüz ve Rafadan Kafadan'ın kelimeler için dediği gibi, kesinlikle "topuyla birden başa çıkmasını bilirsiniz". O zaman, nedenselliğin yönü hakkındaki bu makul varsayım ile Alice'in, çeşitli yaratıkların sürekli "insana iş buyurup, ders anlatıp durdukları" yolundaki tespiti nasıl bağdaştırılabilir? Ve topuyla birden başa çıkma konusunda bildiklerimiz ile çiçeklerin bildik yüksek sesliliği, varolmayan insanlar, akor dizileri ve hatta tam da sanatın yüksek sesliliği ve şöhreti nasıl bağdaştırılabilir?

§75. Bir yandan, bir dizi tutum ve yetiniz, hele de sadece sanata özgü mobilyadan değil genel olarak mobilyadan bahsetme beceriniz olmadan sanat olmayacağını bilirsiniz. Öte yandan, sanatı nasıl ele aldığınız ve sanatın sanatla ilgili ya da ilgisiz faaliyetlerinizde oynadığı roller, ilk bakışta, tek taraflı katı bir kontrole dayalı karamsar anlayışın dışında kalan ihtimalleri de içeriyor gibi görünür. Konuşma biçiminizin ve konuşuyor olmanızın pek çok yaratığın karşılık vermesinin nedeni gibi görünmesi, ille de vantrilokluğa işaret etmez. Mesele onlardan daima ne yaptıklarını söylemelerini istemeniz değildir – hele de bazen olduğu gibi var güçleriyle gürleyerek. Çoğunlukla kentetlerin ve şiirlerin sunduğu dersler olmadan da idare edersiniz. Aslında vantrilokluk şüphesinin bizatihi kendisi çeşitli sanatların size sunacağı rollerin ve işlevlerin bir kısmıyla ters düşerdi. "Konuşan Koyuneti aslında belli bir şekilde konuşan sizden ibarettir" sözü, sanatın "-den-başka-ne-ki" açıklamasının bir türüdür ve ilginizin kaynaklarını daima ıskalar. Bir kere, şaşırma ihtimali ilginin önemli bir kısmını oluşturuyormuş gibi görünür. Sanatı kendinize sürpriz partiler düzenleme işinden ibaret olarak tanımlamakta temelden yanlış bir şeyler vardır. İnsanları, sanat tezahürlerini sizden bağımsız ve başka yerde meydana gelmiş birtakım yarı doğal vakalar olarak tanımlamaya iten bu türden bir yanlışlıktır. O yüzden bir kentete ani bir sağanağa şaşırdığınız gibi şaşırabilirsiniz. Kendi sebep olduğunuz şeye şaşırma ihtimalinizi –adeta karşılıklı bir anlaşmayla– açıklayabilen zihinsel merasimler hayal etmeye dayanan "olay öğretisi"ndeki bityeniğini doğru sezen kişileri yönlendiren de aslen *budur.* Sanatın asla bir planlama işi olmadığını, hele de kendinizle yapılan bir planlama hiç olmadığını söylemek, ayrıca sanatın konuşuyor olmanıza ve nasıl konuştuğunuza hayati biçimde bağlı olduğunu kabul etmek isteyebilirsiniz. Sanatın ne doğal bir vaka ne de bir anlaşmanın ürünü olduğunu söylemek istersiniz.

§76. "Onu işitebiliyorum" sözü, "Bir deste iskambil kâğıdından başka nesiniz ki"yi dışlıyor gibidir. Eğer bir şeyin bir deste iskambil kâğıdından başka bir şey olmadığını söylerseniz, onu hiç işitmeyeceğinizi belirtmiş olursunuz. Ve eğer "Bir deste iskambil kâğıdın-

dan başka nesiniz ki!" cümlesi karşınızdakini umursamadığınız anlamına geliyorsa, "Onu işitebiliyorum" sözü de onu umursadığınız anlamına gelebilir, bazen kendinizi umursadığınızdan da çok. Ne var ki size sanatla ve mobilyayla ilgili şeyler öğretilirken gerçekte hiçbir zaman sesleri dinlemek öğretilmez. Onun yerine birtakım şeylerin önemli olduğu ve belki de –dolaylı olarak– önemli olan şeylere ilişkin birtakım şeyler öğretilir. Sözgelimi "Neden umursayayım ki?"nin cevabının ancak umursadıktan sonra verilebileceğini öğrenirsiniz, adeta geriye dönük olarak. Bu soru, ne anlama geldiğini anlayana kadar uzun uzadıya üzerinde düşünmenizi gerektirmez. O yüzden ancak şeylerin önemli olabileceği anlayışını edindikten sonra neyin önemli olduğu hakkında konuşabilirsiniz. Onlara ve onları ne yapacağınız hakkında herhangi bir fikre sahip olmaksızın şeyleri tarif etmenin size hiçbir yararı yoktur. Şeylerle asla karşılaşmazsınız, tıpkı asla çıkarılacak dersler ya da anlamlar *bulmadığınız* gibi.

§77. Bu biçimde başka insanları umursayabilir, hatta umursamayı öğrenebilirsiniz ve muhtemelen sadece belli şeyleri umursarsınız. Umursadığınız şeyin sesi ve gürültüsü nahoş bir hale gelebilir; hatta umursanan belli yaratıkların her zaman "insana iş buyurup, ders anlattırıp durma" eğilimlerinden yakınabilir, o şeylerin sizin için önemli olmadığı zamana geri dönmeyi dileyebilirsiniz. Umursadığınız elbette pek çok biçimde gösterilebilir. Belli şeylere dikkat edersiniz, kendinizi belli şeylerle çevrelersiniz, onların gözden kaybolmalarını önleyecek biçimde hareket edersiniz, belli şeyleri hatırlarsınız, hediyeler verirsiniz, şeylerden bahsedersiniz, konuşmanızla insanları sıkar ya da büyülersiniz, belli şeylere saygı duyar ve her türlü önceliği tanırsınız. Ve bu durumların hiçbirinde bunların hepsinin kendi onurunuza düzenli olarak verdiğiniz sürpriz partilerin bir parçası olma ihtimalini aklınıza getirmezsiniz – tabii şayet umursuyorsanız. Aslında bir şeyden önemli olarak bahsediliyorsa, o zaman bu tür bahislerin konusunun siz olmadığından da eminsinizdir. O şey sizin için önemlidir, fakat en önemli olan siz değilsinizdir.

§78. "Ey Benekli Zambak!" "Ey Fare!" Kendilerinden bir işaret beklemediğiniz mobilyaya böyle mi seslenirsiniz? "Fareyle konuşmanın doğru yolu" diye bir şey var mıdır? Alice belli bir ciddiyetin gerektiğine inanıyor gibidir. İsmin hitap halini dener, çünkü "daha önce hiç böyle bir şey yapmamıştı, ama ağabeyinin Latince Gramer kitabında görmüş olduğunu hatırlıyordu". Bu yöntem Fare'de işe yaramamış gibi görünür. Alice'in bu duruma dair ilk açıklaması farenin İngilizce anlamamasıdır. "Bana kalırsa Fatih William'la birlikte buralara gelmiş bir Fransız faresi bu." Ardından Fransızcayı dener. "*Où est ma chatte?*" Fransızca ders kitabından bir cümle farenin "sudan sıçrayıp korkudan titremesine" sebep olur. "'Ay özür dilerim!' diye haykırdı Alice aceleyle, zavallı hayvanı incitmekten korkmuştu. 'Sizin kedileri sevmediğinizi unutmuşum.'" Bu işe yarar. "'Kedileri sevmek mi!' diye haykırdı Fare tiz ve heyecanlı bir sesle. '*Sen* benim yerimde olsan sever miydin sanki?'" Şu halde Fare hem İngilizce hem Fransızca biliyordur.

§79. Fare Alice'in bildiği her şeyi elbette bilir ve *o* hangi dili biliyorsa ona tepki verecektir. İngilizceye ilk başta tepki vermemesi sadece bunu canının istemediğini gösterebilir. Ve canının konuşmayı istememesi onun hakkında yapılan konuşmadan ileri gelir. "Oldukça meraklı gözlerle onu süzen" ve "o küçücük gözlerinden birini kırpmış gibi görünen" fare –ki yakında Fare olacaktır– bakışlarıyla kasıtlı olarak karşılık verme kabiliyetine sahip görünür, ayrıca muhtemelen soru sorma, göz kırpma ve daha da önemlisi böyle şeyleri yapmayı isteme kabiliyeti var gibidir; dolayısıyla konuşmayı istememe kabiliyeti de kesin vardır. Ve davranışı aynı zamanda, "*Où est ma chatte?*" cümlesini "Kedim nerede?" cümlesiyle ve "Kedim nerede?"yi "Bak, kedi" ile ilişkilendirebildiğini gösterir. Muhtemelen duyguları vardır, incitilebilecek duygular. Fare tam tekmil bir faredir, tıpkı Alice'in tam tekmil bir kişi olması gibi. Varolmayış, tamamlıktan bir şey eksiltmiyor gibidir.

§80. Ama yine de Alice zaman zaman Fare'yi incitir, sık sık çevredeki mobilyayı incitip onlardan incindiği gibi. Fare'nin bütünlüğüne

kastetmiş çeşitli tehlikelerin –çoğunlukla kediler ve köpekler– arttığını ima eder ve kedilerle köpekleri Fare'nin incitici bulacağı biçimde tarif eder. Bir kedi olan Dinah, "kucağınıza aldığınızda nasıl da güzel ve yumuşacıktır – fare yakalamakta da üstüne yoktur – hiii özür dilerim!" Yakınlardaki bir çiftçinin küçük güzel bir köpeği vardır, "çiftçi diyor ki çok yararlıymış, bir sürü para edermiş! Sonra bütün sıçanları öldürürmüş ve – ayy!" Ve bir farenin incinmiş biçimde tepki verebilmesi, tam da sizin kendi yaptığınız bir şeyden dolayı şaşırabilmenizi açıkladığınız şekilde açıklanır. Hatalar yapabilirsiniz. Yalancı Kaplumbağa Alice'e bir ıstakozla hiç tanıştırılıp tanıştırılmadığını sorunca, "Alice 'Bir kere tatmıştım–' diyordu ki kendini tuttu. 'Yok, hayır,' dedi". Alice'in aceleyle sözünü kesmesi öğrenebildiğini, dolayısıyla da yanlış bir şey yapmış olduğu hissini geliştirme kabiliyeti olduğunu gösterir. Ve bu, olağandışı bir şey, genelde hiç kimsenin yapmadığı bir şey yapmış olmaktan kaynaklanan bir yanlışlık hissi değildir. İnsanları genelde alışıldık yollarla incitirsiniz.

§81. Alice böcekleri sadece "konuşabildikleri zaman" sever. Geldiği yerde, "böceklerden hiç *hazzetmem*... çünkü biraz korkarım onlardan... Ama bazılarının adlarını söyleyebilirim," diye açıklar. Sonra Tatarcık sorar: "Adlarının olması ne işe yarar ki... çağrılınca cevap vermeyeceklerse?" Bu, iki farklı yolu tarif ediyormuşa benzer. İlkinde bir şeylerin ismini bilirsiniz ama onlardan hazzetmezsiniz; ikincisindeyse onlardan haz duyabilirsiniz ama bunun için konuşabilmeleri şarttır. Onların konuşabilmesi sizin nasıl konuştuğunuzla bağlantılıdır, yani konuşmanız daima onların neler yapabileceğini ima eder. Ama elbette onlarla konuşabilmek ve onların isimlerini söyleyebilmek bir şekilde onlardan bahsetme biçimleridir. Belki de fark ilk yolun haz içermemesidir.

§82. "Böcek listenizi" biliyor olabilirsiniz ve hatta yeni kalemler dahil ederek genişletebilirsiniz; ayrıca o yeni kalemleri ilelebet karmaşık ve ayrıntılı biçimlerde betimleyebilirsiniz. Sallanan-at Sineği "tepeden tırnağa tahtadan yapılmış olup daldan dala sallanarak do-

laşır" ve "bitkilerin özsuyunu içip talaş yer". Elsie, Lacie ve Tillie "bir kuyunun dibinde" yaşar ve pekmezle beslenir. Alice'in "büyük araştırma" (*grand survey*) dediği şey budur. "Coğrafya çalışmaya çok benziyor." Neden büyük bir araştırmaya ihtiyacınız olsun? Bahsettiğiniz bir şeyin adını bilmeniz, onu belli biçimlerde ele aldığınız, ona şaşırdığınız ve sizden incindiği gerçeğini ortaya koyamaz. Büyük araştırma, çeşitli sanat eserlerinin her biri hakkında size bir şeyler öğretiyormuş gibi görünmez, daha doğrusu sizin onlardan haz duymanızı, insanların onları incitmesini ya da onlardan incinmesini açıklamaz. Ve siz onları çağırınca gelmeyeceklerinden, onlara isim vermek de lüzumsuz görünür. Söylediğiniz şey şuna varır: Büyük araştırmaların sunduğu üçüncü şahıs betimlemeler çoğunlukla sizin ilgi kaynağınızı, ya da en azından sanatın pek çok insan için bu kadar önemli olmasını açıklayan türden bir ilgiyi ortaya çıkarmaya muktedir görünmez. "Böcek listenizi" bilmek Koyuneti'ni umursamaya benzemez.

§83. İkinci yolu izleyelim: "Birlikte uzun uzun konuştuktan sonra" Alice "neredeyse tavuk büyüklüğünde" bir böcek karşısında bile "gerginlik hissetmiyordu". Birlikte konuşmak bir yakınlık ölçüsü gibi görünür ve aynı zamanda hazzı doğurur ya da en azından ifade eder. Bu aynı zamanda kitaplar, kentetler ve filmler, hatta tavuk büyüklüğünde böcekler hakkında da önemli bir şey ifade ediyor gibidir. Onları sadece büyük araştırmaların parçası yapmak, onlara sadece isimler takmak çoğunlukla bir gerginliğin işaretidir, sizdeki aşinalık eksikliğinin, hatta muhtemelen umursamadığınızın işareti. Belki sanat dediğiniz şeye aşinalığınız ona isimler takarak örneklendirilemez. Buradaki fark, Knoxville üzerinden uçmuş olmak ile Knoxville'de bulunmuş olmak arasındaki fark gibi midir? Knoxville üzerinden uçtuğunuz esnada "*burada*, Knoxville'de" demezsiniz. Bu tür şeylere aşina olan insanlar muhtemelen onlardan farklı bir şekilde bahsederlerdi, "burada"yı farklı bir şekilde kullanırlardı, belki özel bir vurguyla. Vurgu bir yerde bulunmuş olmaktan mı gelir, bronzlaşma gibi?

§84. Öte yandan Knoxville'de hiç bulunmamış insanlar ondan çok samimi bir dille konuşabilirler. Ve hayatınızdaki en büyük trajedi Koyuneti'nin ölümü olabilir, ama tabii Koyuneti'nin sizinle herhangi bir yerde birlikte olacağı bir "burada"sı yoktur. Koyuneti'nin varolmayan arkadaş çevresi, Koyuneti'nin ölümünün önemini ille de daha iyi anlamanızı sağlamaz. Sözgelimi Alice buna pek aldırmazdı. Aynı şekilde siz de Knoxville'de doğmuş olabilirsiniz ve "burada"yı uygun bir vurguyla kullanırsınız, ama gene de Knoxville size hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Yakınlığın kalıtsal olmadığını söyleriz, zira onu belirleyebileceğiniz yerel bir konum yoktur. Yerliler belli biçimlerde konuşabilirler, ama yerli olmak onların nasıl konuştuğunu belirlediğinden değil. O yüzden bir yerlinin bir şeyle tanışıklığı çoğunlukla beyhude olabilir. Knoxville'in yerlileri kendi içki yasalarına sizden *daha yakın* değildirler, ama tabii o yasalar onlara size olduğundan daha aşina olabilir.

§85. Yani sizin listeler yapmanız ille de anlama eksikliğinizi göstermez, tıpkı farelere ve çiçeklere isimleriyle hitap etmenizin size herhangi bir özel aşinalık bahşetmemesi gibi. Farelere, çiçeklere ve kentetlere tek bir doğru hitap şekli yoktur ve üçüncü şahıs betimlemeleri de özünde yanlış değildir. Büyük araştırma, hiçbir büyük turun (*grand tour*) dengi olamayacağı bir onur derecesi ifade edebilir. Balık kentetlerinden fare kitaplarına pek çok şeye aşina olduğunu iddia edenler, aslında "burada"yı pek çok farklı şartta kullanmış olmanın onlara özel bir konum bahşedeceğini iddia ediyorlardır. Fakat dünyayı gezdiğiniz, Kentet'ten Knoxville'e aylak aylak dolaştığınız ve çeşitli "burada"larınızı bir koleksiyona eklenmiş parçalar gibi biriktirdiğiniz halde, yinelenen aşinalık iddialarınız başka zaman büyük araştırmalarda burun kıvırdığınız şey olabilir pekâlâ. Pek çok yere aşina olduğunuzu iddia ederek hayatınız boyunca bir turist olarak kalabilirsiniz. Aslına bakılırsa belli biçimlerde konuşuyor olmanız, çeşitli sanat eserlerinin sizin için oynadığı rolün ne gerekli ne de yeterli bir göstergesidir. Kavramak istediğiniz aşinalık türü onun yerine pek çok başka şeyle gösterilebilir. Ve tabii bu, insanları tanımamızda yaygın bir güçlüktür. Birisiyle tanışmış olmanız o kişiyi

tanıdığınızı iddia edebileceğiniz anlamına gelmez. O kişi sizinle konuşmuş da olabilir, ama bu ille de yardımcı olmaz. Bir kimsenin, sizin "orada" bulunduğunuzu haklı olarak söylemenizi sağlayacak biçimde konuşmasının doğru yolu yoktur. Olsaydı, birisiyle tanışmak o kişiyi tanımak anlamına gelirdi. Gelgelelim sırf tanışarak bilgi olmaz.

§86. Bazen insanlarla ve başka mobilyayla tanıştırıldığınızı söylediğiniz gibi, sanat eserlerinden de çoğunlukla tanıştırılma yoluyla haberdar olursunuz. Ve sanat eserleri de sizinle benzer biçimlerde tanıştırılır. Çoğunlukla aşina görünmeyebilirler. Tekboynuz Alice'i ilk gördüğünde, "birden döndü, bir süre durup tiksinti dolu gözlerle Alice'i süzdü. En sonunda 'Bu... şey... de ne?' diye sordu". Sorusu kısmen "Denizaslanı nedir?"e benzer ve sorunun esas öğesi olan "ne", iki durumda da tanışmada bir şeylerin ters gittiğine işaret olabilir. Fakat Tekboynuz'un sorusunda onu "Denizaslanı nedir?"den ayıran bir şey vardır, o da tabii ikinci zamir olan "bu"dur. "Denizaslanı nedir?" diye sorduğunuzda listeden –bir böcek listesinden– bir ismi zaten bilirsiniz ve "Denizaslanı" ismiyle tarif edilen mobilyanın doğasına ilişkin bir şaşkınlık ifade edersiniz. "Bu nedir?" diye sorduğunuzdaysa, buradaki ima listenin olmadığı yönündedir. Eğer "bu" bir zamirse, zamiri olduğu bir isim etrafta görünmez. "Bu", bulunduğunuz yerde doğasını bilmediğiniz bir şey var anlamına gelir. Buradaki "bu", "Ben kimim?"deki "ben" gibidir. Balık-kentetiyle ilk tanıştırıldığınız zaman "Bu nedir?" diye sormuş olabilirsiniz. Kendinize de "Ben kimim?" diye sormuş olabilirsiniz. Ama her iki durumda da gerçekte bilmek istediğiniz şey nerede olduğunuzdur. Siz daima "ne" ve "kim" sorularının meydana geldiği o yerdesinizdir. Sanat bu tür soruları ortaya çıkarmakla ün yapmıştır ve bunun sanatın önemli bir özelliği ve meziyeti olduğu düşünülür. Bunların sizin hiçbir böcek listesinde bulunmayan bir yönünüze ilişkin sorular olması önemlidir.

§87. Ama elbette sanat eserlerini Düşes'in çıkarılacak dersler veya Rafadan Kafadan'ın birtakım anlamlar bulması gibi öylece bulmak

yerine onlarla tanıştırılmanız önemlidir. Bir anlam *bulduğunuzda* "Bu nedir?" diye sormazsınız. Ve sanat bir kullanım kılavuzuyla verilmediği gibi, kendi kendini de tanıştıramaz. O zaman birisinin, çoğunlukla başka birinin, belki güvendiğiniz birinin tanıştırma işini yapması önemlidir. Tanıştırmayı bir merasim olarak hayal edebilirsiniz. Hayga Alice'i Tekboynuz'la tanıştırır: "Bu bir çocuk!.. Daha bugün bulduk. Capcanlı karşımızda, hem de doğal mı doğal!" Hayga mobilyayı mobilyayla tanıştırmanın uygun bir yolu bulunduğuna da inanır. Ellerinizi tanıştırılan şeye doğru "Anglo-Sakson bir tavırla" açarsınız. Fakat bu sadece ismin hitap halinin başka biçimlerde devamıdır. Sanatın doğası hiçbir hitap biçimi gerektirmediği gibi, onunla tanıştırılmanın da tek bir uygun yolu yoktur.

§88. Ne var ki bütün tanıştırmalar eşit değerde değildir ve aynı sonucu doğurmaz. Bazı insanlar sanat hakkında konuşmada başkalarından daha iyidir, bazıları da sizi sanatla tanıştırmada daha iyidir. Birinin bir mobilyayla kötü tanıştırıldığını söylemek kesinlikle mümkündür. Çoğu mobilya, özellikle de kentetler ve kitaplar, size cevap vermediği ya da yakınmadığı ve –en azından siz onları belli bir ölçüde umursayıncaya kadar– Fare'nin incindiği gibi incinmedikleri için, kötü bir tanıştırma belki de *sizin* kötü tanıştırılmanız gibi düşünülebilir. Alice çoğunlukla kötü tanıştırılır ve kimse ona şikâyet etme şansı vermez. Pat onu Beyaz Tavşan'a "bir kol" olarak tanıştırır; Beyaz Kraliçe onu Beyaz Kral'a bir volkan olarak tanıştırır; Güvercin bir yılanla karşılaştığını sanır; Gül, "Senin gibi yürüyebilen bir çiçek daha var," diye bildirir. Aslan da Tekboynuz Alice'i tanıştırınca (ki Tekboynuz'la da Hayga tanıştırmıştır onu) sorar: "Hayvan mısın – bitki misin – yoksa mineral mi?" Bu betimlemelerin hiçbirinin Alice'in doğru betimlemesi olmadığını biliriz. Bunun sebebi, bunların çeşitli şekillerde "-den-başka-ne-ki" betimlemeleri olmasıyla ilgili olabilir. Hepsi Alice'in "bir şey"den başka bir şey olmadığını öne sürer, en azından tanıştırma çerçevesinde. Elbette bu yaratıkların sadece ilgili kelime dağarcığından yoksun olduğunu ve yeterli zaman tanındığında ilk betimlemelerini geliştirebileceklerini umut edebilirsiniz. Gelgelelim bu yaratıkların hiçbiri

Alice'le tanışırken edindikleri izlenimlerini değiştirmeye eğilimli görünmez. *Alice* onların takdimlerinin yanlış olduğunu ve kendisinin kötü tanıştırıldığını göstermeyi hiç başaramaz. Bunun anlamı hem Alice' in onu betimleyenlerle tartışamadığı, hem de o ilk karşılaşma izlenimlerinin –yanlış bir hesapta yapacağınız gibi– düzeltilemeyeceğidir. Bu bakımdan Alice bahtsız balık-kentetine benzer.

§89. "Bu nedir?" sorusunun, tanıştırmalar yanlış gidebilse de (ama hemen bir yanlışlık işareti, sözgelimi vücutta bir kızarıklık beklemelisiniz) tanıştırma yoluyla cevaplanması gerekir. "Ben kimim?" –çevredeki aşina olunmayan şeyler hakkındaki öteki soru– öyle değildır. Hiç kimsenin sizi kendinizle tanıştırma, sizi kendinize işaret etme hakkı olmadığına ve hiçbir Hayga'nın *size* kim olduğunuzu söylemeyeceğine inanırsınız genellikle. Sanat da size kim olduğunuzu söylemeyecektir, şayet bundan kastınız konuşmanıza cevap vermesiyse. Böylece başka bir tanışma merasimi hayal edersiniz, Beyaz Kraliçe'nin "kendi kendime hitap"* dediği şeyi. Gelgelelim, kendi kendinize hitap ettiğinizde "her şey eğreti durur". Hitabı yanlış yaptığınızı bazen fark edersiniz ama yine de kızarıklık çıkmaz ve ortada suçlayacak bir tek siz varsınızdır. Bu iki soruyla bu iki tür merasim arasındaki bağlantı, hitap etiğiniz kimse ya da şeyden aslında hiçbir zaman cevap gelmemesidir. "'Beyaz Kraliçe'ye mi hitap ediyorum?' 'Eh, evet, buna hitap denirse.'" *Eğer* buna hitap diyorsanız, o zaman bir şeyler hakkındaki bütün konuşmalar hitaptır ve her iki soruya da yaklaşmanın tek yolu budur. Bu merasimlerin ikisinde de bir şey hakkında konuşmak, en çok etrafınızda olan hakkında konuşmaktır.

§90. "'Biraz çekingen duruyorsun; dur seni şu koyun buduyla tanıştırayım,' dedi Kırmızı Kraliçe. 'Alice – bu Koyuneti: Koyuneti – bu da Alice.'" Bu, ortada bir tanıştırma olduğunu gösterir ve tanış-

* İngilizcesi *a-dressing*. Lewis Carroll burada *addressing* (hitap etmek) ve *dressing* (giydirmek) kelimelerinin benzerliğinden faydalanır, dolayısıyla bahsedilen eylem aynı zamanda "kendi kendini giydirmek" anlamına çekilebilir. Sahne boyunca bir çiftanlamlılık söz konusudur. –*y.n.*

tırma hakkında bir şeyler söyler. Tanıştırma merasiminde Alice Koyuneti'nin yanında, Koyuneti de Alice'in yanındadır, ama tabii *Alice*'in Koyuneti'yle tanıştırılması yani ona takdim edilmesi iki mobilya arasında hiyerarşik fark bulunduğunu ve Koyuneti'nin genel mobilya ölçeğinde biraz daha önemli olduğunu ima eder. "Koyun budu tabakta doğrulup hafifçe eğilerek Alice'i selamladı; Alice de aynı şekilde karşılık verdi, korksun mu eğlensin mi bilemiyordu." Hem mukabele hem de hiyerarşi tanıştırmanın özünde var gibidir. Alice bütün bunları korkutucu ve komik bulur. Siz de balık-kentetinin sizin reveranslarınıza karşılık vermesini bir parça komik ve insanların *sizi* ona takdim ettiklerini düşünmelerini korkutucu bulurdunuz. "Biraz çekingen duruyorsun," der bazen insanlar, "dur seni Knoxville'le tanıştırayım." Aynı derecede korkutucu başka bir düşünce de, bazı insanların sizi sanatla tanıştırmanın çekingenliğinize ve sosyal zarafet eksikliğinize bir çare sunacağını düşünebilmesidir.

§91. Alice Kırmızı Kraliçe'ye az önce tanıştığı Koyuneti'nden kesip bir dilim vermeyi teklif ettiğinde tanışma ters gider. Kraliçe'nin açıkladığı gibi, "tanıştırıldığınız birini kesmek görgü kurallarına aykırıdır". Alice buradan çıkardığı sonuçla, Puding'le tanıştırılmasa daha iyi olacağını düşünecektir, "yoksa hiç yemek yiyemeyeceğiz". Kraliçe Alice'i ölümün eşiğinde olan Puding'le tanıştırarak, yaklaşan görgü kuralı ihlalini gene savuşturmaya çalışır – ama nafile. Alice artık "çekingenliğini yenip" bir dilim keser. Bir yanı kesilmiş olan Puding buna "terbiyesizlik" der. Bütün bu sahne, bir şeyle tanışmanın insanı onu yemekten alıkoyduğunu gösterir. Eğer tanıştırılma, umursamaya/önemsemeye teşvikin olası bir biçimiyse, o zaman ya tanıştırılmayla salık verilen şekilde umursarsınız ya da kesersiniz. Ama tabii o şekilde umursarsanız, yemezsiniz. Size tanıştırılanları *yemezsiniz*. Sanatla tanıştırılmanız, sonrasında yapmaktan imtina etmeniz gereken şeyler olduğunu ima eder, örneğin onu yemek gibi. Aynı biçimde karşılık vermemek görgü kuralı ihlalidir. Gelgelelim Kentet ya da Knoxville'e aynı biçimde karşılık vermenin ne olduğunu belirlemek kolay değildir.

§92. Bu yüzden de size çoğunlukla buradaki görgü kuralının sanatı rahat bırakmak olduğu söylenir. Sanatla tanıştırılırsınız ve sonra onu rahat bırakırsınız. Bunun dışındaki her şey terbiyesizlik sayılır. Eşyayı bulduğunuz gibi bırakırsınız, onursal bir yemeğin arkasından ortalığı temizlediğiniz gibi. Aslına bakılırsa Knoxville ve Kentet'i sadece kalbinize ya da onun gibi onursal bir yere almanıza izin vardır. Mekânın ya da eşyanın *kendisini* yemek yasaktır. Ama öte yandan, bu eşyalarla tanıştırılarak çekingenliğinizden kurtulmuşsanız her şey olabilir. Sanatın sizi değiştirmesini umar ve sanatın sizin tarafınızdan değiştirilmesini beklemezsiniz, yani eylemlerinizin sonuçları olmasını beklemezsiniz. Bu haksızlık gibi görünebilir, ama çoğunlukla tuhaftır. Eğer sözde mukabele vaat ediyorsa, tanıştırılma tuhaf bir biçimde başarısız kalır. Hiçbir zaman hiçbir şey olmadığını yanlış biçimde varsayması anlamında mukabele, sanattan bahsetmenin tuhaf bir yoludur.

§93. Peki salık verilen bir yöntem, bir görgü kuralı neye benzerdi? Belki yerel bir buyruğa benzerdi, sanata ilişkin bir şey – tıpkı Knoxville'e ilişkin olabilecek bir şey gibi. Bir mahkemede, Uykucufare (Dormouse) Alice'e "*Burada* büyümeye hakkın yok," diye hatırlatır. Bir soru sorulunca Karaca Alice'e şu açıklamayı yapar: "Şöyle gelirsen söylerim... *Burada* hatırlayamıyorum." Her iki açıklamanın ortak zamiri, onları tuhaf kılan şeydir. Büyümeyi *yerel* bir hak ya da belleği *yerel* bir yeti olarak tanımlamazsınız. Ve Knoxville'de terlemenizin ya da çarpma işlemi yapmanızın yasak olduğunu belirten bir buyruk hayal etmeniz zordur. Sanat Knoxville'de olmaya benzeyebilir, ama sanatın görgü kuralları size çoğunlukla, sanat anlayışınızın mümkün görmediği şeyleri yapmamanız gerektiğini söyler, ister Knoxville'de olsun ister başka yerde. Sözgelimi belli şeyleri *hatırlamamanız* gerektiği söylenir çoğunlukla. Mobilyanın büyük kısmının varolmadığını ve konuşmanıza cevap vermediğini, Denizaslanı'nın ne olduğunu hatırlamamanız gerekir. Ve bu adaba uygunluk durumuna "mış gibi" yaparak ulaşmanız beklenir, adeta Knoxville'e girerken "mış gibi yap" yazılı bir tabelanın olması gibi.

§94. Karaca hatırlar: "'Ben bir Karacayım!' diye bağırdı sevinç dolu bir sesle. 'Şu işe bak! Sen de bir insan çocuğusun!' Derken o güzelim kahverengi gözleri birden telaşla doldu. Sonra Karaca son süratle fırlayıp kaçtı." Karacanın bu hatırlayışı ormandaki beraber yürüyüşe birdenbire son verir. Karaca hatırlayınca, kendisinin Alice için olası bir av hayvanı olduğunu hatırlar. O halde, siz belli şeyleri unutmadıkça belli eşyalarla ilişki kurmak mümkün görünmüyor. Fakat buradaki güçlük unutmaya *karar verememenizdir*. O yüzden, Karacaların ve kitapların size tanıştırılma biçimlerindeki tuhaflık, sanatın genellikle size takdim edilme yollarının tuhaflığı, birtakım Haygaların "unutma"yı elinizi kaldırmak ya da pazarları burbon satın almak gibi görmelerindendir. Anglo-Sakson tutumlar buraya varır. Sonuna kadar kasıt vaat ederler.

§95. "Denizaslanı nedir?" ve "Ben kimim?" gibi soruların pek çok sonucu olabilir, o yüzden de bu tür soruların tam olarak ne zaman sorulduklarını bilmek önemlidir. Bu sorular lüzumsuz mobilya muhabbetini tetikleyebilir; ayrıca çeşitli bellek yitimi dönemlerine bir son verebilir ve tetiklenmiş konuşmanın etkilerini bozabilirler. Tanıştırma çoğunlukla "hakkında-konuşma" ile işaret etmenin kompleks bir karışımıdır ve bilginin o âna kadar duyulmamış bir varlıkla karşılaşmışlığa, tanışmışlığa bağlı bir değişken olduğunu ima eder. Ama bahsedilen sorular belli fantazileri yarıda da kesebilir. Bu yanlarıyla, konuşmanın tam ortasında sorulan "Yemekte ne var?" sorusuna benzerler – umursamanın gereksiz ölçüde sert bir ifadesi olarak algılanabildiği gibi, sık sık tehdit olarak da algılanabilen bir soru.

§96. Eğer bir şey bir deste iskambil kâğıdından başka bir şey değilse yemekte ne olduğunu sorabilirsiniz. Bir şeyin bir deste iskambil kâğıdından başka bir şey olmaması aslında onu yiyemeyeceğiniz anlamına gelebilir. Çoğunlukla onursal konuşmayla onursal eylemleri onursal olarak yerine getiren onursal kişiler, sesler ya da resimler olmadığını keşfeden birinin şikâyetidir bu – ayrıca ormanda bir karacayla birlikte hayran hayran dolaşmasına son verilmiş birinin şikâyeti. "Mış gibi yapma"nın karanlık yüzüdür bu: Durum klasik

bir oyunbozanlık örneği olarak gösterir kendini. Ve *siz* de mobilyanın büyük kısmının hep başka bir şeyden ibaret olduğunun, hayatta çok geç, belki de ta şiir okuluna geldiğinizde farkına varmış olmanızdan dolayı kendinizi pek de pohpohlayıcı olmayan bir ışık altında sergilersiniz.

§97. Denizaslanı ve Marangoz birkaç genç İstiridye'yi kumsalda yürüyüşe çıkmaya ikna eder. Birkaç kilometre sonra dururlar. Denizaslanı konuşmayı sınav kâğıtlarını toplayacağını bildiren bir öğretmen gibi ilan eder: "'Vakit tamam,' dedi Denizaslanı, / 'Birçok konudan söz etmeliyiz: / Gömlekler, gemiler ve güğümlerden / Krallar ve kerevizlerden... / Neden hamam gibi sıcaktır deniz / Ve domuzların kanadı var mı dersiniz.'" İstiridyeler ondan biraz beklemesini isterler: "Hemen sohbete başlayamayız." Soluklanmaları gerekmektedir. Bunun üzerine Denizaslanı şöyle der: "Sevgili İstiridyeler, yeterince dinlendiniz / Artık beslenmeye başlayabiliriz." Hepsini yerler. Hiç sohbet olmaz.

§98. Genç İstiridyeler hayvanların en aptal ve akılsızları olabilir, ama bu merasim de insana şaşırtıcı geliyor. Hem Denizaslanı hem de Marangoz hitapta görgü kurallarına dikkat eder. Denizaslanı onlara "Sevgili İstiridyeler" der. Marangoz bir çiçeğe ya da yabancı bir fareye seslenir gibi hitap eder: "Ey İstiridyeler!" Denizaslanı onların ziyaretine teşekkür eder: "Teşekkürler gelme nezaketinize! / Pek de şirin şeylersiniz doğrusu!" İstiridyeler de mukabele umar: "Böyle bir nezaket sonrası" onları yemeleri "feci bir şey olurdu!" – neredeyse akademik bir hipotez. Ne var ki eldeki tek mukabele biçimi "beslenmek" fiiliyle ilan edilendir. Marangoz'un gündelik yetenekleri, Denizaslanı'nın "biz" ve "şirin" gibi kelimeleri kullanma biçimi yanında sönük kalır. Beslenmeye başlayabiliriz, ama bir kısmımız bunu yemek olarak gerçekleştirecek. Ve pek şirinsiniz, ama daha ziyade tabakta. Konuşmanın büyük kısmının Denizaslanı tarafından yapılması önemlidir.

§99. Yemek sonrası ağıtı olarak Denizaslanı şöyle söyler: "Biraz ayıp doğrusu / İstiridyelere böyle bir numara yapmak." Sonra ekler: "Ağlıyorum sizin için... Acınızı derinden hissediyorum." Alice'in en çok Denizaslanı'nı sevmesine şaşmamak gerek. Alice Denizaslanı'nın İstiridyeler için biraz üzgün olduğunun konuşma biçiminden çıkarılabileceğine inanır. Yalnız, konuşmanın bütün merasim içindeki, istiridye mobilyasına ilişkin bilgi çerçevesindeki rolü henüz açık değildir. Konuşma tüm bu tanışma işinin bir parçası gibi görünür, ama ortaya herhangi bir tanışıklık çıkarmaz. Konuşma bir "numara" mıdır yoksa?

§100. Eğer denizaslanıvari art niyetleri göz önüne alırsanız, konuşma, bir numaranın *parçasıdır*. Fakat merasimin tamamında, konuşmanın içsel olarak hileli bir tarafı yoktur. Marangoz "Tereyağı fazla kalın sürülmüş," diye şikâyet eder; Denizaslanı "Bize esas lazım olan / bir somun ekmek," beyanında bulunur; İstiridyeler "Bir kısmımızın soluğu kesildi," der. Hepsi tam da söylemek istediklerini söylüyor gibidir. O zaman belki de yalnızca belli bir tür konuşma –Denizaslanı-konuşması ve ağıtları– hilelidir. Öyleyse bu konuşma birtakım sonuçlara yol açacaktır: İstiridyelere hileyle yaptıracakları şeylere (peki tam olarak ne yaptırırlar onlara?). Konuşma Şehrazatvari bir şekilde yatıştırıcı da değildir. Hiçbir İstiridye konuşmaya yenik düşmez ya da konuşmadan dolayı fikrini değiştirmez. Konuşma ile belli sonuçların arasında hiçbir doğrudan bağlantı yokmuş gibi görünür. Hiç kimse de konuşulana cevap vermez. İstiridyeler biraz endişelenip "biraz benizleri atınca" Denizaslanı havadan ve manzaradan konuşur. Okyanusların ısınması ya da domuzların kanatlarının olması ihtimali üzerine vaat edilen panel hiç düzenlenmez. Eşit derecede önemli bir şey daha vardır: Denizaslanı daveti ilk dile getirdiğinde, yaşlı bir İstiridye –belki de daha tecrübelidir– "süzdü Denizaslanı'nı, / Bir şeycikler demedi ama: / En yaşlı İstiridye gözünü kırptı, / Kafasını ağır ağır salladı– / Bırakmak istemiyorum, dercesine / İstiridye yatağını." Demek sessizlik pek çok anlama gelebilir.

§101. Denizaslanı konuşması ne hiledir ne de saçma. Sınav kâğıtlarını toplama anonsu, aliterasyonla bir arada tutulan bir konu listesidir adeta. Bu durumda merasimin bir kısmı amaçsızca sözel sesler çıkarmaktan ibaretmiş gibi görünür. Bazıları buna saçmalık der. Burada kasten saçmalık *üretebileceğiniz* varsayılır, niyetlerinize ulaşmak için anlaşılmaz bir define haritası çizmeniz gibi. Saçmalık değilse, o zaman en azından farazi yemeğinizin dikkatini dağıtma ve kafasını karıştırma amacıyla ortaya atılan konulardır bunlar. Gelgelelim, eğer durum böyleyse her gürültü aynı işi görürdü, hiç uğraşmadan doğrudan "guu guu g'cuub" da diyebilirdiniz. Bu fazla geniş kapsamlı ve hızlı görünür. Sanatla ya da insanlarla etkileşimlerinizde sözel parçaların daima kayıtsız olduğu doğru değildir. "Bu bir çocuk!" diye açıklar Hayga, Alice'i Tekboynuz'la tanıştırırken. "Bu bir yılan!" demiş olsaydı, o zaman biliyoruz ki her şey farklı olurdu.

§102. Sarf edilen sözler daima art niyetlerin yardımcısı ya da vekili de değildir. Her şeyi art niyete indirgemek, bütün niyetleri ve kastı art niyete indirgemek aşırılık gibi görünüyor, *her şeyi* daima yiyecek gibi görmek kadar aşırı. Denizaslanı gibi sağlam bir niyetiniz olabilir, ama buna rağmen sadece belli belirsiz beklentilere sahip olabilirsiniz. Çoğu insan kendi balık-kentetlerini yemek istemez, muhataplarını öldürüp yemek istemeyecekleri gibi. Onlara bir numara yapma fikri akıllarına bile gelmez. O anlamda hiçbir planları olmayabilir. Fakat bu demek değildir ki bütün bunları alakasız bir saçmalık olarak görürler.

§103. Belki şöyle söyleyebiliriz: Kentetlere, şiirlere ve tablolara, hatta istiridyelere hitap etmenin ortak bir yolu, onlarla her tür şeyden konuşma vaadidir. Alice'in "kafam fikirlerle doldu" diye betimlediği olguya hakkını vermenin bir yoludur bu. Bu sürece aşina olmayanlara o listelerin bir kısmı saçma gelebilir. Öyle de olabilirler, ancak bunu sadece vaat yerine getirildiğinde ya da getirilme aşamasında öğrenirsiniz. Kentet-konuşmasına aşina olmayan insanlara, yani kentetlerle ya da konuşmasıyla tanıştırılmamış insanlara, bulu-

nulan vaatlerin ve yürütülen tartışmaların bir kısmı zayıf bir bağla bir arada tutuluyor gibi görünebilir ve konulardan bazıları da alaya maruz bırakılıp domuzların kanatları olup olmadığı sorusuyla aynı kategoriye yerleştirilir. Birisinin kentet-konuşması başka birisinin muhtemel saçmasıdır. *Sizin* tartışmalarınızın bir kısmı da çoğunlukla benzer biçimlerde betimlenir. Bu durumlarda muhtemelen doğru dürüst takdim edilmemiş olduğunuzu düşünür ve düzeltmek için ısrar edersiniz. Fakat istiridyelerin ve kentetlerin duyguları yoktur, o yüzden bir takdimin düzeltilmesi farklı bir biçimde gerçekleştirilmelidir.

III

Bir Hata

(§104-150)

§104. Size ve sizin tarafınızdan pek çok şey tanıştırılır, takdim edilir. Konuşma bunun yaygın bir biçimidir. Tanıştırmalarınız ters gittiğinde o şeylerden bazıları şikâyetçi olabilir. ("Ben yılan değilim diyorum sana!") Ne var ki çoğu şey konuşulana cevap vermez. Kendilerine dair betimlemeleri düzeltmezler. Sanat dediğiniz şey asla itiraz etmez. Gelgelelim itiraz etmezlik bir sanat emaresi değildir. İstiridyeler, atomlar, mekânlar ve varolmayan insanlar bu bakımdan tıpkı kentetlere ve şiirlere benzer. Sadece konuşamamakla kalmazlar, haklarında konuşulmasına herhangi bir biçimde tepki vermeye de elverişsizdirler. İtiraz etmezlik insanı şaşırtmaktan bildik bir olgu kadar uzaktır. Knoxville takdim konuşmasından şikâyet edecek ya da balık-kenteti insan çocuklarından gelen sözel gürültüler yüzünden kızarıklıklar çıkaracak olsaydı şaşırırdınız. Sanattan beklemediklerinizle tamamen bağlantılıdır. Sanatı ele almak doğanın olguları hakkındaki sıradan varsayımlarınızın herhangi birini değiştirmenizi gerektirmez. Özel bir işlem değildir bu.

§105. Elbette itiraz etmeyen şeylerin takdimlerinin nasıl düzeltileceğini öğrenir ve sık sık da düzeltirsiniz. Biliminsanları yapar bunu, turist rehberleri yapar, aşçılar yapar ve çok çeşitli biçimlerde sanat-

tan bahseden çok çeşitli insanlar da yapar. İlgilendikleri nesneler birden dile gelseydi hepsi şaşırırdı. Ne var ki tanıştırdıkları şeylerin yol açtığı kızarıklık benzeri vakalara bu kişilerin sadece *bir kısmı* şaşırırdı. Kasti ya da kasıtsız kızarıklık benzeri vakalara (vaka ya da deney dedikleri şeylere) ilişkin incelikli beklentiler geliştirmiş olan biliminsanlarının aksine ve süt gibi kesilen çeşitli maddelerden dersler çıkarmış olan aşçıların aksine, sanat-konuşmacıları daha âciz görünebilir. Onların sözlerinde ve edimlerinde hiçbir şey süt gibi kesilmez. Doğrunun ne olduğunu öğrenmeniz için asla *beklemenize* gerek olmaması bakımından sanatta hiç vaka ya da deney yoktur. Ne var ki neyin doğru olduğunu nasıl bileceğiniz açık değildir.

§106. Balık-kentetinin nasıl takdim edileceği konusundaki anlaşmazlık özel bir tür anlaşmazlık da değildir. Ortaya koyduğu sorunlar sanatla ilgisiz pek çok faaliyetteki bildik sorunlarla bağlantılı gibi görünür. Eğer sanat-konuşmasıyla başka türdeki konuşmalar arasında bir fark varsa, bu konuşmanın diğerlerinin hiçbirinde bulunmayan bir özelliği varsa, bu özellik kesinlikle kızarıklıkların olmayışı ya da deneyin imkânsızlığı değildir. Yani sanat-konuşması özel bir konuşma türü değildir, tabii bununla kastınız, içerdiği ifadelerin doğruluğunun sanatvari bir biçimde belirlendiğiyse. Belki de itiraz etmeyen şeylerin tanıştırılma şekillerini düzeltmeyi öğrenirken –örneğin ölmüş insanlar, depremler, olaylar ve belki de tekrar nasıl meydana getirebileceğinizi bilmediğiniz her şeyden bahsetme biçimlerini öğrenirken– sanat hakkında nasıl konuşulacağını da öğrenirsiniz. O şeylerden bahsetmede usta olan birinin balık-kentetinde başarılı olması muhtemeldir. Ve ölülerin ardından iyi ya da kötü konuşmakla kentet hakkında konuşmak arasında önemli bir yakınlık olabilir. Başka itiraz etmeyen şeylerden bahsetmek için gereken bazı yeteneklerin, balık-kentetini tanıştırmanız gerektiğinde büyük yardımı olur. Tabii hepsi bu değil, hatta yarısı bile değil. Birbiriyle ilişkili pek çok soru hâlâ yerinde duruyor. Hiçbir deney mümkün değilse bir takdimi nasıl düzelteceksiniz, konuşmanızı nasıl düzelteceksiniz? Konuşmanın, sizin olsun ya da olmasın, düzeltme gerektirdiğini nereden bileceksiniz? Öğrenilmesi gereken, kızarıklığa

benzemeyen emareler de var mıdır? Balık-kenteti-konuşması dünyasına aşina oldukça bu soruları ele alma biçimlerine de aşina olmanız beklenir. Ve size pek çok, genellikle de bunlarla bağdaşmayan cevaplar sunulur, bir de haddinden fazla öğüt. Aslında böyle soruların sadece tek bir cevabı olduğunu düşünmek gerekmez. Bunlar bilmece değildir. Ama her ne kadar doğru da olsa, pek çok farklı biçimde cevaplanabilir olduklarını söylemenin de bir faydası yoktur.

§107. Bazen hiçbir deney mümkün değilken oy kullanırsınız. Siyasette de deneyler yoktur ve bazen oy kullanırsınız. Oy kullandığınızda belli bir politikanın işe yarayıp yaramayacağını önceden bilmezsiniz ve oyunuzu ona kullanmaya fiilen karar vermeden önce daha küçük ölçekte bunu denemenize izin yoktur; o yüzden oyunuz, birtakım önerilerin genel arzu edilebilirliği ve uygulanabilirliğine –belki aynı zamanda bunları gerçekleştirmeyi önerenlere– ilişkin kabaca bir görüş ifade eder. Farklı insanlar tarafından balık-kenteti hakkında söylenmiş benzer şeyler bazı açılardan oy vermeye benzetilebilir; bu sözler daha küçük bir ölçekte denenemeyecek bir şeyin kabaca onayıdır, kentetin belli bir betimlemesinin hem betimlemeleri hem de onaylarıdır, çoğunlukla da belli insanların şöhretine yönelik güven ifadeleridir. Balık-kenteti hakkında nasıl konuşulacağı konusunda, geçmiş konuşmaların istikrarına dayalı, ya da en azından zaman içinde kentet-konuşmaları arasındaki benzerliğe dayalı bir mutabakat olabilir. Balık-kenteti hakkında doğru şeyler söylemenin bu mutabakata ekleyeceği özel bir şey yoktur. Çünkü buradaki "doğru", pek çok insanın zaten olduğunu sandığı durumdur. Eğer balık-kentetiyle alışverişiniz sadece böylesi bir mutabakata göre anlaşılıyorsa, o zaman sizin bütün doğrunuz bundan ibaret demektir.

§108. Kurumayı isteyen bir grup ıslak hayvan hayal edin. Ve "bu konuda istişarede de bulunmuş" olsunlar. Herhangi bir istişare gürültülü patırtılı ve sonuçsuz olabilir ve fiilen oy kullanmaya geçemeyebilirsiniz; ama en önemlisi bu değildir. Yorum yapmaya değer iki başka mesele vardır – ilki istişarelerin bizim ne yapmamız gerektiği hakkında olması (bu örnekte nasıl kurunacağı meselesi);

ikincisi de sanat söz konusuyken istişarenin ne hakkında olacağı konusunda net bir fikir olmaması. Bunun sebebi genellikle sanat hakkında yapılacak çok bir şeyin olmamasıdır. Belki de sanat *hakkında* bir şey yapma fikri sanat-konuşmasına dahil değildir. Ve kentet hakkında bir şey yapma nosyonu onun hakkında konuşma nosyonuyla bir değildir. Balık-kenteti hakkında ne yapılması gerektiği konusundaki bir istişare beyhude görünür; ondan bahsetmek öyle olmayabilir. Kenteti işittiğiniz konusunda da, bırakın oy vermeyi istişarede bile bulunmazsınız. Mesele balık-kentetine ilişkin oy verememenizden ziyade, onun hakkında istişarede bulunamamanızdır. Bunun sebebi, *sonrasında* ne yapılacağına karar verme fikrinin akla gelmemesidir. Kentette, *sonrasında* neyi nasıl yapacağınızı bilmiyor gibisinizdir. Dolayısıyla insanların balık-kenteti hakkında konuşmak için bir araya toplanması bir istişareye benzeyebilir, ama gerçekte değildir. Ve kentet üzerine (sözgelimi ona İstiridye ödülü verirken) oy kullanmak, onun hakkında oy kullanmak değildir. Balık-kenteti hakkında verilen bir oy ne hakkında olurdu? Burada sizin karar vereceğiniz hiçbir şey yoktur, bunun hakkında yapacağınız bir şey de yoktur.

§109. Belki balık-kentetinin gerçekte ne olduğu konusunda istişare edebilir, hatta sonra oy bile kullanabilirsiniz. Bir yerde toplanan hayvanlar balık-kentetinin gerçekte şu veya bu olduğuna, bu yüzden de balık-kentetinin sadece şu veya bu olarak yapılmış betimlemelerinin doğru kabul edilmesi gerektiğine karar vermek isteyebilir. Belki bunu geçmişte birbiriyle bağdaşmayan pek çok betimleme olduğundan ve bazı hayvanların bundan rahatsızlık duymasından dolayı yaparlar. Balık-kentetinin ne olduğunu belirlemenin kentet hakkındaki bir şeyi tamir edeceğini, birbiriyle bağdaşmayan kentet betimlemelerinin katlanarak artmasını önleyeceğini düşünmüş olabilirler. Gelgelelim bir şeyin ne olduğuna karar vermek kurulanmak gibi değildir, çoğunlukla bir eylem tarzı değildir. Büyük ihtimalle, balık-kentetinin ne olduğu hakkında karar verildikten sonra bile gene nasıl hareket edeceğinizi bilemezdiniz. Bu, bir yanda kentetler, şiirler ve ölmüş insanlar ile öbür yanda yasal hükümler, vaatler ve siyasi

çözümler arasındaki önemli bir farktır. Ama yine, belki de buradaki eylem, kentetler ve benzer şeylerle yetinmeyip başka bir şeyin de ne olduğuna karar vermek ve bunu bir araya toplanmış hayvanlar tarafından sanat sayılan her şey tanımlanıp bitinceye kadar metodik bir şekilde yapmak olabilir. Sanat-konuşması, sanat sayılan her şeyin demokratik biçimde ya da en azından istişare yoluyla ne olduğunun belirlenmesine yönelik bir büyük araştırmaya benzer. Ne var ki bütün bu araştırmanın sonunda, sanat sayılan son şeyin gerçekte ne olduğu hakkındaki nihai karar verildikten sonra hâlâ ne yapılması gerektiğini bilemezsiniz. Tabii bunun sebebi, sanat konusunda yapacağınız şeyin bu olmamasıdır. Sanat konusunda yapacağınız şeyi "karar vermek" olarak betimlemenin yanlış bir yanı vardır, tıpkı bir "hareket tarzı benimsemek"te de olduğu gibi. İşte bu yüzden istişare fikri boştur. Oylama burada istişare fikrinin sadece uç bir versiyonudur, boş bir faaliyetin uç tezahürü.

§110. Bununla birlikte, istişare fikrinin boş görünmesinin sebebinin bunu bir meclis oylaması gibi hayal etmeniz olduğunu ileri sürebilirsiniz. Belki sanat meselelerinde "oylama" dediğimiz şey zaman içinde ve daha gayriresmi biçimde meydana gelen bir şeydir. Dahası sadece nadiren kararlar verir ya da oy kullanırsınız. Durum daha ziyade, çoğu insanın zaman içinde balık-kentetinin harika bir kentet olduğunu düşünmüş ve onun bu yöndeki betimlemelerini onaylamış olmasıdır. Aynı şekilde çoğu insan Cengiz Han'ın bazı olumsuz betimlemelerini zaman içinde onaylamıştır. Ne var ki bunlar farklı çoğunluklardır, farklı bir anlamda çoğunluklar. Bir kere, seçiciler kurullarının büyüklüğünü tam olarak belirleyemezsiniz, ne de onları istişare için çağırabilirsiniz. Peki balık-kenteti meselesinde kimlere oy hakkı verilir? Oylama ne zaman kapanır? O kolay: Kentetin ortaya çıkmasından sonra doğan herkes oy kullanabilir – ya da sadece "uygun sınavlardan geçmiş" olan herkes. Peki kentetle bir şekilde tanış olmanız gerekir mi? Gerekirse, ne şekilde? Her durumda, kurulların üyeleri ilkesel olarak herhangi bir zamanda oy kullanabilirler. Sonsuza dek oy vermeye devam edebilmeleri gerekir, sık sık ve de farklı oylar kullanabilmelidirler. Zaman içinde betimlemeleri

onaylamak daha ziyade oy kullanma eğilimine benzer – tabii sanat örneğinde, fiilen oy kullanılmayan bir oy kullanma eğilimi olurdu bu.

§ 111. Mesele sadece birden fazla oy kullanan insanlar ve oylamanın daima açık kalmasındaki kuşkulu durum değildir. En tuhaf olanı, zaman içinde karar verme fikrinin bizatihi kendisidir. Zaman içinde tercihlerinizi ifade etmek, örneğin bir şeyi beğenmediğinizi hareketlerinizle göstermek, sizin "karar vermek" –ya da "oy kullanmak"– dediğiniz şey değildir tam olarak. Ne de bu tür tercihlerin ifadesi çoğu durumda herhangi bir tür istişarenin sonucudur. Belli bir ceketi tekrar tekrar giymeyi seçtiğinizde ya da pek çok insan aynı kitabı satın aldığında, her ne kadar bir şeyin seçilmiş ya da satın alınmış olması bunu yapanlar tarafından ona büyük itibar gösterildiğine işaret etse de, bu kimseler bir şey için oy vermiş sayılmazlar. Bu şekillerde ortaya çıkan seçimler asla birdenbire kararlara dönüşmez. Oy vermeden ziyade kamuoyu yoklaması gibidirler; bireylerin çeşitli tercihlerinin kapsamını ifade ederler, bu tür tercihler hakkında yapılacak bir şey olup olmaması fikrine bakmaksızın. Oy kullanmanın özelliği ise eşzamanlı ve sınırlı olmasıdır: Sınırlı sayıda ıslanmış hayvandan oluşan bir meclis en iyi nasıl kuruyacaklarını istişare edip sonra da oy kullanır. Onları farklı hareket tarzlarının göreli avantajlarını hayal ederken canlandırabilirsiniz gözünüzde. Fare kuru hikâyeler anlatmanın ıslaklığı gidereceğine inanır. Dodo ise bir Kurultay-yarışının aynı soruna daha iyi bir çare olacağını ileri sürer. Oylama gerekirse, bu her halükârda kararlar *hakkında* olurdu. Belki de uzun vadeli mutabakata oylama dersiniz çünkü geçmiş tercihleri topluca betimlemek istersiniz. Onları aynı meseleler hakkındaki tercihler olarak betimlemek ve doğru hükümleri somutlaştırdıklarını öne sürmek istersiniz. Kendinizi de o mutabakatın bir parçası olarak betimlemek istersiniz. Mutabakat fikrinden yana olanların gözünde, çağların hükmü daima doğruya meyleder. Ne var ki hatada da istikrar olabilir. Çoğunluktaki bir insan topluluğu zaman içinde yanılmış olabilir. Herkes yanılabilir, sadece itiraz etmeyen kentetler hakkında değil, aynı zamanda itiraz etmeyen gezegenler ve hatta itiraz eden

insanlar hakkında da. Çoğu insanın durumun şöyle ya da böyle olduğunu düşünmesi, sadece çoğu insanın öyle düşündüğünü gösterir. Çoğu durumda da, "çoğu" sadece öyle söylemiş olanların çoğunluğu anlamına gelir.

§112. Belki de kentet-konuşması, zaman içinde ifade edilmiş bir dizi asenkron ve çoğunlukla da çelişkili tercihler olarak tanımlanmalıdır. Kafası karışık gözlemciler sanat-konuşmasında "Bir, iki, üç, haydi!" yapılmadığını, o yüzden de tercihlerin ifade edilmesi için (balık avı ya da futbolun aksine) özel bir sezonun bulunmadığını ve de (seçimlerin aksine) kesinlikle bir oy sezonu olmadığını dile getirirler sık sık. Kafası karışık gözlemciler sanat-konuşmasından çoğunlukla sizin Kurultay-yarışından bahsettiğiniz gibi bahsetmişlerdir: "İstedikleri zaman koşuyor, istedikleri zaman duruyorlardı, bu yüzden yarışın ne zaman bittiğini kestirmek kolay olmuyordu." Sanat-konuşmasının nerede başlayacağını, nerede biteceğini ve kimin kazandığını söylemek güçtür. Kurultay-yarışında olduğu gibi, "*herkes* kazandı ve *tüm katılanlara* ödül vermek gerek" izlenimi doğurur çoğunlukla insanda. Eğer herkes kazanmışsa yarışın amacı kazanmak değildir sanki. Kimin kazandığına dair de hiçbir karar yoktur.

§113. Gelgelelim Kurultay-yarışı ile sanat-konuşması arasında önemli bir fark vardır. Her ikisi de asenkron ve kaotik görünse de ilkinin bir amacı var gibidir. Dodo Kurultay-yarışının "bizi kurutacak en iyi şey" olduğunu söyler. Yarışa katılırsınız çünkü kurumak istiyorsunuzdur. "Herkes yarım saat kadar koşup da kuruduktan sonra Dodo ansızın 'Yarış bitti!' diye bağırdı." Eğer sanat-konuşması Kurultay-yarışına benzeyecek olsaydı, amacı olmayan bir yarış olurdu, kurumak istemeye denk düşen bir amaçtan yoksun bir yarış. Katılımcılar bu süreçte gene de kuruyabilseler bile fark etmezdi; bu durumda, kurumak, sanat-konuşmasının niyet edilmemiş ama hoşa giden bir sonucu olurdu. 200 metre kelebekleme yüzmenin amacı ıslanmak ya da hayata dair yeni kavrayışlar elde etmek değildir, ama tabii ilki zorunlu olarak meydana gelecektir, ikincisi de arada bir. Fakat Kurultay-yarışı-amacından yoksun bir Kurultay-yarışının pek

bir Kurultay-yarışı olmayacağını söyleyebilirsiniz. Böyle bir şey matsız satranca benzerdi.

§114. Demek ki elimizde bir dizi birbiriyle alakalı faaliyet var: oy kullanma, istişare etme, Kurultay-yarışına katılma ve ortak bir sebep ya da pek çok özel sebep olmadan Kurultay-yarışında koşma. Sanat-konuşması oy kullanmaya benzer; ayrıca istişare gibi bir şeye, Kurultay-yarışı gibi bir şeye ve amaçsız Kurultay-yarışı gibi bir şeye benzer. Bu hayvanı daha bildik havyanlara benzeterek betimlemek istersiniz. Rafadan Kafadan Burguleleri (Toves) şöyle açıklar: "Porsuk gibi bir şeydir – kertenkele gibi bir şey – ve tirbuşon gibi bir şey." "Çok acayip görünümlü yaratıklar herhalde," der Alice. Rafadan Kafadan da "Öyleler," diye katılır. Sanat-konuşması da benzer bir anlamda acayiptir. Onda bazen porsuğu görürsünüz, ama tirbuşonu da görürsünüz. Bunun sebebi belki de sanatın porsuk gibi bir şey, kertenkele gibi bir şey ve tirbuşon gibi bir şey olmasıdır.

§115. Ama elbette bütün balık-kenteti-konuşmalarında ortak bir amacın, her katılımcının paylaştığı ya da paylaşması gereken bir hedefin olmadığını öne sürmek aşırı görünüyor. Bir kere, hepsi bir şekilde balık-kentetinden söz eder. Ne var ki pek işe yaraması beklenmeyen türden bir açıklamadır bu. İzlenim –sadece sabırsız hayvanlar arasında da değil– balık-kenteti-konuşmacılarının farklı şeylerden söz ettikleri hatta farklı şeyler yaptıkları yönündedir genellikle. O yüzden de insanlar sık sık konuşmacıların "balık-kenteti" yle aynı şeyi kastetmediklerinden ya da "balık-kentetinden bahsetmek" dedikleri şeyin farklı anlaşıldığından, hatta yaptıkları şeyin –yani normalde balık-kentetinden bahsetme dedikleri şeyin– fevkalade farklı biçimlerde tasvir edildiğinden şikâyet ederler. Bu da sık sık kafanızın karıştığını ve meselenin gerçeklerine hem sözle hem de eylemle karşı çıktığınızı gösterir. Bir kentet-konuşmacısı balık-kenteti hakkında konuşuyor gibi görünebilir, ama kendisi bunu kenteti değiştirmek, başka bir şey hakkında bir beyanda bulunmak, bir işi sağlama almak ya da biriyle dalga geçmek olarak betimleyebilir. Ve tabii kentet-konuşmacıları çoğunlukla kenteti farklı betimler ve onun farklı

betimlemelerini onaylar; bazen de kenteti fevkalade farklı biçimlerde tanımlarlar. Kentetin görebildiğiniz ve duyabildiğiniz, bazen kısaca "şey" dediğiniz –ve kimsenin bundan ciddi ciddi şüphelenmediği– bir şey olması, şaşırtıcı derecede az yarar sağlar. Bir betimlemeyi kentetin o iflah olmaz özelliklerinden, kuzen balıklarla paylaştıkları özelliklerinden çıkarma tecrübesi, parmağınızla bir yıldızı işaret etmek kadar yorucu olabilir. İşaret etmenin asla yeterli olmadığını söylemek isteriz. Ne konuştuğunuzu, ne yaptığınızı ve anlaşılıp anlaşılmadığınızı bilmek konuşma gerektirir, zaman gerektirir. O yüzden bir şeyi işaret etmekle onun hakkında konuşmak arasında gerçek bir fark yoktur. İşaret etmek, ardından gelecek konuşmaya temel teşkil eden, hazırlık niteliğinde bir duyusal abdest değildir. İşaretparmağıyla yapılan maskaralıklar çoğunlukla hakkında-konuşmanın parçasıdır.

§116. Tek bir ortak hedef olmasa da kentet-konuşması yarışındaki her bir katılımcının gene birtakım hedefleri olabilir, çoğunlukla çok özgül hedefler. Bazısı kurumak isteyebilir, bazısı bir zafer hayal edebilir, bazısı doğru anlamak isteyebilir, başkaları da sadece bir şeyleri anlatabilmek *ve* kurumak isteyebilir. Sanat-konuşmasını ayrı bir faaliyet, hatta birbiriyle ilişkili bir grup faaliyet olarak hayal etmek, kentin yoğun bir sokağında oradan oraya hareket eden bir kalabalığı, belli bir merasim, örneğin bir yarış içindeymiş gibi betimlemeye benzer bir hata olur. Elbette aynı yönde hareket eden bir kalabalık manzarası yarış gibi görünür. Ve ağzınıza bir kaşıkla öksürük şurubu koyunca da bir şey yiyormuşsunuz gibi görünür. Sanat-konuşmasını bir yarışla özdeşleştirmek, eşzamanlı eylemleri eşzamanlı kastiliğin ürünü olarak görmek olur. İnsanları, sırf tesadüfen sizin kabaca benzer şeyler diye tanımladığınız hareketleri yapıyorlar diye benzer hedeflere sahip olarak betimlemiş olursunuz, sanki hedefler daima koreografik incelemeyle, beden hareketlerinin incelenmesiyle keşfedilirmiş gibi. Zaman içinde verilen uyumlu hükümler fikri –ve dolayısıyla da süresiz oylama fikrinin kendisi– şeyleri aynı biçimde açıklamanın bir parçasıdır, sanki pek çok insanın kenteti harika bulmuş olması, hepsinin bir yönde hareket edip böylece bir

şey hakkında kendi hükümlerinden bağımsız herhangi bir şey belirttikleri anlamına gelirmiş gibi. Kenteti işaret ederken "harika" gibi sözler söyleyen hayvanları görüp hepsinin aynı şeyi yaptığı sonucuna varırsınız. Ama öyle olması gerekmez. Sonuçta aynı sebeplerle sadece birkaç insanın sokağın aşağısına doğru yürüyor olması mümkündür. Hepsinin kentet hakkında aynı türden sesler çıkardıkları izlenimi, koreografik olmayan bir incelemeyle çoğunlukla kaybolur gider.

§117. Demek ki en azından hedefler açısından sanat-konuşması Kurultay-yarışına benzemez. Buradaki benzerlik daha ziyade, her iki faaliyetteki katılımcıların, dışarıdan gözlemleyenlere anlaşılmaz görünebilen biçimlerde bu faaliyetlere nasıl girip bunlardan nasıl ayrıldıklarıyla ilgili gibidir. Çünkü herkes istediği zaman koşmaya başlayıp istediği zaman da bırakabilir. Hedeflerini gözetmeksizin, hem Kurultay-yarışında hem de sanat-konuşmasında katılımcılar bir şeyi istedikleri için ve istedikleri ölçüde yapıyormuş gibi görünüyorlar. İnsanlar sanat-konuşmasını, en azından sanatı seviyor göründükleri kadar seviyormuş gibi görünüyorlar. O yüzden de bunu birtakım sebeplerden dolayı, ama öncelikle ve daima sevdiğiniz için yaptığınızı varsayıyorlar. O zaman bunun anlamı, sanat-konuşmasının sadece bireysel beğenilere göre değerlendirilip betimlenebileceği midir? Beğeni, istikrarsız ve çok kısa vadeli bir hedefe benzeyebilir. Ya da bir hedefin eşiğini veya kapsamını belirleyebilir, bir neden ya da belki bir şart gibi. Kentet hakkında niye konuşursunuz ki? Ve neden öyle konuşursunuz? Diyebilirsiniz ki, konuşuyorum ve böyle konuşuyorum çünkü hoşuma gidiyor. Bu durumda, beğenileriniz değiştiğinde muhtemelen konuşmanızı da değiştirirsiniz. Konuşma nedeniniz beğenileriniz olduğundan hedefleriniz onlara koşulludur: Ancak beğenileriniz olduğu ölçüde hedefleriniz olacaktır. Dolayısıyla birinin hedeflerinizi bilmesi için beğenilerinize bakması yeterli olacaktır. Gelgelelim beğeniler doğrudan incelenemez. Bir dereceye kadar koreografilerden bir şeyler çıkarabilirsiniz. Sonuçta, biri bir şeyi beğendiği zaman bunu aşağı yukarı bilirsiniz.

§118. Ama şunda ısrar etmek isteyebilirsiniz: Bir şeyi beğeniyor olmanız önemli bir anlamda sizin bileceğiniz bir iştir ve başkaları tarafından koreografik ya da başka türlü incelemelere açık olmamalıdır. Sanat-yarışında koşuyor olmanızın nedenleri öylesine size özgüdür ki, incelemek sadece sizin için mümkün olmalıdır. Sizi inceleyebilecek, yaptığınız her şeye kefil olabilecek tek kişinin yine kendiniz olduğuna inanabilirsiniz. Eğer durum buysa, o zaman belki inceleyen birine gerek bile yoktur. Dünya kadar zahmetten kurtarır bizi bu. Sanat-konuşması yaptığınızda, hoşlandığınız için yaparsınız. Bıraktığınızda da artık hoşlanmadığınız içindir. Sizin ya da başka birinin açıklayacağı bir şey yoktur. Konuşma sizin için, hoşlandığınız şeylerin yol açtığı bir kızarıklıktır. Hoşunuza gittiğinde yarışa girer ve konuşursunuz. Sanat-konuşması sadece bir konuşma vakasıdır.

§119. Bu en azından, herkesin ödül alması gerektiği fikrini açıklar. Herkes ödül almalıdır çünkü ödüller hedeflere atıfta bulunur, hedefler beğenilerle belirlenir ve herkesin de beğenileri vardır. Yarışvari bir faaliyette ödül fikri bir şeyi iyi yapma fikriyle ilgilidir. Eğer bir şeyi iyi yapma fikri, yaptığınızdan hoşlanma fikriyle belirleniyorsa ve siz de onu sadece sevdiğiniz sürece yapıyorsanız, o zaman onu *yapıyor olmanız* onu iyi yaptığınız anlamına gelmelidir. Bu durumda daima bir ödülü hak etmenize şaşırmamak gerekir. Ve incelemeyi yapan da siz olduğunuzdan ödülü kendinize verirsiniz. Kendinize kefil olursunuz. Ödülü daima *almanıza* şaşırmamak gerekir. Bu meselelerde bir ödülü hak ettiğiniz ve aldığınız duygusu, beğenilerinizin size ait olduğu ve bu yüzden de gelmiş geçmiş en iyi beğeniler olduğu duygusuna yakından bağlıdır. Eğer o sırada elinizin altında başka ve daha güçlü bir beğeni olsaydı elbette ki yarışa girmezdiniz. İstiridye ödülünü kentete değil, balık-kentetinin hem semptomu hem de sonucu olduğu o nedenlere verirsiniz.

§120. Fakat kendinize kefil olmak bir kefil olma vakası mıdır? Kendi ayaklarınızı ya da düşüncelerinizi ve inançlarınızı onaylamaya benzer bu, zaten sahip olduğunuz şeye oy kullanmaya benzer. Ve mahkemede, "turtalar mahkemenin tam ortasında"yken turtaların

nerede olduğunu sormaya benzer. Buna onaylama diyebilirsiniz, ne var ki kendinize kefil olmak asla tartışmaya ya da karara açık bir ihtimal değildir, zaten meydana gelen şeydir. Burada sizin yapacağınız ya da bileceğiniz bir şey gerçekten yoktur, kurumak için takip edeceğiniz özel bir eylem tarzına denk bir şey yoktur. İstişare edip sonra da kendinize kefil olmazsınız ve tabii oy da kullanmazsınız. Ne de kendi ayaklarınızı ya da düşüncelerinizi onaylamamanın bir yolu vardır. Sanat-konuşması meselelerinde kendinize kefil olmak sadece beğenilerinizi beğendiğiniz anlamına gelir, daima bunları tercih edeceğiniz anlamına. Benzer biçimde, bir ödül fikrine bağlanmak, bir geleneğin, ne geçmişte ne de şimdi hiçbir şeyin ona bağlı olmadığı bilinmesine rağmen, haklı bir gerekçesi olmadan ısrarla sürdürülmesi gibi de değildir. Tarihte beğenileriniz hiçbir zaman ayaklarınızdan ya da düşüncelerinizden ötede olmamıştır. Bu ödül fikri üzerindeki vurgu, sanat-konuşmasının bir tür yarışın, bir tür koşunun parçası olduğunu hayal etmekten gelir. Ve böyle bir yarışın sadece beğenilerinize dayalı olduğunu görünce, sanat-konuşmasını bir kurultay-yarışının parçası gibi hayal etme eğilimine girersiniz, istediğiniz zaman girip çıkabileceğiniz bir yarış. Bütün kentet-konuşmacılarının aynı şeyi yaptığını, bütün hayvanların koştuğunu, bütün kentet-konuşmacılarının kendi beğenilerine bel bağladıklarını ve hayvanların sadece istedikleri zaman koştuklarını düşünmek istersiniz. Kısacası hedeflerde birlik ve istikrarsız beğenilerde özerklik istersiniz, sokağın aşağısına doğru ilerleyen ve tamamen beğenilerin can verdiği bir kalabalık.

§121. Sanat-konuşmasında her zaman kazanırsınız, ama sadece kendinizle yarıştığınızdan dolayı her zaman kaybedersiniz de. Kendinize İstiridye ödülünü verdiğinizde kendi yenilginizi kutlarsınız. En azından bu açıdan, orijinal Kurultay-yarışı sanat-konuşmasına benzer. Ödüller mahkemedeki turtalar gibidir; bütün zaman boyunca hep oradadırlar. Eğer sanat-konuşması sizin beğenilerinize bağlıysa, onun hakkındaki pek çok şey de mahkemedeki-turta konumunda olacaktır. Sanatın neye benzediği ve neyin sanat sayıldığı, mahkemedeki-turta konumunda olacaktır.

§122. Sanat-konuşmasında her zaman kazandığınız fikrinin bir yerlerinde bir hata var gibi görünüyor. Hata iki ayrı fikrin bileşimidir. İlki her zaman kendinize kefil olmanızdır. Bu –biraz dolambaçlı bir yolla olsa da– sadece sizin siz olduğunuzu gösterir. Eğer bunu (sizin siz olduğunuzu) öğrendiyseniz, nasıl kefil olunduğunu öğrenmenizden önce öğrenmişsiniz demektir. Bunun içinde sanat-konuşmasına özgü hiçbir şey yoktur, sadece sanat meselelerinde yüzeye çıkan bir dilek ya da inanç yoktur. Ve kendinize kefil olmak ne bir dilektir ne de inanç, aksi halde ya hakkında dilek dilenemeyecek bir şey hakkındaki bir dilek olurdu ya da daima doğru olan bir inanç. İkinci fikirse, kefil olmayı aynı zamanda nihai, eşitliği bozan bir oy olarak da görebilmenizdir. Şuna da inanırsınız ki, kendiniz olmanız başka eylemler, yani bir yarış bağlamındaki eylemler için zemin teşkil eder, sanki sizin kendiniz olmanız, ötekilerin hepsinin de kendileri olmalarından daha avantajlıymış gibi. İlk fikrin aksine, bu ikincisi daha çok bir dilek ya da inanca benzer. Belki oyunuzun tek oy olmasını dilersiniz çünkü siz özel bir biçimde, kimseniz o olduğunuza inanırsınız. Kısacası bir mahkemedeki-turta yarışını kazanmayı dilersiniz. Kazandığınızda, herkesin ödül alması gerekse bile bütün ödüllerin eşit olmayacağına inanırsınız. Köpek Karakoncolos (Fury the dog) bunu Fare'ye kestirip atarcasına açıklar: "Yargıç da benim, jüri de ben / ... Delilleri inceleyeceğim / ve idama mahkûm edeceğim."

§123. Belki kendi akıbetini önceden hisseden Fare bunu "acıklı bir hikâye" olarak görür. Aynı zamanda hatalı bir hikâyedir. Acıklı hikâyeyi hatalı kılan şey, başka kimsenin size kefil olma hakkı olmadığı inancı değil –görece önemsiz bir şeydir bu– daha ziyade kendinizin hem yargıç hem de jüri olabileceğinize inanmanızdır. Konuşmanızın başka kimse tarafından düzeltilemeyeceğine inanabilirsiniz, tıpkı beğenilerinizin konuşmanıza yeterli zemini sağladığına inandığınız gibi, ama konuşmanızda sizi başka herkesin konuşmasının yargıcı ve jürisi yapan bir şey olduğuna da inanırsınız. İstiridye ödülünü her zaman kendinize vermeniz sıradan bir şeydir. Sıradanlığı başkalarından esirgemeniz, başka herkesin kendilerinin ne ka-

dar özel olduğunu sanmalarından bağımsız olarak, sizin kendiniz olma tarzınızda özel bir şeyin olduğuna inandığınız anlamına gelebilir ancak. Ama herkes buna katılmayacaktır. Kentet hakkındaki inançlar mahkemedeki-turtadır. Bu açıdan tıpkı diğer inançlar gibidirler. Ama aynı zamanda yargıç-ve-jüri de olabilirler. Eğer yargıç-ve-jüri inançlarınız varsa, balık-kenteti hakkındaki tek meşru inancın sizin olduğuna inanıyorsunuzdur. Başka hiçbiri sayılmaz.

§124. Fare, Karakoncolos'un konuşmasına cevap verir. Yargıç ve jüri olmayan bir duruşma, der, "nefesimizi bosa tüketmektir". Bununla kastettiği, hiç kimsenin, hele de köpeğin hem yargıç hem jüri olamayacağıdır. Her şey Karakoncolos hakkında olduğu sürece Fare'nin hissettiklerini anlayabilirsiniz. Gelgelelim köpekçil yargı sisteminde değişiklikler yapıp bütün bu sorunlardan yargısal bir kurtuluş yolu bulma umudu var mıdır? Belki de kentet-konuşması meselelerine, beğeniler üzerine herhangi bir incelemeye ya da yargıç-ve-jüri itirazlarına istinaden değil de, konuşmanın ya da kentetin, veya kentetle-konuşma "krizi"nin esasına ilişkin karar verilebilen bir mahkeme hayal etmek mümkün olabilirdi. Köpeğin önerisinin ilave gaddarlığının bir kısmı, yargısal çıkar ve saiklerini nasıl gördüğünden ileri gelir: "Duruşmaya girmeliyiz," diye açıklar, "zira işim gücüm yok bu sabah." Mahkemeye gitmek ona bir uğraş terapisi gibi gelebilir, belki av sporu gibi. Ne var ki köpeğin "dava etmeye" nasıl karar verdiği ile yargıç ve jüri olacağına nasıl karar verdiği arasında bir bağlantı, art niyeti ile kimsenin ona sormadığı kararı arasında bir yakınlık var gibidir. Bir kere ikisi de onun beğenileri hakkındadır. Ve tabii Fare, mahkemenin bir köpeğin beğenilerinin ağırlığından daha büyük bir şey olduğunu ima eder. Kuralların olduğunu düşünüyor gibidir. Kurallar beğenilerden bağımsız olmalıdır. Belki mahkemeye gitmek için saygı duyulacak saikler vardır, ama mahkemeden hoşlanmak bunların arasında değildir. Bir duruşmanızın olmasından hoşlanmanız ne gereklidir ne de yeterli. Tamamen ilgisizdir.

§125. Sanat-konuşması örneğinde, mahkemeye gitme konusundaki saygıdeğer saiklerin ne olacağı sorusu hâlâ cevapsız. Sahiplik meseleleri, mal-mülk meseleleri ya da haklar meseleleri diye düşünebilirsiniz. Kentete sizin sahip olduğunuzu düşünebilirsiniz, ya da birinin kentete sahip olmadığını veya kentete kimsenin sahip olamayacağını. Fakat bu, sanat-konuşmasına özel bir şey değildir, ama tabii sanat-konuşması sizin ona ilişkin akıl yürütme şeklinizin bir parçası olabilir. Bir sanat-konuşmacısı sanat hakkında bir şeyler söylemesi için mahkemeye çağrılabilir ve söyledikleri sanat-dışı bir sonucun –örneğin sanat *hakkında* ne yapmak gerektiğine ilişkin bir sonucun– öncülü olarak kullanılabilir. Bir balık-konuşmacısı da balıklara ilişkin çok benzer ödevleri yerine getirmesi için çağrılabilir. İkisi de, şu veya bu şeyin, şu veya bu şekilde olmasından dolayı şu veya bu sonuçları doğurabileceğini ifade edebilir. Bu, balık-kentetinin balıklarla ve pek çok başka şeyle paylaştığı bir şeydir; hepsi de kendinize sahiplik, mal-mülk ya da haklarla ilgili soruları sorduğunuzda hakkında konuştuğunuz jenerik şeyler sınıfına aittir: balıklar, kentetler ya da eylemler gibi şeyler – yıldızlar, ahlaki ikilemler ya da sayılar gibi şeyler değil. Sanat meselelerinde mahkemelerdeki inatçılığın kökünü kazımak için önlemler düşünmeden önce, yıldızlar ya da sanat veya ahlaki ikilemler hakkında karar veren bir mahkemenin neye benzeyeceğini düşünmeniz gerekecektir. Bu tür şeylere dair meseleleri çözmek isteyebilirsiniz ve bir şeyin şu veya bu şekilde olmasının sonucu olarak bir durumun söz konusu olduğundan ziyade, belirli bir şeyin şu veya bu şekilde olduğunun ifade edilmesini isteyebilirsiniz. Fakat bunu yapmanın en iyi yolu, ne kadar köpeksiz olursa olsun, *ne türden olursa olsun*, bir mahkeme mi olurdu?

§126. Bazen balık-kenteti konusunda yardıma ihtiyacınız olduğunu hissedebilirsiniz. Belki başka yerlerde ya da her yerde çelişkili görüşler, öğütler ve tanımlarla karşılaşmaktan rahatsızsınızdır. Her durumda olmasa da, kentetlerin durumunda hakikati beklemenin yararsız olduğu hissi –ki itiraz etmezlik ve deney yapmanın imkânsızlığıyla bağlantılıdır– bu rahatsızlığı artırabilir. O zaman yardımın bir mahkeme kararından geleceğini hayal edebilirsiniz. Belli mese-

lelerde hakikatin beklemekle gelmeyeceğini bilmek ile, bir mahkeme kararına, meseleyi adeta hükümle çözmenizde yardımcı olacak bir tür mahkemeye yönelik umutlarınız arasında bir bağlantı vardır. Ama tabii burada mesele size, mal mülkünüze ya da haklarınıza zarar verildiğini hissetmenizden ziyade, belli şeyler hakkında ne yapılacağını bilmeyişiniz ya da belli şeylerin ne olduğu konusunda net olmayışınızdır. Beğenilerinizle sıkı fıkı olmanıza rağmen, başka herkesin de kendi beğenileriyle sıkı fıkı olduğunu belki fark etmişsinizdir. O zaman adalet biçimine bürünmüş bir kılavuzluk ve yardım umarsınız; en önemlisi de, adaletin bir mahkeme tarafından yerine getirilmesini. İşte bu yüzden balık-kenteti mahkemeleri ya da sanat-mahkemeleri hayal edersiniz. Yardımı ve yardım edilmeyi bir adalet biçimi, adaleti de beğeniler belasına bir çözüm olarak görürsünüz. Ama elbette yargıç ve jürinin bir şekilde sizin beğenilerinizin hakkını verecekleri, onları beğenecekleri umudunu da beslemek zorundasınızdır. Köpekçil adalete içerleyebilirsiniz ama köpekçil umudu da tümden elden bırakmazsınız. Gelgelelim köpeksiz adaletteki köpekçil umutlar lotoyu kazanacağınıza inanmak gibidir.

§127. İstediğiniz kadar köpeksiz bir mahkeme umut edebilir, köpek mahkemelerinden ve mahkeme kurallarının nasıl da uygulanmadığından, başka insanların sizin beğenileriniz hakkında nasıl da inatçı davrandıklarından şikâyet edebilirsiniz. Fakat umut ettiklerinizi hiçbir mahkeme –en azından köpekçil olmayan bir şekilde– sunamayabilir pekâlâ. Balık-kenteti hakkındaki beğeni ve inançlarınızın (herkes gibi bunlara kısaca balık-kenteti dersiniz) aklanmasını istersiniz aslında. Dikkat ederseniz, adaletin kentet *için* yerini bulmasını istiyor değilsinizdir. Sanat-konuşması kentetler gibi şeylere hakkını nasıl vereceğinizi bilmediğiniz için gereklidir, yoksa böyle şeylerin ne olduğuna –hele de bunların sözgelimi gerçek şeyler olup olmadıklarına– başka birinin karar vermesine (ve böylece adaletin yerini bulmasına) ihtiyaç duyduğunuz için değil. Adalet dediğimiz şey bu değildir. Sözü edilecek bir adaletsizlik yapılmamıştır, lotoyu kazanmadığınızda bir adaletsizliğin söz konusu olmaması gibi. Balık-kenteti, sizin kazanamayan loto kuponunuz gibi, dünyaya bir ek-

lenti teşkil etmez ya da en azından, bir suç veya kötülük gibi belli bir tahrifat olarak görülemez. Daha ziyade, kentet sizin yardım istediğiniz bağlamdan saf dışı edilemeyecek şeydir. Orada durur. O yüzden kentet hakkında mahkemeye gitmekte ısrar ederseniz, orada olmayan bir şeyi aramak ya da bir şeyin ortadan kaldırılmasını ummak için gitmezsiniz. Umudunuz çare umudu değildir. Yerine getirilecek adalet zaten turtavari bir şekilde oradadır. O halde, genel kentetlere-adalet meselesiyle ilgili yapılabilecek tek şey, Kral'ı örnek alıp masadaki turtaları işaret etmektir. Bununla pek bir şey yapılmış olmaz, hele de sizin istediğiniz şeyin yakınından bile geçilmez. Balık-kenteti –hem yargıç hem jüri olarak bizatihi siz– daima mahkemedeki-turtadır.

§128. Her şeyin sizin beğenilerinize ve yargıç-ve-jüri eğilimlerinize bırakılabileceğini hayal eden köpeklerin düştüğü hatanın alternatifi –sizin beğenilerinizin başka herkesinkilerden tür olarak farklı olduğunu hayal etme hatası– sanat-konuşmasının yargısal bir biçim alması gerektiğini ve yasal prosedürler vasıtasıyla inşa edilmek zorunda olduğunu hayal eden farelerin düştüğü hataya benzer. Umutlarınızı böyle vasıtalara aktararak, delilden bir çözümün üretilmesi gerektiğinde ve aynı zamanda o çözüm üretilince de bir şeyin yapılması gerektiğinde ısrar etmeniz muhtemeldir. Delilden hükme oradan da cezaya gitmeyi, adil bir cezaya çarptırılınca da sorununuzun ortadan kalkacağını umarsınız. Bunu yapmanız için de prosedür kurallarını anlamanız gerekir. Bu tür kurallar delilden adalete giden çıkarımsal zincirle alakalıdır. Ama köpekçil mahkemeleri genel adalet meselelerinde olduğu gibi sanat meselelerinde de reddetmek, sanat meselelerinin –genel adalet meselelerinin aksine– köpekçil olmayan mahkemeler vasıtasıyla çözülmesinin ille de kabul edildiği anlamına gelmez. Köpek-fare oyunu oynamak zorunda değilsinizdir.

§129. Mahkeme istemekte ısrar ederseniz, bunun turtamsı bir şey hakkında mütalaada bulunacak bir mahkeme olması gerekir. Böyle bir mahkemede sizin şahsınızla size kefil olmak arasında katı bir ayrım olmadığından, yargıçla jüriyi kati biçimde birbirinden ayırmak

diye bir şey olamazdı; dolayısıyla siz İstiridye ödülünü hem kazanıp hem kaybederken suçla masumiyet arasındaki ayrımın herhangi bir önemi olmayacağı gibi, gördüğünüzü iddia ettiğiniz şeyle görmediğinizi iddia ettiğiniz şey arasında hiçbir katı ayrım ve keşfedilecek, hatta tesis edilecek hiçbir şey olmazdı. O halde hakkını vermek prosedür kurallarını takip etme ya da delilleri dikkatle inceleme meselesi olmazdı. Sizin sanat-mahkemenizde çıkarıma hiç yer olmazdı. Kısacası bir sanat-mahkemesi sizin mahkeme diyeceğiniz ve umut etmiş olduğunuz herhangi bir şeye benzemezdi.

§130. Tamam, bir şeyin yanlış olduğu hissinden, dolayısıyla da iddianameye benzeyen bir şeyden başlayabilirsiniz, belki de başlamalısınız. Kentetin başka bir köpekçil kentet-konuşması tarafından kaçırıldığını iddia edebilirsiniz. "Kupa Valesi"nin "turtaları kapıp / Hemen oradan tüydüğünü" düşünebilirsiniz. Ama yine de turtalar her zamanki gibi "burada"dır, "hiçbir şey *bundan* daha açık olamaz". Alice gibi, kentet konusunda kafanız ne kadar karışmış olursa olsun yine de "*Birisi bir şeyi* öldürmüş, bu kadarı açık hiç değilse," düşüncesiyle başlarsınız. Sanat-konuşmasının, sizin kınadığınız bir şeyin meydana geldiği ve bir şeyin düzeltilmesi gerektiği hissiyle başlaması muhtemeldir. Ayrıca, ayaklarınız, düşünceleriniz ya da inançlarınız kadar sizinle ilgili olan bir şeye hakkını vermeye ihtiyacınız olduğu hissiyle de başlayabilir. Ama bunların ikisi de gerçek anlamda bir suç ya da adaletsizliğe benzemez. İkisi de daha çok lotoyu kazanamamış olmaya benzer.

§131. Bir şeyin meydana gelmiş olduğunun, birinin bir şeyi öldürmüş olduğunun delili, içinde bulunduğunuz konumdan ya da en çok etrafınızda olan şeyden bağımsız değildir. O konumu tarif etmek için masadaki turtaları ve turtaların kaçırılışını, kendi dilekleriniz, beğenileriniz ve inançlarınızla birlikte işin içine dahil etmeniz gerekirdi. Sizin sanat duruşması sandığınız (ama yanıldığınız) şey daima tek ve aynı biçimde başlar: "Mahkeme salonunun tam ortasında bir masa, masanın üstünde de koca bir tabak dolusu turta vardı: Turtalar çok güzele benziyordu, bakarken Alice'in ağzı sulandı. 'Keşke

duruşma bitse de bir şeyler ikram etseler!' diye düşündü. Gelgelelim pek olacak iş değildi bu, dolayısıyla vakit geçirmek için etrafa bakmaya başladı."

§132. Alice'in bir şeylerin ikram edilmesi umudu, turtalara hemen ulaşma umududur. İnsanlar bütün bunların mahkemedeki-sanat* olduğunu, o yüzden duruşmaya gerek olmadığını bir fark etseler, her şey daha basit olurdu. Alice'in umudu, "masanın üstünde duran turtaları işaret etmenin" –beğenilerinize işaret etmek gibi– çalınmış turtalar meselesini çözmesi dileğini ifade eder. Ve onun bu umudunu Kupalar da aynı derecede iyimser (belki biraz daha kanlı) bir biçimde ifade eder. Kral jüriye tekrar tekrar hükümlerini vermelerini söyler, hiçbir delile bakmaksızın; bütün meselelerdeki yegâne olası sonucu bildiği konusundaki inadıyla haklı bir üne sahip olan Kraliçe de hukuk felsefesini akıllarda kalacak bir şekilde ifade eder: "Önce ceza – sonra hüküm." "Bir şeyler ikram edin", "hüküm verin" ve "uçurun kellesini" gibi ifadeler, meselenin olgularına dolayımsız ulaşmaya dayalı bir adalet türüne –sadece bir şeylerin yanlış olduğu duygusuna ve bir şeylerin kayıtsız şartsız ulaşılabilir olduğu fikrine ihtiyaç duyan adalete– yönelik benzer bir dileğin üç farklı bireydilde (*idiolect*) zikredilmiş ifadeleridir. Sanat-konuşmasını daha iyi tarif eden umut budur.

§133. Sanat duruşmalarından çoğunlukla edindiğiniz Kurultay-yarışı izlenimi, benzer dileklerin farklı bireydillerde, farklı insanlar tarafından, asenkron biçimde olsa da birlikte ifade edilmesiyle ilgilidir. O yüzden de bu izlenim başka insanların dileklerine ilişkin yöntemsel itirazları dile getirdiğiniz turta-duruşmasının bir parçasıdır. Turta-konuşması esasta bunun hakkındadır. Kral ilkin jürinin kararını vermesini istediğinde, Tavşan sözünü böler: "Daha değil, daha değil!.. Daha önce yapılacak bir sürü iş var." Kral yargıç ve jüri ol-

* *İng. art-in-court.* Yazar burada, daha önce kullandığı *tart-in-court* ("mahkemedeki-turta") terimiyle ses benzerliğine dayalı bir kelime oyunu yapıyor, ayrıca metin boyunca zaman zaman *art* ("sanat") ve *tart* ("turta") kelimelerinin benzerliğinden faydalanıyor. *–y.n.*

mak isteyebilir, ama ancak Tavşan'ın ölmüş elçi bedenini çiğneyerek. Ve "o gün yaklaşık yirminci defa" bunu yapmayı deneyince, Kraliçe araya girer: "Hayır, hayır!.. Önce ceza açıklansın – sonra hüküm." Ve *Kraliçe* bunu söylerken Alice araya girer: "Ne saçma sapan şeyler!.. Önce ceza yerine getirilecekmiş!" Mesele Tavşan'ın, Kupaların ve Kupalarla Alice'in, prosedür kurallarının ne olduğuna dair farklı ve birbiriyle kıyaslanamaz anlayışlara sahip olmaları değildir; hiçbiri böyle bir anlaşmazlığı tatlıya bağlayacak bir kararın peşinde gibi görünmez, hem ayrıca kurallar asla yargılanmaz. Mesele daha ziyade hepsinin aynı dileği ifade etmesidir. Kendilerine özgü tarzlarıyla hepsi de ikramlar için yanıp tutuşmaktadır.

§134. Bu da sadece her birinin, duruşmanın *amacı* olarak gördüğü şeye hakkını vermeye çalıştığı anlamına gelir. O yüzden duruşmanın her katılımcı için aynı şey hakkında olmaması hâlâ mümkündür. Ne tür bir turta olduğunun ve hangi turta parçasının söz konusu olduğunun fazla önemi yoktur. Farklı tarafların bir turta parçası olarak tanımladıkları şey –sözgelimi balık-kenteti– pekâlâ konuyla alakasız olabilir. Taraflar daha ziyade neyin önemli olduğuna, meselenin ne olduğuna dair inançlarına hakkını vermek için bir yol bulmaya gayret edeceklerdir. Mahkemedeki-sanat duruşmalarındaki prosedür kurallarını, önce neyin sonra neyin gelmesi gerektiğini bildiğini iddia etmek, bırakın adalet ya da çıkarsama hakkında bir görüşü, kurallar hakkında bile herhangi bir görüş bildirmek değildir. Başkalarının ikrama ulaşma çabalarını baltalamaktır. Böylesi olumsuz bir husumet sanat kinizminden değildir. Turtalık daha ziyade, zaten burada olan bir şeye hakkını vermeniz gerektiğini düşündüren o aciliyet hissinden gelir. Bir şeyin açıkça burada bulunduğuna dair farkındalık insana aynı zamanda o meselelerde yargıç ve jüri olma hissi verdiğinden, tartışmaya taraf olan başka herkesi saf dışı bırakmayı dileyebilirsiniz doğal olarak. Sizin kenteti görmeniz başka herhangi birinin onu görmesini gereksiz kılıyor gibidir. Ve konuşma tarzınızın ne konuştuğunuzu görmenizden ileri geldiğini iddia ederseniz, turta meselelerinde yargıç ve jüri olduğunuzu güvenle iddia edebilirsiniz. Gelgelelim başka herkes de böyle yapabileceğinden,

sırf meselenin olgularına erişim imkânınıza işaret ederek işin içinden sıyrılamazsınız.

§135. Malumun ilamı gibi olacak ama, sanat-mahkemesi dediğiniz şey bir mahkeme değildir. Sanat meselelerinin yargısal yollarla halledileceğine inanmak bir hatadır: kendi algılarınızın ya da inançlarınızın mahkeme kararıyla ya da oyla aklanacağı beklentisindekine benzer bir hata; algılarınızın ya da inançlarınızın sırf sizin olmalarından dolayı doğru ya da kesin olduğunu ummak gibi bir hata. Bunlar hep aynı hatanın biçimleridir. Eğer sanat-konuşmasını mahkeme-konuşması olarak görmekte ısrar ederseniz Kurultay-yarışı yapılmasını teklif edersiniz, zira "bütün bu yaratıkların tartışma şekli"nden ve turtalar çok bariz biçimde –hem sizin hem de muhtemelen herkesin görebileceği biçimde– oradayken çok sayıda insanın turtaları kimin çaldığı konusunda endişelenmelerinden dehşete kapılırsınız. Ama o zaman belki de koreografik incelemeye fazla bel bağlayarak asıl meseleyi ıskalamış olursunuz. Kentet meselelerini yargı meselelerine çevirmek yine o meşhur şehir kalabalığını bir tür yarış ya da ayine katılmış gibi betimlemektir, her ne kadar bunların amacının ya da kurallarının ne olduğunu asla betimleyemeseniz de. Turta-mahkemelerinin, daha bildik mahkemeler kadar "sıradan ve sıkıcı" olmasını umarsınız; sonra aşama aşama fark edersiniz ki oradaki her şey "bambaşka"dır; ve nihayet şu sonuca varmanız pek şaşırtıcı olamaz: "Bence hiç de adil oynamıyorlar. ... Öyle çok kavga ediyorlar ki insan gürültüden kendi sesini duyamıyor – oyunun kuralları falan da yok galiba." Ama belki de umutlarınız baştan beri yanlıştır.

§136. Yaptıklarınızın ya yasal ya da delice, ya Fare ya da Karakoncolos olduğunu varsaymak yerine, en azından sanat örneğinde, her şeyi böyle ayrışımlara dayandırmanın analojilerinizin yanlış olduğunu gösterebileceğini varsaymalısınız. Sanatı takdim etmek, sanat hakkında konuşmak bir oyun, yarış ve hatta Kurultay-yarışı değildir; ne de bir mahkeme, istişare ya da oylama meselesidir. İtiraz etmezliği varsayar ama tümden size ya da başkasına bağlı değildir; sanat meselelerine algıyla, beğenilerle, kızarıklıklarla, yargıyla ya

da oyla karar verilmez. Gene de bütün bunların çeşitli versiyonları sizin betimlemek istediğiniz şeyde bir rol oynuyormuş gibi görünür. Ve bunların hiçbiri ille de sanatla ilgili meselelerin bir düş ya da bir tür delilik olduğunu ima etmez. Balık-şiirlerini ve kentet-konuşmalarını mahkemedeki-turta kavgalarına ve iflah olmazlık konusundaki ısrarlara göre; başka insanlara, kendinize, önemli olan şeylere ve yapacak başka bir şeyiniz olmadığı için yaptığınız şeylere göre ve onlarla eşzamanlı olarak betimleyebilmeniz gerekir.

§137. Tıpkı birlikte bir sokaktan aşağı yürüyen insanlar gibi, birbirleriyle sanat hakkında konuşarak dolaşan insanlar da benzer biçimlerde çoğunlukla deli sanılırlar. Ama belki de böyle bir benzerlik hissi sizin yüzeysel koreografi araçlarına bel bağlamanızdan ileri geliyordur. Kentetler hakkında konuşan insanların deli olarak betimlenmesi bu anlamda yüzeyseldir. Yüzeysel olan, ilkin sanat-konuşmacılarının sebeplerine, umutlarına, dileklerine ve inançlarına bakmaksızın –ki bunlar başka sanat-konuşmacılarıyla ortak olabilir de olamayabilir de– ortak bir ayin, hatta ortak bir hayat ya da ortak bir neden hayal etmektir. Ayinsel açıklamalar sık sık bazı pratikleri zinhar anlaşılmaz bulan insanlar tarafından öne sürülür. Bu açıklamalar en iyi ihtimalle, aşina olduğunuz bir şeyin doğal olmayabileceğini ileri sürmek istediğiniz zaman gerekebilir. Bu durumda, kentet-konuşmacılarının aynı şeyi yapan deli insanlar olduğu yolundaki (çoğunlukla kentet-konuşmacısı-olmayanlar tarafından öne sürülen) betimlemeler ile, kentet-konuşmacılarının sadece yüzeysel olarak benzer görülebilecek şeyler yapan akıllı ya da deli insanlar olduğu yolundaki betimlemelerin bağdaştırılması yönünde pek az umut var gibi görünüyor. Sanat-konuşması dışarıdakiler tarafından betimlendiğinde, sanat-konuşmacılarının hepsi deli olarak betimlenecektir, sanat da çoğunlukla delilikteki bu benzerliğin ta kendisi olarak, bir deli ayini olarak tanımlanacaktır. Sanat-konuşması içeridekiler tarafından tanımlandığındaysa, öteki sanat-konuşmacıları yargıç ve jüri olmakla, sanat-konuşmacısı-olmayanlarsa cahil olmakla suçlanacaktır. Bunun dışındaki herkes de yaptıkları şeye hakkı olmamakla suçlanacaktır.

§138. "Benim deli olduğumu nereden biliyorsun?" diye sorar Alice. "'Mutlaka delisin,' dedi Kedi, 'yoksa burada ne işin var?' Alice bunun, deli olduğunu kanıtlamadığını düşündü." Gerçekten de kanıtlamaz. Deliliğin hüküm sürdüğü yerlere gitmek için deli olmanız gerekmez, tıpkı Knoxville'e gitmek için oranın yerlisi ya da sakini olmanız gerekmediği gibi. İnsanlar deliliğin hüküm sürdüğü yerlere de gider, aklın hüküm sürdüğü yerlere de, Knoxville'e de. Oraya tesadüfen, kazara ya da bilerek varırlar, başka bir yere gitmek istedikleri ya da bir şeyin (sözgelimi bir tavşanın) peşinde oldukları için. O yer hakkında ya da bir etkinlik hakkında bir şeyler duymuş oldukları için oraya gitmeye niyet etmiş olabilirler. İnsanların kentetleri takdim ettikleri ya da pazar günleri burbon satın almaktan kaçındıkları bir yeri merak etmiş olabilirler. Sivil hayatta bir kentet-konuşmacısına rastlamış ve onu tuhaf bulmuş olabilirler. Ve hayatlarının geri kalan kısmını Knoxville'de geçirmeye niyet edebilirler. Vankara Kedisi "Hepimiz deliyiz burada" dediğinde bu sadece yargıç-ve-jüri betimlemesidir, o yüzden de hâlâ Girit kedilerine karşı yapılan standart itirazlara tabidir. Sanat belki de çok önemli bir anlamda, belli şeyler yapan, belli şekillerde konuşan, sözgelimi sağa sola kentetleri takdim eden insanlara yaklaşan kişiler hakkındadır, ama aynı zamanda ve eşit derecede önemli bir anlamda, ille de onlar gibi olmamak hakkındadır. Bu şekilde ifade edince, aslında sayısız başka şey de öyledir. Ama öte yandan muhtemelen sanat meseleleri de bu bakımdan sayısız başka meseleye benzer.

§139. Tabii ki sanat-konuşması en azından bir bakımdan Knoxville'de ya da başka bir yerde olmaya benzemez. Çünkü kentetleri takdim etmek çoğunlukla pek çok başka faaliyete eşlik eder, oysa bir yerde bulunmak daha çok despotça bir iştir. Her yerde hazır ve nazır olmanın imkânsızlığı sanat-konuşmasında bir rol oynuyormuş gibi görünmez. Belli biçimlerde konuşmak ya da belli şeyler yapmak bir yerde olmaya benzemez. Ve belli bir biçimde konuşur hale gelerek asla belli bir yerde olamazsınız. Asla kentet içinde doğmaz ya da yeniden doğmazsınız, tabii kendinizi aynı anda Tennessee'nin Knoxville şehrinde ve İsveç'in Knoxville şehrinde görmüyorsanız.

Aslında kentet hakkında konuşurken bunun yanı sıra pek çok başka şey de yaparsınız ve bunların hiçbiri kentetle alakalı değildir. Hiç kimse sadece sanat hakkında konuşmaz. Delilik olurdu bu.

§140. İnsanları kabaca benzer sesler çıkaran ya da aynı hareketleri yapan varlıklar olarak tarif eden, koreografik incelemeye bel bağlayan biriyle, bu tür sesler ve hareketler arasında ayrım yapma kabiliyeti geliştiren (yani sözgelimi onları kabaca benzer ya da aynı görmeyen, koreografik incelemeye bel bağlamayan) biri arasında fark vardır. İnsanlara yaklaşmanız onların ne yaptığı hakkındaki fikrinizi çoğunlukla değiştirir, ama tabii onların yaptığını yapmanızı gerektirmez. İnsanlara yaklaşmak çoğunlukla onların yaptıklarını başka insanlarınkine yakın ya da onlarınkiyle aynı görme yetisinin kaybı anlamına gelir. Hayga'nın bir zamanlar Mart Tavşanı olduğunu unutursunuz. Talihsiz yer-konuşması da kısmen bu değişiklikleri belli insanlara *yaklaşmanın* sonucu olarak betimlemekten doğar. Yanlışlıkla, bu değişikliğe neden olanın yeni konumunuzdaki bir şey olması gerektiği sonucuna varabilirsiniz. Bu da görünüşte, sık sık sadece belli yerlerde (kentet-okulunda, kentet-salonunda) kentetler hakkında konuştuğunuz gerçeğiyle teyit edilir. Böylece belli biçimlerde konuşmanıza neden olanın o yerlerdeki bir şey olması gerektiği sonucuna varırsınız. Fakat belli biçimlerde konuşmanızdan, konuşmanızın herhangi bir yer ya da konumla belirlendiği sonucu çıkmaz. Turtalardan olayların gidişatını belirleyen bir şeyler yayılmaz, o yüzden de bir yerde bulunarak kedi deliliği kapmazsınız.

§141. O halde, insanlara yaklaşmak ille de herhangi bir şeyin, bir yerin ya da bir kimsenin daha yakınına gelme eylemi değildir. Hatta bu normalde deneyim dediğiniz bir şey bile olmayabilir. Sözgelimi kendinizi kalabalığın içine gömerek bireysel amaçları daha incelikli bir biçimde ayırt etmeyi öğrenmezsiniz. Kendinizi geçmişin içine gömemezsiniz. Turtanın tadına baktığınızda turta tadı almayabilirsiniz. Şiiri okuduğunuzda hiçbir şey anlamayabilirsiniz. Bazı insanlar başka insanlara kendi zihinlerinin mahremiyetinde yaklaşmışlar-

dır. Bazılarıysa Knoxville'e taşınmıştır. Hiçbiri bir yere giderek ya da gitmeyerek bir şeye daha yakın olmamıştır. Kentetlerden yayılan şeylere daha yakın olma umuduyla Knoxville'deki kentet-okuluna taşınmış olabilirsiniz. Ama herhangi bir şey yayılmadığından, boşuna taşınmış olabilirsiniz. Umutlarınız türlü türlü gerçekleşebilir. İnsanlara türlü türlü yaklaşabilirsiniz.

§142. Ama elbette başka birine, daha iyi bir ifade bulamadığımdan "doğru ruh haliyle" diyeceğim bir yaklaşma biçimi vardır, değil mi? Belki de yaptığınız şeye özelliğini veren, hiç kımıldamasanız bile, o şeyi yaparkenki ruh halidir. Kedi'ye pek tabii umutlarınız olduğu ve bunlar konusunda kasten harekete geçtiğiniz için gelmiş olabilirsiniz. Vankara-okulunu duymuş ve belki de merak etmiş olabilirsiniz. Ama umutlarınız olduğu halde nasıl harekete geçeceğiniz hakkında hiçbir fikriniz olmayabilirdi, Kedi'yle tamamen tesadüfen karşılaşmış da olabilirdiniz. Birtakım umutlara sahip olmak doğru ruh halinde olmaya benzer. Ama öyle belirli umutlarınız olmayabilirdi, o sabah yapacak daha iyi bir işiniz olmadığından öylesine yürüyüşe çıkmış olabilirdiniz, buna rağmen hayatınız karşılaştığınız bir şeyle ya da biriyle değişmiş olabilirdi. Ve umutlarınız da –yani doğru ruh hali dediğiniz şey– Vankara-okulundaki Kedi'yle olan etkileşimlerinizle suya düşmüş, değişim geçirmiş ya da aşılmış olabilirdi. Düş kırıklığına uğradığınızda, birtakım umutlara sahip olmanın turtanın turtalığını dilemeye benzer olduğunu, çünkü hiçbir hareket ya da eylemin her zamanki yargıç-ve-jüri yaklaşımınızı değiştiremezmiş gibi göründüğünü fark edersiniz. Doğru ruh halinde olmak zaman zaman bir dilek gibidir, öyle ki sizi harekete geçirir; ve bir inanç gibidir, öyle ki delil bulmak için etrafa baktırır. Ne var ki doğru ruh halinde olup yine de yargıç-ve-jüri olabilirsiniz.

§143. Bunun nedeni, yargıç-ve-jüri olmanın bir yerde, hele de özel bir yerde olmaya bağlı bir değişken olmamasıdır. Hiçbir yerin betimlemesi yargıç-ve-jürilik olgusunu açıklamayacaktır. Ve yargıç-ve-jüri olmak belli şeyleri söylemeye, hele de belli biçimlerde konuşmaya bağlı bir özellik değildir. Konuşma biçimlerine dair hiçbir

betimleme yargıç-ve-jüriliği nitelemeye yardımcı olmayacaktır. "Onların hepsi deli" ifadesi, "Hepimiz deliyiz"den ne az ne de fazla yargıç-ve-jüri tarzındadır. Yargıç-ve-jüri olma hatası, kentetle ilgili endişelerinize yargısal çözüm umma hatası gibi, herhangi bir yerde meydana gelebilir ve kendini bir sürü biçimde ifade edebilir. Sokaktan aşağı doğru ilerleyen kalabalığın bir ayin gerçekleştirdiğini söylediğinizde, o kalabalığın bir parçası olmamanız, her bir kişinin kararlılığının farazi ahengini algılama becerinizi artırmaz ya da azaltmaz. Daha ziyade, yargıç-ve-jüri olmak, itiraz gelmeyince kendinize düzeltilemezlik (*incorrigibility*) payesi yakıştırdığınızda, itiraz yoksa söylediğiniz her şeyin geçerli olduğunu varsaydığınızda meydana gelen şeydir. Kızarıklık olmayınca işin doğrusunun tamamen sizden sorulduğunu varsayarsınız. Bu, tanrının varlığına dair kesin bir delilin mucizeler gerektirdiğine inanıp, sonra da mucizelerin olmadığını ilan etmeye benzer. Kentetler, şiirler ve kalabalıklar kızarıklık çıkarmadığı için, böyle meselelerde yargıç-ve-jüri olmanın size kalmış bir şey olduğuna inanırsınız. Başka yerlerdeki belli aksaklıkları gidermek amacıyla, beğenilerinizi kuşanmış bir halde kendinizi öne atarsınız.

§144. Eğer beğenilerinizden ötesini umut etmiyorsanız, bırakın doğru ruh haline benzer bir şey geliştirmeyi, başka insanlara yaklaşma ihtiyacı bile hissetmezsiniz. Balık-kentetini beğeniyorsanız, hiç kimse, hatta onu beğenenler bile yaklaşılmaya değer değildir. Bunun sebebi şiirlerinizde, kentetlerde ve diğer kentet-dinleyicilerinde göremediğiniz kızarıklıkları –kenteti sevmek suretiyle– kendinizde geliştirebileceğinize inanmanızdır. Kentet hakkındaki belli aksaklıkları telafi edebileceğinize inanmak, kentetin itiraz etmezliğini telafi edebileceğinize inanmak demektir. Mesele sadece kenteti ya da şiiri düzeltmeniz değil, onları düzeltmenize kentetin ya da şiirin neden olduğuna ciddi ciddi inanmanızdır. Yargıç-ve-jüriler turtadan yayılan kötü kokuya, turta-ufunetine güvenirler, yeter ki onlara doğrultulmuş olsun. Ve turta-okuluna hiç ihtiyaç duymazlar. Eğer her şey sizin kendi istikrarsız beğenilerinize bağlıysa, o zaman hiçbir yerde elde edilecek bir şey yoktur. Nasıl ki titreme-okuluna

ya da terleme-okuluna gitmeniz gerekmiyorsa, sanat için gerekli olan tek şey de daima sizin etrafınızdadır. Tabii bu durumda başka herkesin etrafında da olmalıdır. Ve siz itiraz etmeyen şiirleri ıslah etme göreviyle uğraşırken başka herkes de aynısını yapar. Ve hepiniz doğru ufuneti almakta olduğunuza inanırsınız. Ve tabii hepiniz deli de olabilirsiniz.

§145. Başka insanlara sanat meselelerinde yaklaşmış olmanız bir sürü şekilde ifade edilebilir: bulunduğunuz yerler hakkındaki iddialarınızla, yaklaştığınız insanların betimlemeleriyle, belki onların hatıralarıyla ve her tür sertifikayla. Bütün bunlar kim olduğunuzu yargıç-ve-jüriden farklı biçimlerde açıklamak gibi görünebilir, ama bunlar sadece sizi siz yapanın yargıç-ve-jüriden ibaret olmadığını, yaklaştığınız insanlar da dahil başka şeylerin de işin içinde olduğunu söyleyen iddialardır. Başka insanlara yaklaşmış olmanız çoğunlukla borçlarınızı ifade ettiğiniz gibi ifade edilir. Ama nihayetinde çeşitli iddia ve ifadeleriniz hakkında hâlâ yargıç-ve-jüri olarak kalabilirsiniz. Borçlarınız hakkında kolaylıkla yargıç-ve-jüri olabilirsiniz. Borçlu olmak size bağlı olmadığından, borçlu olduğunuzu ilan etmeniz öyle olduğunuz gerçeğini değiştirmeyecektir. Üstlenmek ödemek demek değildir. Ödemek için önemli bir hazırlık olabilir, ama olmayabilir de. Şu an yaptığınız şeyin az sonra başka bir şey yapacağınızı göstermesi başka bir şey yapmanızla eş değildir. Bir söz tutulmayabilir ve bir gösterge boş olabilir.

§146. Başka insanlara yaklaşmış olmayı çoğunlukla okula gitmiş olmak gibi tarif edersiniz. Geriye dönüp baktığınızda, sanattaki hayatınız zamanlaması kesin olarak ayarlanmış bir deneyime benzer, tıpkı ders programı gibi. Okula gitmiş olduğunuzu iddia etmek bir yerlerde bulunmuş olduğunuzu iddia etmeye benzeyebilir; fakat kastettiğiniz okulun kelimenin tam anlamıyla gerçek bir okul olması gerekmez, yani belli bir yerde bulunmuş olduğunuzu kastetmeniz şart değildir. Sadece eskiden bilmediğiniz bir şeyi artık bildiğinizi, ayrıca bunu bir şekilde birisinden öğrendiğinizi kastedip buna kısaca okul demiş olabilirsiniz. "Bir sürü şey biliyorum ben," diye iddia

eder Alice. Kastettiği çarpma, coğrafya ve şiirler gibi şeylerdir, yani çoğunlukla gerçek okullarda ya da evde öğrenilen şeyler. Ama aynı zamanda "gece değişip değişmediğin" gibi şeyleri bilmeyi de kasteder. Bunlar belki öğrenilen şeylerdir, ama özellikle bir yerde öğrenilmeleri gerekmez. Ayrıca bazı insanlara yaklaşmış olmakla sertifikalı bir şey haline geldiğinizi, sözgelimi sertifikalı şiir-konuşmacısı ya da sertifikalı kentet-yapımcısı olduğunuzu iddia edebilirsiniz. Kırmızı Kraliçe Alice'e, "gerekli sınavlardan geçmeden" bir kraliçe *olma* hakkının olmadığını, o yüzden de kendine öyle demesini hatırlatır. Bu, kim olduğunuzu göstermenin yargıç-ve-jüriden farklı yollarının olduğuna işaret eder, bu tür yollara ilişkin iddialarınız hâlâ yargıç-ve-jüri tarzında olsa bile. Aslında birisi iddialarınıza karşı çıktığında sadece sertifika göstermenin ötesine geçmeniz gerekebilir. Bir şiir-konuşmacısı sertifikası göstermek sizi pek bir yere götürmeyecektir. İnsanların gerçekten bilmek istedikleri şey şiir-konuşması yapıp yapamayacağınızdır. Eğer yapamazsanız, sertifikanızı düzeltmek yerine sizin hakkınızdaki görüşlerini değiştirirler, zira sorun sertifikada değil sizin iddianızdadır. Son olarak, başka insanlara yaklaşmış olmayı, bildiğiniz şeylerin bazılarını öğrendiğiniz insanlarla tanışmışlık olarak da betimleyebilirsiniz. Bu durumda yerler hakkında konuşmak ve sertifikalar göstermek yerine büyük ihtimalle insanlar hakkında konuşursunuz. "Biz daha küçükken," diye hatıralara dalar Yalancı Kaplumbağa, "denizin içinde okula giderdik. Öğretmenimiz yaşlı bir Kaplumbağaydı – biz ona Tosbağa Hoca derdik." Kaplumbağa için deniz-okuluna gitmiş olması muhtemelen öğretmenini hatırlamasından daha az önemlidir. Öğretmenlerinizi hatırlarsınız ve bazen de sırf onları hatırladığınız için onlara öğretmen dersiniz. Öğretmenlerinizden çarpmayı ya da şiir-konuşmasını öğrendiğinizi iddia edebilirsiniz elbette, ama daha çok "derslerde öğretilmeyen" şeyleri öğrendiğinizi söylersiniz, terbiye gibi. Alice hepsinin içinden Beyaz Şövalye'yi hatırlar en iyi: "Yıllar sonra bile ne zaman düşünse bu sahneyi anında gözünde canlandırabilecekti, daha dün olmuş gibi." Alice'in Beyaz Şövalye'den bir şeyler öğrendiği hissine kapılırız. Şövalye hakkındaki her şeyi "bir resme bakarcasına" seyredip özümser. Fakat birini hatırla-

dığınızı iddia etmek, tıpkı birine bir şey borçlu olduğunuzu hatırlamak gibi, hâlâ bir şekilde o konuda yargıç-ve-jüri olmaktır.

§147. Elbette önemli olan, bir yerde bulunmuş olmanız, birini hatırlamanız ya da bir sertifikanızın olması değildir. Bir şey edinmiş olmanız olabilir mi peki, belki de turta gibi elle tutulur bir şey? Bilgiyi, bilmeyi çoğunlukla bu şekilde elle tutulur bir şeymiş gibi hayal edersiniz. Alice öncelikle Bölmeyi, Alfabeyi, Fransızcayı ve Müziği bildiğini iddia eder; Yalancı Kaplumbağa ve Ejder'in aksine, Yıkama, Ben Bilgisi ya da Latifce ve Yunmaca bilmez. Eskiden bilmeyip de artık bildiğiniz şey, öğrenilmiş de olsa derslerde öğretilmemiş olabilir, hatta hiç öğretilmemiş olabilir. "Dersler," der Alice, "toplama yapmayı ve o tür şeyleri öğretir." Fakat bir şeyi bildiğinizi iddia etmek, bu bakımdan, bir sertifikanız olduğunu, belli yerlerde bulunduğunuzu ya da belli insanlarla tanıştığınızı iddia etmekle benzerdir. Bir inancın reklamını yapar ve bu sırada kendinize kefil olursunuz.

§148. Alice çeşitli yaratıklara yaklaşır, deli ya da akıllı olmalarının fazla önemi yoktur. Onlara yaklaşması Alice'in herhangi bir yere, hele de özel bir yere gittiği anlamına gelmez; onları tanıdığı ve hatta –Tosbağa Hoca nasıl hatırlanıyorsa o şekilde– hatırladığı anlamına da gelmez; bunlar mümkündür ama şart değildir. Sonunda bir sertifika aldığı anlamına yaysa hiç gelmez. O halde "bütün bu sahnenin" içeriği nedir? "Bir resme bakarcasına" seyredip özümsediğiniz şey nedir? Bilgiyi seyretmezsiniz, tabii bilgiyle kastettiğiniz bir sahneden bağımsız bir şey ya da başka, daha doğrudan yollarla öğrenilebilecek bir şeyse. Kentet-okulunda sadece kentetleri öğrenmezsiniz. Ve şiirleri bildiğinizi, hatta onlar hakkında nasıl konuşacağınızı bildiğinizi nadiren iddia eder, ama hep yargıç-ve-jürilik yaparsınız. Bu iddialar, itiraz eden ve etmeyen başka pek çok şeyle alışverişleriniz hakkındaki iddialarla bağlantılıdır. Bildiğiniz şiirler için önceden belirlenmiş bir duvar kâğıdı yoktur. Sanat herkesin görebileceği şekilde mahkemede olabilir, ama asla ondan bir parça (başka hiçbir şeyi dikkate almaksızın kendinizin diyeceğiniz bir bilgi) alıp gidemezsiniz.

§149. İşte bu yüzden "bütün bu sahne"yi sık sık betimlemeniz gerekir. "Sanat bilgisi" dediğiniz şey böyle bir sahnedir. Fakat bir sahne, daha az önemli birtakım şeylerin (bilgiye bir atmosfer ya da yerel bir renk katan, isteğe bağlı sahne donanımının) çevrelediği önemli bir şey, sözgelimi sanat-bilgisi olarak betimlenemez. "Şövalye'nin o yumuşak bakışlı mavi gözleri ve tatlı gülümsemesi" Alice'in bilgisinin üstüne eklenmiş bir atmosfer değildir. Ne de o bilginin bir sonucudur. Şövalye'nin şöyle veya böyle oluşu, Alice'in onu bir resme bakarcasına seyredip özümsemiş olmasıyla kesinlikle bağlantılıdır. Şövalye bu resim için önemlidir, hem de bu resmin Şövalye'nin sonradan eklendiği bir şey hakkında olduğunu söylemenin doğru olmayacağı ölçüde. Lezzetin kahveye, bir kişinin bir duygu veya anıya ya da bir duvarın odaya eklendiğini söylemezsiniz. Alice'in zihnindeki resim Şövalye'yi, gözlerini, gülümseyişini içerir, "saçlarının arasından süzülerek zırhının üstünde parlayan batan güneşi", usul usul kıpırdayan, otlayan bir atı, dizginleri, "garip ikili"yi, "arkalarındaki ormanın karanlık gölgeleri"ni ve özellikle de "çok, *çok* güzel" söylenen bir şarkıyı ve "şarkının hüzün dolu müziği"ni. Alice' in bir ağaca yaslanması da buna dahildir, "bir elini gözlerine siper yaparak" seyreder ve dinler. Dahası, "bir şarkının adı", "bir şarkının adına ne dediğin", "bir şarkının adının ne olduğu" ve "şarkıya ne dediğin" arasındaki farka dair çileden çıkaran diyalog da buna dahil olabilir. Bütün bu sahne, insanları, varolmayan ya da varolan yerleri, şeyleri, bazen en ufak simgeleri ve kendinizi içerebilir. Her şeyi içerebilir.

§150. Tüm sahneyi betimlemek bir dereceye kadar kendi hayatınızdan bir parça betimlemektir. Bu demek değildir ki duvar kâğıdını daima her şeyin nihayetinde sizin hakkınızda olacağı şekilde ayarlamaya koyulursunuz. Hayatınız her ne olursa içerebilir ve bu anlamda sizin hakkınızda olması gerekmez. Hayatınıza dahil olması zorunlu hiçbir malzeme yoktur, muhtemelen *sizin* seyrederkenki haliniz hariç. Seyreden siz olduğunuz ölçüde sizin hayatınızdır bu. Ama bu da sizin hayatınızla başka herkesinki arasındaki farkın siz olduğunuzu söylemektir sadece. Turtayı yemiş olmanız turta mal-

zemelerinden biriyle, turtadaki bir değişimle veya eylemlerinizin koreografik incelemesiyle gösterilmez. Resimleri ve sahneleri seyrettiğiniz gerçeği yargıç-ve-jüri tarzında bir olgu değildir. Şimdi gösterilmesi gereken, siz bunu yaptığınızda size neyin olabileceğidir. Şimdi gösterilmesi gereken, olan şeydir.

IV

Olan Şey

(§151-199)

§151. Olan şey size olan bir şeydir. Attan düşmeniz gerekmez. Daha sessiz bir şekilde başınıza gelen bir şeydir bu – düşünceleriniz, algılarınız, duygularınız ya da inançlarınızda olduğu gibi. Başka insanların da bunlara sahip olduğunu bilirsiniz, ama kendinizinkileri onlarınkinden kolayca ayırt edebilirsiniz. Olacak şey sadece başka insanlara olacak olsaydı, sanat hakkında şimdiki gibi konuşmazdınız. Elbette sanattan, başka insanların inançlarından bahsedebilirsiniz ve çoğunlukla bahsedersiniz de. Fakat başka insanların inançları hakkında konuşmak sanat hakkında konuşmak değildir. İster sizinkiler olsun ister başkalarınınki, sırf inançlardan konuşmakla da hiçbir şey olmayacaktır, tıpkı kabakulaktan bahsetmenin kabakulağa yakalanmanıza neden olmayacağı gibi. Sanatla bir şeyin olduğu hissi, sizin sanat için gerekli olduğunuz hissidir, tıpkı düşünceler, inançlar ve diğer şeyler için bir *siz* gerekmesi gibi. Bu bakımdan sanat kabakulağa benzemez. Sözgelimi özel duygulara yakalanmanız, belki gözyaşı dökmeniz ya da kendinizi zihninizde belli imge veya düşüncelerle canlandırmanız gerekmez. Olan şey içerik değildir, *size* bir şeyin olmasıdır.

§152. Sanat hakkında konuşmanın ne olmadığına dair bir örnek verelim. Beyaz Şövalye o "çok, *çok* güzel" şarkıyı anons ettiğinde,

"Bu şarkımı dinleyen herkesin gözleri ya *yaşlarla* dolar... ya da dolmaz," diye ekler. Şövalye neden bahsediyordur? "Güzel şarkı" ifadesini kullanmış olsaydı bile aslında güzel şarkı hakkında konuşuyor olmazdı, hele sanat hakkında hiç. Bunun sebebi, bahsettiği şeyin hiç "siz" gerektirmemesidir. Şövalye, olan şeyden bahsetmez, hatta güzel şarkıyı söylediğinde kendisine olan şeyden bile bahsetmez. Daha ziyade *daima* olan şeyden bahseder. Daima olan şey, bir şarkının gözlerinizi ya yaşlarla doldurması ya da doldurmamasıdır. Bu bir sayının ya tek ya da çift olacağını söylemeye benzer. Şövalye rahatlıkla balık-şiirinden konuşuyor da olabilirdi. Şarkı onun için daima olan durumun bir örneği ya da bir değişkendir sadece, temel bir aritmetik problemindeki elma ya da armut gibi. Güzel şarkı dediği şey aslında her şey olabilir. Şarkının, hakkında konuştuğu şey için önemi, birkaç elmanın "7+5" için önemi kadardır. Şövalye güzel şarkıdan bahsetmiyordur.

§153. Güzel şarkı hakkında konuşmak bir şey olduğunu, yani size bir şey olduğunu, yani size *gerçekten* bir şey olduğunu iddia etmek gibi olabilir miydi peki? Belki ama şart değil. Bir şeyin olmuş olması, size olmuş olması anlamında bile, sizin üzerinizde bu vakayı bildirme, birilerine bir şey yüzünden attan düştüğünüzü söyleme –hele de bunu birinci tekil şahısta yapma– yükümlülüğü yaratmaz. Herhangi bir açıklama yapmanızı veya şarkının belli özellikleri ya da nitelikleri bir şeyin olmasına yol açtığı için olan şeyin olduğunu söylemenizi de gerektirmez.

§154. Ne var ki bir şeyin meydana gelmiş olması çok çeşitli şekillerde gösterilebilir. Şüphesiz sizin kendiniz hakkında, size olan şey hakkında ve size olan şeyin nedeni hakkında konuşmanız sayesinde gösterilebilir. Aynı zamanda kendiniz hakkında konuşma tarzınızla ve tabii şarkı hakkında konuşma tarzınızla da gösterilebilir, hem de olup biten herhangi bir şeyden söz etmeden. Konuşma biçiminizin *nedeni* şarkı değildir, ama belli biçimlerde konuşmanızdan dolayı çoğunlukla insanlar şarkının sizin için önemli olduğunu bilir. Size sinirlenebilirler, zira sık sık size ait bir mülkten konuşuyormuşsunuz

gibi görünür onlara. Bunun sebebi de, kafanızdaki bir düşünceden ya da gördüğünüz bir rüyadan söz eder veya çektiğiniz resimleri gösterirmiş gibi şarkıdan söz etmenizdir. Fakat bir şeyin olmuş olduğunun sizin konuşma biçiminizle gösterilmesi gerekmez. Ondan hiç söz etmeyebilirsiniz. Ondan söz etmek, bazı özel duygulara sahip olmak ya da belli bir biçimde davranmak kadar isteğe bağlıdır.

§155. Sanat hakkında konuşurken birinci tekil şahsı sık ya da vurgulu kullanmazsınız; ayrıca hazırda belli duygularınızın --örneğin güzel-şarkı duygularınızın– olması veya şarkıya-özel gözyaşları dökmeniz de gerekmez. Olan şey belli biçimlerde konuşmanıza ya da belli duyguları hissetmenize neden olmaz. Bir inanç edinmeniz ya da bir hayalinizin olması da daima gramerle ya da duygularla gösterilmez. Söylemek zorunda değilsinizdir ve özel bir şey de hissetmeyebilirsiniz. Dünyanın yuvarlak olduğuna inanmaya başladıysanız, başkaları sizin Knoxville'e gitme fikirlerinizden, Alice'in "antipatiler"* dediği şey hakkında üreteceğiniz varsayımlardan ve yaptığınız, söylediğiniz, düşündüğünüz ve inandığınız şeylerden bunu anlayacaktır. Bir şeyin olmuş olması, ulaştığınız bir sonuç gibidir. Bir olayın geriye dönük bir betimlemesidir, otomatik kaydı değil. Olan şey başka insanlar tarafından –ve belki kendiniz tarafından da– tanımlanma biçiminizle gösterilebilir. Sanat olgusu ille de başkalarından farklı konuşmanız, hatta herhangi bir şekilde konuşmanız değil, güzel şarkıyı kendinizden ayırma ihtiyacı ya da eğilimi hissetmeyişinizdir, tıpkı başka insanların sizin ne anlattığınıza karar vermede güçlük çekebilmesi gibi. İşte bu anlamda sanat size olan bir şeydir.

§156. Düşüncelerinizden söz ettiğinizde, "Bu ben'im – ve şuradakiler de benim düşüncelerim," deme ihtiyacı duymazsınız. Bunu toptan ve içeriği gözetmeksizin yaparsınız. Sanat olarak görülen şey genellikle düşüncelerin içeriğidir, buna ister "güzellik" deyin ister

* *İng. the antipathies.* Alice burada aslında *the antipodes* (Avustralya ve Yeni Zelanda) demek ister. *–y.n.*

"Knoxville". Ama aynı zamanda, düşüncelerinizle olan bağlantınız gibi bağlantı kurduğunuz bir şeydir. Sanat bazen size düşüncelerinizden, inanç ve izlenimlerinizden, ruhunuzdan, Knoxville resimlerinizden ya da ayaklarınızdan daha uzakta değildir. İşte bu yüzden masumiyeti ya da kişisel cehaleti mazeret olarak gösterdiğinizde aslında sanat hakkında konuşmuyorsunuzdur. Her ihtimalde meydana gelen bir şeyden bahsederken masumiyeti mazeret gösterirsiniz – Şövalye'nin gözyaşları hakkındaki konuşması gibi ya da sadece başka insanlara (örneğin sanattan sadece başkalarının başına gelen bir şeymiş gibi bahsedenlere veya münasebetsiz insanlara, belki de uzun zaman önce ölmüş ya da çok uzaklarda yaşayan veya sizden çok farklı insanlara) olan şeylerden bahsettiğinizde olduğu gibi.

§157. Sanat sizin kendi etrafınızda varolabilecek bir dizi edevata (belki özel biçimlerde ilgilendiğiniz ya da özel saikler için topladığınız edevata) benzetilebilir mi? Beyaz Şövalye'nin binbir türlü edevatı var gibi görünür. Onları bulundurmak için de –ne kadar tuhaf olsa da– saikleri var gibidir ve bunlar kesinlikle olabilirmiş gibi konuşur. Erikli-kek tabakları bulundurmanın yararlarına inanır, ola ki bir erikli-kek bulursam diye; ve arı kovanı bulundurmanın yararına inanır, "bazı arılar yuva yapar umuduyla"; ayrıca onu "köpekbalıklarının ısırmasından koruyan" halhallar takmanın yararına da inanır. Çantasında mumlar, havuçlar, ocak maşaları ve başka pek çok şey de vardır. Ortada birtakım saikler ve ihtiyata dayalı sebepler, kıstaslar, eklenen ve çıkarılan şeyler olduğunu tahmin edersiniz. Eğer sanat bu tür saikler için toplanıyorsa, o zaman sanat bir tür ekipmandır.

§158. Yine de Şövalye'nin saikleri çok belirsizdir. Tek inandığı "*her türlü şeye* karşı hazırlıklı olmak gerektiği"dir. Bu pek bir şeyi dışlamıyormuş gibi görünür ve neleri kapsadığına dair de hiçbir öğreti içermez. Her zaman her türlü şey için hazırlıklı olmanız gerektiği genel inancını ne olsa tatmin edebilir. Dolayısıyla Şövalye belli bir edevat kümesi –ihtiyat sebebiyle çevrenizde olan şeyler– vasıtasıyla genel inancını asla tam olarak tatmin edemez. Bu tür halhal ve ha-

vuçlar edinmek ihtiyatla açıklanamaz. Belli belirsiz bir inanç, bırakın ihtiyata dayalı sebepleri, hiçbir sebep ortaya koymaz, ayrıca insanın kendi etrafında nelerin olması gerektiğine dair hiçbir gösterge de içermez. "Ekipman" diyeceğiniz şeye karşılık gelmez. Şövalye'nin edevatı ekipman değildir. Her biri ona olan bir şeydir, tıpkı düşünceler ve muhtemelen sonradan akla gelen düşünceler gibi. "Beni yerden şu son kaldırışında, düşüncelere dalıp gittiğimi fark etmişsindir herhalde?" diye sorar Alice'e. Bunun sebebini şöyle açıklar: "Çit kapılarının üstünden geçmenin yepyeni bir yolunu icat ediyordum." Şövalye'nin düşünceleri, köpekbalığından koruyan halhallar kadar kendi icadıdır. Çevresinde olanlar bu anlamda kendi icatlarının ürünleridir. Ve kim olduğu, yani Alice'in resim gibi seyredip özümsediği şey halhalları ve düşünceleri içerir, zihinsel şeyler ile orada bulunan somut şeyler arasındaki ayrıma dair de hiçbir özel sözleşme hükmü barındırmaz. Alice'in Şövalye'de resim gibi seyredip özümsediği şey, belli bir hayvan ile, düşünceleri, dilekleri, sözleri ve bir sürü edevat arasındaki yakın temastır, yoksa o hayvanın sunabileceği gerekçelerin sırf içeriği değil. Pek çok farklı türden şeyin *eşit olarak* onu çepeçevre sardığını söyleyebilirsiniz; bunlar onun kimliğini oluşturur, zira resim gibi seyredilip özümsenen budur. Sanatı önemli bulan bir kişi özel bir donanıma sahip değildir. O yüzden sanatın birtakım amaçlara uygun olduğu belirtilerek öne sürülen gerekçeler gayet muğlak olma eğilimindedir, aslında hiç kimsenin yapmadığı bir şey için sebepler göstermek gibi (ki bu da ancak akademik bir şey hususunda ihtiyatlı bir tutum olarak görünecektir). Çoğu zaman sadece genel bir anlayış olacaktır, "her şey için hazırlıklı olmak" gibi. O zaman sanatı, birisinin etrafındaki özgül öğelerin (bir araya getirilmelerine yol açan belli özelliklere sahip olan ve bu tür özelliklerin belirlediği özgül işlevleri yerine getiren öğelerin) toplamından ibaretmiş gibi görmeyin. Onun yerine, belli bir kişinin tanımında, o kişiden koparılması imkânsız olan diğer her şeyle birlikte yer alan düşünce, duygu, inanç ve edevat kümeleri düşünün. Sanatın çevrenizde olduğunu söyleyebilirsiniz, ama aslında herhangi bir edat ya da zarf zaten çok şeyi açık eder. Siz aslında sanatın *çepeçevrenizde* (*so-around*) olduğunu söylemek istiyorsunuzdur.

§159. Ama elbette böyle konuşmak sanatı herkesin çepeçevresinde bulunan diğer her şeyden ayırt etme imkânını elinizden alır, balık-kentetini halhallardan ya da balık-kenteti hakkındaki bir düşünceden ayırt etmekten hiç söz etmiyorum bile. Sanatı sanat-olmayandan kesinlikle ayırt edebilirsiniz, farklı sanat eserlerini de birbirlerinden. Size sanatın halhallar-ve-havuçlar-gibi olduğunu düşündüren şey, bunu fazla güçlük çekmeden yapabilmenizdir. Gelgelelim nelerin sanat sayıldığına dair listenin değişebileceği ve bu listenin havuçları, kentetleri, dünyaya gelen ve göçüp giden her şeyi içermesinin de mümkün olduğu yolundaki sıradan olgu ile, bu listeden olsun ya da olmasın herhangi bir şeyin çepeçevrenizde ve pek çok biçimlerde olabileceği yolundaki yine sıradan ama farklı olguyu birbiriyle karıştırmamanız gerekir. Bir şeyin aslına ya da kopyasına sahip olabilirsiniz, onu elinizde tutabilirsiniz, ziyaret edebilirsiniz, hatırlayabilirsiniz, hakkında konuşabilirsiniz, mırıldanabilirsiniz, başka şeyleri betimlemek, geleceği tahmin etmek vs. için kullanabilirsiniz. Belli bir anda sanat sayılan şey daima birinin listesindeki öğelerle ilintilidir, ama sanat ancak bu tür öğelerin sizi siz yapan şeylerin çepeçevresinde olma biçimlerinden dolayı önemli ve alakalı hale gelir. Resim gibi özümsenen ve bir kişinin kim olduğunun tasviriyle bağlantılı olan şeyler bunlardır. Listelerin değişebilirliği üzerine hiçbir öğreti, bir çantanın fiili içeriğinin hiçbir envanteri bir şeyin herhangi bir biçimde bir kimsenin etrafında olmasını açıklamayacaktır, tıpkı hiçbir ölüm raporunun sizin kaybınızı tam açıklamayacak olması gibi. Sanatın sizin için önemli olmasının nedeni, belli özelliklere sahip olmaları sebebiyle sanat olarak tanımlanan belli şeylerin, özelliklerinin belirlediği biçimlerde sizin çevrenizde olması değildir; daha ziyade belli listelerde sanat diye tanımlanan şeylerin size pek çok bakımdan *düşünceler gibi* gelmesidir. O zaman mesele, bir şeyin *size* olmasıyla, çepeçevrenizde olmasıyla ilgilidir, bir tür şey olmasıyla değil. İnsanlar hep bir şarkıları olsun isterler, bir katalogdan eşya beğenir gibi. Aslına bakılırsa şarkıyı ya da bir nüshasını satın alabilirsiniz. Ne var ki bunu yapan herkes şarkıyı bir düşünce gibi almayacaktır. Bir şarkı satın almaktan ya da herhangi bir davranışınızdan hiçbir sonuç çıkmaz. Düşüncelerin düşünceler gibi çepeçev-

renizde olması bir davranış değildir. O yüzden, bir şarkı edinmek de "olan şey"in bir parçası olabilse de, bir şarkı edinmek sanattan kastettiğimiz şey olamaz, "olan şey"den kastettiğimiz olamaz. Sadece sanata ilişkin anlamıyla "şarkı" dediğiniz şey daha çok, bir düşünce üretmeniz ya da diş çıkarmanız veya Şövalye'nin bir çit kapısının üstünden geçmenin yeni bir yolunu bulması gibi zaman içinde geliştirilmiş bir şeydir. Bu demek değildir ki gelişimin hiç nedeni yoktur; bu sadece, gelişimi bir şarkıyı satın alır gibi edinemeyeceğiniz anlamına gelir. Şarkıyı satın alabilirsiniz, ama bunu yapmakla, size şarkıya ilişkin her ne oluyorsa onu satın almış olmazsınız. Düşünceleri ve dişleri de –takma olanları bile– oylece edinmezsiniz.

§160. Sanattan bahsettiğinizde, başkaları sizi aslında konuşmamakla suçlayabilir; en iyi durumda, sizin sözel bir şey yaptığınızı, belki sözel alışkanlıklar sergilediğinizi teslim edebilirler, ama konuştuğunuzu değil. Sanat-konuşması tam da bir konuşma olmamasıyla ün yapmıştır. Bu ün, en çok çepeçevrenizde olan şey hakkında konuşmanın sahip olduğu üne benzer. Sanat-konuşması bu şekilde deli olmasıyla ün yapmıştır, ortalıkta dolaşıp sağa sola hayallerinizi anlattığınız ve resimlerinizi gösterdiğiniz bir deliliktir bu – ve söylediklerinizin, kendiniz hakkında sahip olabileceğiniz bütün görüşler gibi bir dizi gürültülü, çürütülemez görüş olması hiç önemli değildir. Ama belki de sözel alışkanlıklarınız sadece bilgi aktarmaya, insanlara emirler yağdırmaya ve birilerine ders ezberletmeye yaramıyordur. Kendi kendinize konuşurken herhangi bir görüş belirtmezsiniz. Çoğunlukla kendi kimliğinizden sözel yollarla ayırt etmeyi düşünmediğiniz şeylerle uğraşırsınız, ki bunların ikinci dereceden sözel yollar olması için de bir sebep yoktur. Belli sözel yollar bazen sıradışı bir şekilde çevrenizde olan şeylerle uğraştığınızın göstergesi olabilir. Çepeçevrenizdeki şeyler hakkında konuştuğunuz zaman, ille de artan bir delilikten dolayı "iki insanmış gibi yapmaya bayılıyor" olmanız gerekmez. İki insan olmak hemen hiç aklınıza gelmez ve aslında amacı da baltalar, çünkü düşüncelerinizi, inançlarınızı ve sanatı çepeçevrenizde olmaktan ziyade işte-orada olarak görmenizi gerektirir. Ama belki belli sözel gösterimler –başka insanlara, siz-

den geriye "doğru dürüst *bir tek* kişi bile edecek" pek az şey kaldığı izlenimini verenler– ile güzel şarkıyla ilişkilerinizi nesnel bir yaklaşımla sözel bir etkileşim olarak betimlemeniz arasında hâlâ bir bağlantı vardır. Bu sizin deli olduğunuz anlamına gelmez. Ya da eğer deliyseniz, daha az delice olmayan başka alternatifler, sizin delice konuşmanıza içerleyenler tarafından geliştirilir sık sık: Şarkının konuştuğunu, itiraz etiğini ve sizi düzelttiğini iddia edebilirler ve animasyon hakkında fantastik fikirleri olabilir.

§161. Sanat-konuşmasını daha çok Alice'in dediği gibi, "insanın kendi ayaklarına hediye göndermesi" gibi düşünün. Sanat-konuşmasıyla çoğunlukla kendinizden tam ayıramadığınız bir şeyin hissini ifade edersiniz, kendi ayaklarınız kadar size bitişik olan bir şey. Yine de resmi olarak şarkının konuştuğunu söyleyebilirsiniz, ama gayet iyi bilirsiniz ki konuşma işini siz yapıyorsunuzdur, çoğunlukla da şarkıya hediyeler göndermek için. Sanata hediyeler göndermek sizin kim olduğunuzu ifade edebilir ve şüphesiz belli insanların kime benzediğini ifade eder. Sanat çepeçevrenizdeyken ona sık sık hediyeler gönderirsiniz. Hepsi değilse de çoğu hediye sözel türdendir. Sanatı onurlandırmak budur – ve hiç de sanattan geri kalan bir şey değildir. Eğer sanat sizin için önemliyse, çepeçevrenizde olarak görüp onurlandırdığınız bir şeydir, işte-orada olarak tarif ettiğiniz bir şey değil.

§162. İnsanlar bazen, kısmen "sanat" dedikleri şey sayesinde şimdi oldukları kişi haline geldikleri izlenimine kapılırlar. Geriye dönüp baktıklarında bir değişim görürler, bu değişimi de balık-kentetine ve onun akrabalarına ya da bir tür sanat torbasında olduğunu öğrendikleri öğelere atfederler. Hatta bu değişimin nedenleri hakkında incelikli bir kuramları yoksa bile, yine de bir sanat torbasından çıkma birtakım şeylere karşı minnettarlıklarını ifade ederler, ki bunların bir kısmı, hatta çoğu halhal-ve-havuçtur. Bu çeşitli şeyler olmadan şimdi olduğumuz şey olamazdık, derler. Sizdeki bir değişimi sanata atfetmek sizdeki bir değişimi açıklama teşebbüsüdür. Öte yandan minnettarlık ifade etmek daha çok teşekkür-ederim demeye benzer.

Bu iki tutum da yeterince yaygındır. Bunlar birleştirilebilir. Her ikisinde de ortak olan yaygın anlayış, kentetlerin etkilerine bakmaksızın bazı insanların farklı insanlar haline gelmiş olabileceğidir, şöyle ki sanat artık bu insanların çepeçevresindedir. Sanat bir kimseyi farklı bir kişiye dönüştürebilir mi? Farklı bir kişi olmuş olabilir misiniz, belki başka biri?

§163. Balık-kentetinin hayatınızdaki etkilerini ve rolünü betimlemenin farklı yollarını düşünün: Sizi farklı bir kişi yaptığını söyleyebilirsiniz; bunun etrafınızda zaten bir sürü kentet-zımbırtısı ve belki de kentet-kafalı insanlar olmasının adeta doğal bir sonucu olduğunu söyleyebilirsiniz; aslında hep olduğunuz şeyin farkına varmanızı sağladığını söyleyebilirsiniz; sizi atınızdan düşürdüğünü ve her şeyi bambaşka biçimde görmenize neden olduğunu, farklı birine dönüşmenizi sağladığını ya da sahip olma ve taşıma eğiliminde olduğunuz birden fazla torbadan gelen eşyaya sessizce ilavede bulunduğunu söyleyebilirsiniz. Bütün bu farklı yollar sanatın çepeçevrenizde olduğu, belki de bir sabah uyandığınızda, kenteti aklınızda olabilecek başka herhangi bir düşünce kadar, hatta kendi ayaklarınız kadar yakın çevrenizde bulduğunuz gerçeğini anlamaya ve bir ölçüde açıklamaya çalışır. Geriye dönüp bakınca, kentetin çevrenize yerleştirilmekten ziyade *çepeçevrenizde* geliştiğini söyleyebilirsiniz.

§164. Ve olan şeyin betimlemeye değer olmadığına inanabilirsiniz, önemsiz olduğu anlamında değil, hiçbir değişiklik olmadığı anlamında da değil, onu betimlemenin yanlış notayı vurgulamak gibi olacağı anlamında. Olan şeyi betimlemenin ona, sanatı sizden koparacak türden bir özel olma hali vereceğini hissedebilirsiniz (oysa ki düşünceleriniz ve ayaklarınız sizden bu şekilde koparılamaz ya da koparılmamalıdır). Değişim hakkında konuşma isteksizliği aslında sanatla güçlü bir bağlantı hissinden ileri gelebilir. Bu, sahip olduğunuz belli düşünceleri değil de birtakım düşüncelerinizin olmasını haklı çıkarmak için suskun kalmanızdan daha tuhaf olmazdı. Ayaklarınızın olduğunu da çoğunlukla açıklamaya kalkmazsınız. Ayaklara sahip olma mucizesinden ya da düşüncelere sahip olma

mucizesinden konuşmak size, inandırıcı bulmanız için sıradan kalması gereken bir şeyi ifade etmenin fazla kulak tırmalayan bir yolu gibi gelebilir. Bazen etrafınızda sanat olduğunu söyleme dürtüsüne kapılırsınız, tıpkı düşünceleriniz ve ayaklarınız olduğu gibi. Gelgelelim böyle şeyler söylemenin ne anlamı olurdu? Başka insanlar olmasa muhtemelen böyle şeyler söylemezdiniz, zira genellikle bunların konuşulacak konular olduğunu düşünmezdiniz. Düşünceleriniz olduğunu ilan etmezsiniz. Kendi ayaklarınıza hediye gönderebilirsiniz, ama hediye-gönderme eğilimlerinize hediye göndermezsiniz. Kendi ayaklarınıza hediye göndermek kendiniz için propaganda yapmak değildir.

§165. Ejder Alice'in serüvenlerinden bazılarını dinlemek ister. "'Size bütün serüvenlerimi anlatabilirim – bu sabahtan başlayarak,' dedi Alice biraz çekinerek, 'ama düne dönmenin hiçbir yararı yok, çünkü o zaman başka biriydim.'" Bu durumda, başka bir kişi haline geldiğinizi iddia etmek söz konusu değişimin açıklamaya değer olmadığını ortaya koyma biçimidir. Serüvenler ancak siz şimdi olduğunuz hale geldikten sonra başlar. Bunun sebebi de muhtemelen Alice'in, şimdi olduğu kişinin dün olduğu o "farklı kişi"yle hiçbir şekilde bağlantılı olmadığına inanmasıdır. Alice önce "elmalar"dır şimdiyse "armutlar". Ortak bir mezura, ortak bir tür yoktur. Öncesini hatırlamıyor olması şart değildir. Ne var ki önceki günden hatırladıklarıyla şimdi çevresinde olanlara, şimdi kim olduğuna dair algısı bağdaşmaz olabilir. Ya da belki hatırladığı şeyden utanıyor veya onu kötü bir rüyanın hatırlanması gibi hatırlıyordur. İşte bu anlamda, dünkü serüvenleri başka birinin serüvenlerine benzeyebilir. Ne var ki başka birinin serüvenlerine sahip olduğunu iddia etmek, başka birinin düşüncelerine ya da ayaklarına sahip olduğunu iddia etmekten daha mantıklı olmazdı. Niye böyle bir şey yapmak isteyesiniz ki?

§166. Yaptığınız, düşündüğünüz ya da sahip olduğunuz şeyden sorumlu olmadığınızı göstermek için olabilir mesela. Bu, utanma ve sıkılma, hatta pişmanlık duygusuna benzer, ama aynı zamanda, önceden olduğunuz kişinin (şimdiki armuta karşılık elma) artık mah-

kemede olmadığını ve o yüzden de yargılanamaz olduğunu iddia etmenin bir yolu da olabilir sadece. Serüvenler yoksa yargılama da yoktur. Ayrıca bir kısıtlamalar tüzüğü, yapılan işlere, eylemlere değil bir bütün olarak insanlara uygulanır. Kısıtlamalar kişiler için geçerlidir. Kentetin bir zamanlar şimdiki gibi çepeçevrede olmak yerine işte-orada olabileceğini ve hatta hiçbir yerde olmayabileceğini fark ettiğiniz an sizin için pek gurur verici bir an değildir. Hatta *sizin* için bir an olmayabilir bile.

§167. Ama tabii yine de bu sabaha kadar "farklı bir kişi" olduğunuzu *açıklamanız* gerekir. Bu da sonuçta, bir zamanlar olduğunuzu itiraf etmeyi normalde reddettiğiniz o kişilerin kötü işlerinden, kötü düşüncelerinden ve talihsizliklerinden biraz kendinizi sorumlu hissedebildiğinizi gösterir. Ne de olsa o farklı kişiyi, çocuksu şeyleri ortadan kaldırdığınız gibi, önceki bir dolu kötü fikri ve işe yaramaz edevatı ortadan kaldırdığınız gibi silip atamazsınız. Daha ziyade, önceden farklı bir kişi olduğunuzu söylemek önceden olduğunuz kişi hakkında biraz mahcubiyet duyduğunuzu itiraf etmektir. Önceki benliğiniz hâlâ sizin çevrenizde dolanıyor olabilir. O benliğinizin eylem ve düşünceleri, her şey gibi, örneğin ayaklarınız gibi çepeçevrenizde olma eğilimindedir.

§168. Geçmişte "farklı bir kişi" –etrafında şimdi kuşkulu gördüğünüz pek çok şey dolanan bir kişi– olmaktan mahcubiyet duyabilirsiniz; ama tabii şimdi olduğunuz kişiden ve şu an takıldığınız arkadaşlardan da mahcubiyet duyabilirsiniz. Her iki durumda da, geçmişte yapabileceğiniz hiçbir şey olmadığını, dolayısıyla da şimdi olduğunuz kişinin bir zamanlar olduğunuz kişiyi bir nevi telafi etme biçimi ya da onun bir cezası olarak görülmemesi gerektiğini söylemek isteyebilirsiniz. Ve geçmişte farklı bir kişi olduğunuz için özel bir minnet duymadığınızdan, o kişiye karşılığını tazmin etme eğilimi hissetmezsiniz. Başka birinin eksikliklerini neden tazmin edesiniz ki? Başka biri için neden mahcup olasınız? Eskiden başka bir kişi olduğunuz iddiasında, reklamını yaptığınız şey mahcubiyetiniz değildir, temsili mahcubiyetiniz bile değildir. Kendinizi ve çepeçev-

renizde olanı başka birinin başına gelmiş gibi betimleme ihtimalini ifade edersiniz, insanların genellikle en çok etraflarında bulunduğunu düşündükleri düşüncelerini, sözlerini ve eylemlerini koreografik ürünler olarak betimleme ihtimalini. Bu sabaha kadar size aslında hiçbir şey olmadığını, o yüzden de sözünü edecek bir serüven olmadığını ifade edersiniz. O farklı kişinin yaptığı, düşündüğü ya da sahip olduğu şeyler en iyi ihtimalle tanımsız, kapsam dışı meseleler, maskaralıklardır. Tabii bu beyanların zorlanmış gramerinin ötesinde, insan bu tür eğip bükmeleri –çepeçevresinde neyinin olduğunu ya da olmadığını hiç dikkate almaksızın– olduğu kişiye yapabilir mi diye sorabilirsiniz. Eğer şimdi varsanız, muhtemelen bu sabahtan önce de *vardınız*, yani kendinize baştan beri başka biri diyordunuz. Çürük elmaya armut deme gibi bir eğilim vardır.

§169. Daha önce ne olduğunu hatırlıyor musunuz? Alice daha o sabah "kendini biraz farklı hissettiğini" hatırlar. O zaman "gece mi değiştim" diye merak eder. Olan şey acaba gece değişmiş olmaya mı benzer? Ve sanat olgusu soğuk almak gibi, kendinizi sadece biraz farklı hissetmenize neden olan bir şey midir, yoksa sözgelimi kansere yakalanmak gibi daha ciddi bir şey mi? Alice için "biraz farklı hissetmek" zaten ciddi bir şeydir. Bunun muhtemelen sadece *hissettiğiniz* bir şey olması onun için fazla önemli değildir, hele bunu *az* hissetmenizin önemi daha da azdır. Biraz farklı hissettiğinizde Alice'e göre aynı değilsinizdir, hepsi bu. Kendinizi sadece biraz farklı hissedip pek başka biri gibi hissetmeyebilirsiniz, ama ancak başka biriyle değiştirilmiş olabileceğinizi bilirsiniz. Dün olduğunuz kişi işte-orada'dan bile çok daha azdır.

§170. Sanatın sizi başka birine ya da başka bir şeye dönüştürebileceğini söylediğiniz zaman, sizi bir balığa ya da bilinmedik herhangi bir şeye dönüştüreceğini kastetmezsiniz. Başka biri haline gelmiş olduğunuzu iddia ettiğinizde bile, kime dönüşmüş olabileceğinizi az biraz sezdiğinizi kabul etmiş olursunuz. Eskiden sevdiğiniz ya da hayran olduğunuz insanlar gibi olduğunuzu iddia edersiniz sık sık, hatta eskiden olduğunuzun gelişmiş versiyonu olduğunuzu. Ya-

ni sanatın iyi bir şey olduğuna inanırsınız çünkü olan şey sizin gözünüzde bir gelişmedir. Şimdi olduğunuz kişi diğer açılardan size yine çok benzerdi ve eskiden bildiğiniz her şeyi bilirdi, ama tabii sizin bilmediğiniz birkaç şeyi de bilir ve yapmadığınız şeyleri yapardı, sizde olmayan düşünceleri olurdu. Şu anda kim olduğunuzu siz de tam olarak bilemeyebilirsiniz, ama kendinizi sadece biraz farklı hissettiğinizden, olduğunuz kişi önceden bildiğiniz biri olmalı ya da en azından eskiden olduğunuz kimseye benzemelidir.

§171. Kim olduğunuzu -belki deneysel olarak– bir çırpıda belirleyip bu işten kurtulamaz mıydınız? Elbette bıldık birine dönüşmeniz, Alice'in bu sabah itibariyle "tanıdığı bütün akranlarından" biri olması gerektiğini gösteriyor gibidir. Bunun, Alice'in sadece kendisinin farklı bir versiyonuna dönüşmüş olması ihtimaliyle hâlâ bağdaşma avantajı vardır. Kendisi ya da kendisinin herhangi bir versiyonu olmasa bile en azından yakın çevresindeki birine dönüşmüş olmalıdır – aynı yaşta, benzer görünüşte. Ne var ki bu kişi Ada olamaz, çünkü Ada'nın saçı Alice'inkinden farklı olarak lülelidir. Mabel olabilir mi? Pek öyle görünmüyor, çünkü Alice der ki: "Ben bir sürü şey biliyorum, ama o, off, o kadar az şey biliyor ki! Ayrıca o *odur*, ben de *ben*."

§172. İşte olası bir test: "Eskiden bildiğim her şeyi şimdi bilip bilmediğimi deneyeceğim." Alice artık çarpma ve coğrafya bilmediğinden, eskiden bildiği bir şiiri ezbere okumaya çalıştığında kelimeler "eskisi gibi değil"dir – öyle görünüyor ki, Alice her kim ise, Alice'in eskiden bildiklerini artık bilmez. Bu sonuç ilk bakışta Alice'in sadece kendisinin bir versiyonu haline geldiği inancıyla bağdaşmaz gibi görünür, zira artık eskiden bildiğinden daha az şey biliyordur. Ne var ki bazı şeyleri unuttuğunuz halde yine de her kimseniz öyle kalabilirsiniz. Eskiden kim olduğunuzu ya da neler bildiğinizi hatırlayabilmeniz de başka birine dönüşmediğinizi göstermez. Başka insanlar sürekli sizin unuttuklarınızı hatırlar, siz de onlardan yardım isteyebilirsiniz. Çarpma bilmemek sadece çarpmayı unutmuş olmaktan ibaret değildir. Artık bilmediklerinizi de bilirsi-

niz. O yüzden de ne kadar kararlı olursanız olun bu bir hatırlama meselesi değildir, hatırlamaya daha uygun bir ruh haline geçme meselesi değildir. Çarpma bilmemekten kastınız çarpma yapamadığınızdır. Artık yapamadığınızı iddia etmek bir şeyi kaybettiğinizi iddia etmek gibidir, onu unuttuğunuzu iddia etmek gibi değil. Eğer şimdi kim olduğunuzu bilmek, kim olduğunuzu unutmuş olmanıza çare bulma meselesi olsaydı, her şey sizin onu hatırlamanıza bağlı olacağından onun hakkında daima yargıç-ve-jüri olurdunuz. O zaman kim olduğunuzu hatırlayarak kendiniz olduğunuzu asla kanıtlayamazdınız, tıpkı bir zamanlar bildiğinizi *hatırlayarak* çarpmayı bildiğinizi asla kanıtlayamayacağınız gibi.

§173. Kim olduğunuzu belirlemeye yönelik bütün testler sürekli hüsranla son bulur ve belki de bu yüzden testler nadiren yapılır. Onun yerine esas soru şu olmalıdır: Kim olduğunuzu neden belirlemek zorunda olasınız? Sizin siz olduğunuzu, onun o olduğunu bilirsiniz. Bunu kanıtlamak görünüşe göre sizdeki bir tür hafızaya müracaatı gerektirir. Gelgelelim sizdeki anılar konusunda daima yargıç-ve-jüri olacaksınızdır, o yüzden de bunlar hiçbir şeyi kanıtlamaz. Bu tür testlerin başarısızlığı sizi daha çarpıcı ihtimalleri kucaklamaya teşvik edebilir: Eskisinin izi bile kalmadan başka biriyle değiştirilmiş olduğunuz sonucuna varabilirsiniz. Fakat değişmeden kalan saç modeli gibi sıradan şeyleri açıklamak istediğinizde, hemen her zaman tıpkı sizin gibi biriyle değiştirildiğiniz sonucuna varırsınız. Eğer Mabel hiç coğrafya bilmediğinden tıpkı sizin gibiyse, o zaman Mabel'la değiştirilmiş olmanız gerekir. Bu tabii Alice'in vardığı sonuçtur. Fakat bunda garip bir şey vardır. Eğer Alice Mabel'la değiştirilmiş olduğunu hatırlamıyorsa, "Mabel" kendine verdiği addan ibaret olabilir, kendisi-eksi-çarpma-yapabilme-yetisi gibi bir şeyin kısa hali, adeta gözlüğünüzü her kaybedişiniz kendinize verdiğiniz adı değiştiriyormuş gibi. Eğer Alice Mabel'la değiştirildiğini bunu hatırladığı için iddia ediyorsa, değişmediğinden asla emin olamayacaktır. Bu güçlüğü "olan şey"e atfedebilirsiniz ve –bu şayet sanat dediğiniz şeyle oluyorsa– sanatın derinliğine, bazı özelliklerine; ama aslında bu güçlüğün nedeni, hiçbir kanıt gerekmediği

halde testte ısrar etmenizdir. Kimseniz o olduğunuz olgusuyla deney yapamazsınız – çepeçevrenizde olan şeyler için test yoktur.

§174. "Demek değiştiğine inanıyorsun, öyle mi?" diye sorar Tırtıl Alice'e, bu sürece fizyolojik aşinalığını ima ederek. Ne var ki sanat insanların farklı insanlar olmasına neden olur dediğinizde ve bunu, "Mabel'la değiştirildim herhalde" anlamında söylediğinizde, Tırtıl'ın aksine fizyolojiyi kastetmezsiniz ve değişikliği fizyolojik bakımdan açıklamaya ya da birinin ayaklarının fizyolojik yolla Mabel'ın ayakları olduğunu ima etmeye kalkmazsınız. Burada ima ettiğiniz daha ziyade daha muğlak bir psikolojik takastır. Mabel sanat kuramı genellikle psikolojiyle ilgilidir. Sözgelimi eskiden farklı bir kişi olmuş olabileceğinizi sanat sayesinde şimdi hatırladığınızı ya da öyle bir izleniminiz olduğunu iddia edebilir ve belki de o kadar farklı olmaktan biraz mahcubiyet duyabilirsiniz. Eğer öyleyse sanatın iyi bir şey olması gerekir, sizin daha iyi bir kişi olmanıza neden olan bir şey, sizin eski, sanattan anlamaz benliğinizi içine-sanat-aşılanmış-Mabel'la değiştirmiş olan bir şey.

§175. Olan şeyin size olmuş olması, sizin fizyolojik ya da diğer yollarla başka birine dönüşmüş olmanızı ya da başka biriyle değiştirilmiş olmanızı, hatta her ne olmuşsa onu hatırlamanızı zorunlu kılmaz. Ne olduğunu hatırlamayabilirsiniz. Mabel'la değiştirilmiş olduğu sonucu, Alice'in "kendini biraz farklı hissetmek" dediği şeyden çıkar. Alice'in vardığı sonuca göre, eğer kendinizi biraz farklı hissederseniz aynı değilsinizdir, aynı değilseniz başka biriyle değiştirilmişsinizdir. Fakat kendinizi biraz farklı hissetmeniz başka biriyle değiştirilmiş olduğunuz anlamına gelmez pek. Dişlerinizi fırçalamış olmak size kendinizi biraz farklı hissettirir, yoksa ancak lafın gelişi yeni bir kişi olursunuz. Sık sık kendinizi biraz farklı hissedersiniz, hatta çok farklı, ama gene de –başka biriyle değiştirilmiş olma fikri şöyle dursun– kendiniz olup olmadığınızdan kuşku duymazsınız. Mabel sanat kuramı abartılıdır, dişlerinizi fırçalamanın sizi yeni bir adam yaptığını söylediğiniz zamanki kadar abartılı. Ama bu abartı bir şey ifade eder. Ve dişlerinizi fırçalamış olmanın sevinci

kentetten duyduğunuz sevinçten kopuk değildir. Bir kere, ikisi de size olur ve iki durumda da ücradaki bir şeyi tarif etmezsiniz. Mabel sanat kuramı önemli bir şeye işaret ediyormuş gibi görünür, olan şeyin önemli bir veçhesine. Bu kuram, olan şeyin size olduğunu iddia eder, *fazlasıyla* size olduğunu.

§176. Size olan ve "kendinizi biraz farklı hissetmek" diye ifade etmeye çalıştığınız şey aslında bir duygu, yani hatırlamanız gereken ya da hatırlayabileceğiniz bir vaka ya da izlenim değildir. Olan şeyi duygulara işaret ederek, onu yansıtacak kelimeleri bulmaya çalışarak (sözgelimi sevincin çok özel bir alttürü) ya da bir duyguyu bir duygu kataloğundan seçerek tarif etmezsiniz; onun yerine çepeçevrenizde olanların değiştirilmiş bir listesini ortaya atarak ya da sırf kentetin işte-orada olduğunu söylemenin artık anlamsız olduğunu fark ederek tarif edersiniz. Fikrinizi değiştirebilirsiniz ama bedeninizi ya da kendinizi değiştiremezsiniz. Ve hatta kenteti artık anladığınızı da sözlerinize ekleyebilirsiniz, çünkü bir şeyi anladığınızı iddia etmeniz çoğunlukla o şeyin düşüncelerinizle bir olduğunu iddia etmektir. Ve yukarıda söz edilenlerin hepsi bazen "kendini biraz farklı hissetmek" ya da belki "kentet hakkında biraz farklı hissetmek" olarak ifade edilebilir. İşin içinde duygular olabilse de özel birtakım duygular olması gerekmez, tıpkı kentet-düşüncelerinizin ve kentet-inançlarınızın gerektirdiği birtakım özel içerikler olmaması gibi. Kentet hakkında farklı hissettiğinizi söylediğiniz zaman esas mesele kentete-özgü bir sevinç hissetmeniz değildir, ayrıca gerçek ya da farazi herhangi bir duyguyu tanımlamaya teşvik edilmeyi beklemezsiniz. Bu, bir renk hakkında fikir sahibi olup bir mağazada bunu tarif etmeye çalışmak ve rengi katalogdan bulmaya teşvik edilmek gibi bir şey değildir. Kentet hakkında biraz farklı hissettiğinizi söylersiniz ve buradaki vurgu sahip olabileceğiniz ya da olduğunuz herhangi bir duygudan ziyade, kentetle-ilintili olarak meydana gelen bir şey üzerindedir. *Size* kentetle-ilintili bir şey olmuştur. Bu bir sanat tarifidir. Sanat torbasındaki bir şeyle ilintili bir şey olmuştur size. Bu anlamda, size olan şey kentetten dolayı olmuştur.

§177. Bir sanat betimlemesi, olan şeyin tarifini gerektirir ve olan şeyin tarifi de kim olduğunuz nosyonunu ima eder – "kim olduğunuz"un tanımı içinde çepeçevrenizde ne olduğunu da içeren bir nosyon. Gelgelelim bunu yapmak için etrafta dolaşıp "Sen kimsin?" diye sormak pek işe yaramaz. Bu tür sorular "konuşmaya teşvik edici bir başlangıç" değildir. Kişisel sorulardır bunlar, kişisel yorumların kuzenleri. Kişisel soruları cevaplamak zordur, ama her zaman kişisel sebeplerden dolayı değil. Sizin siz olmanız, "Sen kimsin?" gibi bir soruyu nasıl cevaplayacağınız hakkında illaki fikriniz olacağı anlamına gelmez. Yine de kişisel soruların güçlükleri, bunların "Sen kimsin" sorularına parça parça cevaplar toplamaktan bağımsız olarak peşine düşmenin avantajları olabileceğini gösterir.

§178. Size kişisel bir soru yöneltilip de karşılık olarak kendinizi biraz farklı hissettiğinizi itiraf ettiğiniz zaman, size bir şey olduğunu kastedersiniz. Ama gerçekte olan şey boyunuzun değişmesi ya da kaçırılmış olmanız değildir pek, asıl mesele kendinize ve pek çok başka şeye ilişkin pek çok inancınızın değişmiş olmasıdır. Özellikle de işte-orada olmadığı kesin olan şeylerin listesi değişmiştir, tabii böyle bir liste yapma zahmetine girecek olursanız. Alice'in şimdi kendini biraz farklı hissetmesi, sözgelimi kendi gözyaşlarında boğulabileceğine ve suaygırına benzeyen bir şeyin fare olabileceğine, çeşitli şeyleri yiyerek ya da içerek boyunu değiştirebileceğine ve hatta insanların "hep birlikte bir mum gibi" sönebileceğine inanır hale gelmesi demektir.

§179. Boylar, bedenler ve nerede olduğunuz tabii ki "Sen kimsin?" sorularını cevaplama biçiminiz bakımından önemlidir. Alışıldık türlerden farklı "dev gibi bir köpek yavrusu"yla işiniz olsaydı, ne yapılacağı konusundaki beklentileriniz ve köpek yavrusuyla ilişkinizin açığa vuracağı şey muhtemelen değişirdi, insanın faniliğine dair anlayışınız da öyle. Alice gibi, köpeğin sizi yiyeceğinden korkabilirdiniz ve bu yüzden "sürekli hayvanın aç olabileceğini düşünüp" ödünüz patlayabilirdi. Alice vakasında, boydaki değişiklik inançlarda değişikliğe neden olmuş olabilir. Ama *size* olan şey inançlarda

değişiklikti, boyda değişiklik değil. Alice pasta yediğinde inançları değişir. Çoğu durumda, inançlarınız değiştiğinde aynı boyda kalırsınız. Kuşkusuz, diye düşünür Alice, insan pasta yiyince genelde böyle olur". Olan şeyin doğa yasalarına herhangi bir istisna içermesi gerekmez.

§180. "Kendini ifade et [açıkla]!"* diye emreder Tırtıl. "*Kendimi* ne yazık ki ifade edemiyorum, efendim... Pek kendim değilim çünkü," diye cevaplar Alice. Alice'in yaşadığı kişisel güçlükler, bu tür bağlamlarda kanıt ve açıklamanın boşluğuna dair onun ya da başka birinin olası bir kuramından bağımsızdır, kendinizi farklı hissetmeseniz ve kanıt ve açıklamaların gerekli olduğuna özellikle inanmasanız bile. Kendinizi ifade etmenin ve "Sen kimsin?" sorularını cevaplamanın ortak güçlükleri vardır. "Sen kimsin?" sorularını çoğunlukla "Sen nesin?" cevaplarına döndürürsünüz. Bu, "Sen kimsin?" sorularının "Sen nesin?" amaçlı sorulduğunu varsaydığınızı gösterir. Öte yandan, Alice Tırtıl'ın emrine verdiği karşılıkta "kendim"i tuhaf bir biçimde vurgular. Boyu değişip durduğu için açıklanacak pek bir şey kalmadığını düşünüyor değildir; daha çok, bir balığın nasıl içildiğini ne kadar bilebilirseniz kendinizi ifade etmeyi/açıklamayı da o kadar bileceğinizi düşünür. Kendinizi ifade etme/açıklama konusundaki şaşkınlık bazen yarı yarıya teknik olabilir. Bunun nasıl yapıldığını bilmiyor olabilirsiniz. Kişisel bir açıklama talep etmek, bu anlamda, birinden eylemleri için kişisel gerekçeler talep etmek değildir, ki bunlar zaten asla kişisel değildir, muhtemelen de bundan dolayı çok daha yaygın ve kullanışlıdırlar. Alice Tırtıl'ın emrini böyle anlamaz. Kendisi *olduğunu* açıklama talebi olarak anlar. Ve Alice gibi siz de bu konuda *açıklanacak* pek bir şey olmadığını düşünebilirsiniz.

* *İng.* "*Explain yourself!*" Burada *self* ("kendi") sözcüğü üzerinden yapılan kelime oyununu bozmamak için düz çevirisi verilen bu cümle aslında "Söylediğin/yaptığın şeyi açıkla/gerekçelendir!" anlamında kullanılır. *–y.n.*

§181. Tırtıl'ın açıklama talebi "*Sen* kimsin?"le başlar. Alice de "sen"in karşılık geldiğini varsaydığı *şey* hakkında konuşur. "Sen" Alice'in kendim dediği şeyin Tırtılca adıdır. Ama sadece kendim dediği şey hakkında konuşabiliyorsa, açıklamaları daima açıklanacak şeyi varsayma eğilimi gösterecektir, yani hem Tırtıl'ın "sen"ini hem de Alice'in kendi "kendim"inin atıfta bulunduğu şeyi. Tırtıl buradaki güçlüğü fark eder: "Sen!.. *Sen* kimsin?" Açıklama bu şekilde çabucak sona erer. İşe yaramamıştır. Ejder daha ileride başka bir prosedür önerir: "Önce serüvenler." "Açıklamalar hiç bitip tükenmez," diye ekler. Mabel'la değiştirilmiş olan siz "serüvenler anlatacak" ve kendinizi ilk olarak "biraz farklı" hissettiğiniz zamandan başlayacaksınızdır. Serüvenler anlatarak açıklamalar konusunda ateşkes ilan edersiniz, şöyle ki anlatımınızın umut vaat etmeyen "Sen kimsin?" ve "Sen nesin?" sorularından hiçbirini cevaplamaya çalışmayacağını belirtmiş olursunuz. Kuşkusuz serüvenleriniz, "Sen kimsin?" sorusuna tatminkâr bir cevap vereceğini hayal etmiş olduğunuz açıklama kadar çepeçevrenizde değildir pek. Yine de serüvenler tamamen size olmuş olanlar hakkındadır. Serüvenleriniz size aittir, ama aynı zamanda "Sen kimsin?" sorusuna –pomolojinin "Elma nedir?" sorusuna cevabı gibi– doğrudan bir cevap değildir. Serüvenleriniz "sen-oloji" değildir, sizin kendiniz olduğunuza dair herhangi bir açıklama da ortaya koymayacaklardır. Onun yerine, serüvenler anlatmak sizin için etraftaki şeyleri, çepeçevrenizde olan şeyleri ele almanın sözel bir yoludur. Kendi ayaklarınıza gönderdiğiniz bir hediye olabilir bu, bir onurlandırma ve minnet ifadesi. Artık "Sen kimsin?" sorularını cevaplamak ve duruma daha fazla açıklama getirmek zorunda olmamanın verdiği bir rahatlığı da ifade edebilir. Ve serüvenler anlatmak her durumda, başka yaratıklara –ejderlere, yalancı-kaplumbağalara, tırtıllara ya da kız kardeşlere– yaklaşmanızı gerektiriyormuş gibi görünür. Şimdiye kadar kendi kendine "çok iyi öğütler" vermeye alışmış ve genellikle "iki insanmış gibi yapmayı seven" Alice "...başta biraz heyecanlandı, ... ama devam ettikçe cesaretini topladı". Serüvenler anlatmaya alışabilirsiniz ve bunda iyi de olabilirsiniz. Belki size de çocukken sık sık serüvenler anlatılmıştır. Kendi serüvenlerinizi anlattığınız zaman, dinleyicile-

riniz size olanların sizin kendiniz olmanızdan ayrı olmadığını bileceklerdir. Sizin kim olduğunuzu bileceklerdir.

§182. Size serüvenler anlatıldığında, bir kimsenin çepeçevresinde olanları anlarsınız. Bunu anladığınız ölçüde size ne anlatıldığını da anlarsınız. Ama ne anladığınız size asla açıklanmaz; anlamak hiçbir zaman "kim?" sorularını, hatta "ne?" sorularını cevaplama vasıtasıyla dikkatinize getirilmez. Serüvenler bir yaratığın (her zaman olmasa da muhtemelen anlatma işini yapan yaratığın) çepeçevresinde olan şeylerdeki değişikliklerin betimlemeleridir. Size anlatılmakta olanı anlarken, bir şeyin işte-orada olduğunu, sonra anlatanın yakın çevresinde olduğunu, derken yine işte-orada olduğunu ve belki de yeni bir şeyin yaklaştığını fark edersiniz. O yaratığa dair betimlemeniz hangi şeyin çepeçevrenizde sayıldığı konusunda meydana gelen değişikliğin betimlemesi olacaktır, kazalardan etkilenmemiş elmaların betimlemesi değil. Elma bu durumda elmanın çepeçevresinde olan şeydir. Bir kişinin "kim" olduğu, onun çepeçevresinde olup bitenlerde görülen bir dizi değişikliktir. Tabii onun *ne* olduğunu öğrenmekte ısrar ederseniz –ki bu bazen yeterli olabilir– yaratık-pomolojisi kâfi gelecektir. "Ben – ben küçük bir kızım," der Alice Güvercin'e, ne var ki "o gün geçirdiği değişimleri hatırladığından biraz kuşkulu"dur.

§183. Size "Sen kimsin?" diye soran insanlar "Sen nesin?"i kastediyor olabilirler ya da her halükârda, bu soruyla kastedilen bir açıklama talebi olabilir. "Ne"nin bu sorudaki "kim"in yerini tam tutmadığını bilirsiniz, ama aynı zamanda kim olduğunuzun açıklanacak bir şey olmadığını, hele de sizin tarafınızdan açıklanamayacağını da bilirsiniz. Eğer ne olduğunuza cevap vermek daima elmalara armutlarla –ya da her halükârda elmalara pomolojiyle– karşılık vermek gibi geliyorsa, kim olduğunuzu açıklamak da bir balığı içme hissi verir. O yüzden serüvenler anlatarak hem açıklamalarla hem de pomolojiyle ateşkes ilan edersiniz. Serüvenler anlatmak böylece konuyu değiştirmenin bir başka yolunu ifade ettiği gibi, bir yandan da muhtemelen orijinal soruda hem tanım hem de açıklamayla karıştı-

rılan şeye hakkını vermenin mümkün olan tek yolu olarak kalır – kim olduğunuz *sizin* etrafınızdaki bir şeydir, ne kadar sessiz olursa olsun. Sizin ne olduğunuzu söylemez ve kim olduğunuzu açıklamaz. Sizinle-ilintili değişimleri listeleyerek kişisel soruların etrafından dolanır. "Sen kimsin?'i "Neredesin?"e yönlendirir. Aslında serüvenler nerede olduğunuzu anlatır. Bunu çepeçevrenizdeki çeşitli şeyleri sizinle bağlantılı betimleyerek ve çepeçevrenizdekilerdeki değişimleri betimleyerek yapar. Böylelikle muhtemelen serüvenler hem sizin zımnen "kendimi biraz farklı hissediyorum" diye betimlemiş olduğunuz şeyi, hem de hatalı olarak başka birine dönüşmüş olmak sandığınız şeyi yansıtır. Serüvenler anlatmak size ne olduğunu anlatmaktır, "Sen kimsin?"in uzun ve uygulanabilir tek kestirme yoludur. Bütün serüvenlerin cevapladığı soru, Alice'in "bir sonraki soru" dediği şeydir: "İyi de kimim ben?"*

§184. Alice şu sonuca varır: "İşte asıl bilmece *bu*!" Fakat buna bilmece demek doğru olur mu? "İyi de kimsin sen?" sorusu sabırsızlığı gösterebilir, ama aynı zamanda, "Her kimseniz dünyada –yani bulunduğunuz yerde– osunuz" anlamına gelir. Çözümü tahmin etmeniz gerektiğini düşünüyor değilsinizdir. Dünya sizin çepeçevrenizde olana verdiğiniz addır; sadece bir betimleme bulmanız gerekir. Eğer sanat sizin çepeçevrenizdeyse, sanat sizin nerede olduğunuz ve bu ölçüde de kim olduğunuzdur. Sanat ayrı bir dünya –kimsenin kafa yormadığı bir dizi düşünce ya da belki bir dizi bedensiz ayak gibi sizden ayrı betimlenebilecek özel bir dünya– değildir. Sanat daima etraftaki şeylerdir, dolayısıyla da "dünyada kim olduğunuzun" fazlasıyla bir parçasıdır. Etraftaki şeyler tıpkı düşünceler gibi sizin çepeçevrenizdedir. Bu benzetme, onları işte-orada olarak betimlemenizin bir anlamı olmadığını bildiğinizi ifade eder sadece. Balık-kenteti etraftaysa, o zaman sizin dünyanızın duvar kâğıdı değildir, ne de kim olduğunuzun bir resmi ya da betimlemesidir, hele kim oldu-

* *İng.* "*Who in the world am I?*" Bire bir çevirisi "Ben kimim dünyada?" olan bu sorudaki "*in the world*" ("dünyada") kalıbı normalde sadece bir vurgu aracıdır, ama yazar sonraki paragraflarda kalıbın düz çevirisinden faydalanıyor. *–y.n.*

ğunuz sorusunun cevabı olarak düşünebileceğiniz nesnesiz şeyin duvar kâğıdı hiç olamaz.

§185. Serüvenleriniz bazen balık-kentetinin sizin çepeçevrenizde olan bir şeye nasıl dönüştüğünü anlatır. Ve bazı insanlar da nerede olduklarını kentet-serüvenleri anlatarak söyleyeceklerdir. Fakat nerede olduğunuzu söylemek hiçbir şekilde kentetleri ya da sanat dediğiniz şeyi gerektirmez. İnsanlar sık sık size nerede olduğunuzu sorarlar ve siz de bunun bu kadar doğrudan sorulmasından biraz korkarsınız, ama sadece arada bir kendinizi kentetler ve şiirler içinde betimlersiniz. Sanat bir torbanın içindekilerdir, serüvenler anlatmak için gerekli bir malzeme değil. Sanatın önemi serüven anlatmanın önemiyle bağlantılı olarak anlaşılmalıdır ve muhtemelen ancak nispeten az sayıda insanın ona önem verdiğini (ve belki daha da az sayıda insan için orada-bir-yerde'den ziyade çepeçevrede olduğunu) fark ettiğiniz zaman ölçülebilir. Başka birinin, belki de geçmişte diğer insanların etraflarında sanat olduğuna –muhtemelen sizin yamyamlığa şaşıracağınız gibi– şaşırabilecek olması, belli bir dönemde ve belli insanlar için balık-kentetinin bir şeyden ziyade bir düşünce ya da ayaklarınız gibi olduğu gerçeğinin önemini asla azaltmayacaktır. Ve ona çeşit çeşit hediyeler göndermiş olmaları da nerede olduklarını söylemenin bir parçasıydı.

§186. Sanatı kaybedebilir misiniz? Eşya kaybeder gibi sanatı kaybedebilir misiniz? Bir düşünceyi geliştirdiğiniz gibi kaybedebilirsiniz de: Her şey kaybedilebilir. Çepeçevrenizde olan bir şeyi kaybettiğinizde, kaybedilen şey, eşyayı çepeçevrede görmeme ihtimalinden ziyade işte-orada görmeme ihtimalidir. Bu bir çeşit boy değişimidir. Eşya hakkındaki *inançlarınızı* kaybedersiniz. Alice'i ve Karaca'yı tekrar düşünün. "Kolunu sevecenlikle Karaca'nın boynuna dolamıştı." Burada Alice "bu güzel yol arkadaşını birdenbire yitirmesine canı sıkıldığından ağlamaklı"dır. Yol arkadaşınızı yitirmekle, yer değiştirirsiniz, yani nerede olduğunuza dair anlayışınızı değiştirirsiniz. Sanat size yol arkadaşı olduğu zaman siz de çoğunlukla kolunuzu sevecenlikle onun boynuna dolayarak dolaşırsınız

etrafta. Kolunuzu boynuna dolamanız o sevginin gücünü gösterir, ama aynı zamanda olası bir kayıp imasını da. Ve bir insan kenteti kaybettiği için *canını sıkar* mı diye merak edebilirsiniz hâlâ. Bir kişiyi ya da gözlüğünüzü kaybetmiş olmanıza canınız sıkılabilir (bunların aynı sıkıntılar olması gerekmediği gibi, bu tür kayıpların eşit derecede olması da gerekmez). Kenteti kaybetmeniz bir karacayı kaybetmeniz gibi bir durum mudur? Sanatı kaybetmek bir kişiyi kaybetmeye benzer mi? Bütün bir sanat biçiminin ortadan kalkması soykırım gibi midir? Ve bunlarla bağlantılı şu önemli soruyu düşünün: Etrafınızdaki göçüp giden şeylere hep aynı şekilde mi yas tutarsınız?

§187. Kenteti, bir düşünceyi kaybettiğiniz gibi kaybedersiniz, bir kişiyi kaybeder gibi değil; geliştirdiğiniz bir şey gibi kaybedersiniz, edindiğiniz bir şey gibi değil. Kentet böyledir. Ve bu da gösteriyor ki, en azından sizin etrafınızda olması açısından kentet hiçbir zaman bir *şey* olmamıştır ve değildir. Elbette kenteti bir mumu teşhis eder gibi rahatlıkla teşhis edebilirsiniz, ama bunu yapmanız bu bakımdan kentete "Hey kentet!" diye bağırmanız kadar beyhudedir. Öte yandan, düşünceler, sözler ya da fikirler kabilinden kaybedilen şeyleri nadiren ararsınız. Kenteti kaybetmek Koyuneti'nin ölümü gibi değildir. Koyuneti'nin yasını tutabilirsiniz, gerçek Koyuneti olmasa bile. Kaybedilen bir düşünceyi ya da kenteti ise nadiren özler ya da onun için yas tutarsınız, isterse tamamen gerçek olsun ve Koyuneti'nin olduğu anlamda gerçekdışı olmasın. Yine de kenteti sayısız biçimde kaybedebilirsiniz. Tıpkı sondan bir önceki fikrinizi geride bırakmanız gibi onu da geride bırakabilirsiniz. Ona hediyeler göndermekte artık bir anlam görmediğiniz bir zaman gelebilir. Bir sabah uyandığınızda "kendinizi biraz farklı hissedebilir", önceki sarılmalardan mahcubiyet duyarak artık onları maskaralık gibi görebilirsiniz, başka birinin maskaralığıymış kadar uzak görünen bir maskaralık. O zaman onu tamamen kendinizden ayrı olarak betimlemekte hiçbir beis görmeyebilirsiniz, başka birinin ayaklarını kendinizinkilerle karıştırmayacağınız gibi. Hatta geçmişte öyle bir hata yapmış olabilmenizi komik de bulabilirsiniz. Ya da onunla ilgili her

şeyi unutabilir, onun hakkında farklı hissettiğinizi hiç hatırlamayabilirsiniz.

§188. Ne var ki Alice'in Karaca'yla etkileşimleri, başka bir bakımdan sizin kentetle etkileşimlerinize oldukça benzer. Etrafında Karaca olduğu sürece Alice kendi serüvenlerini anlatmak ya da çepeçevresinde olan bir şeye hediyeler göndermek için özel bir ihtiyaç hissetmez, kolunu sevecenlikle Karaca'nın boynuna dolaması hariç. Gelgelelim Karaca fırlayıp gider gitmez Alice'in sözleri geri gelir ve hediye-göndermeler, hakkında-konuşmalar başlayabilir. Bütün bu etkileşimlerin "adsız şeylerle dolu", daha doğrusu hiçbir adı hatırlayamadığınız bir ormanda geçtiği farz edilir. Fakat bunlar bir şeyleri hatırlamaktan ziyade bir şeyler için birtakım kelimelerin bulunması ve kullanılması hakkındadır, hakkında-konuşma hakkında. Kelimeler ve can sıkılması Alice ormandan çıktıktan sonra kendini gösterir ancak. Bu belki, çepeçevrenizde olan bir şey hakkında çok fazla konuşuyorsanız o şeyin çoktan fırlayıp gitmiş olması gerektiği –ya da her halükârda bu ihtimalin ve tehlikenin belirgin bir biçimde farkında olduğunuz– yolundaki yaygın ve kısmen de doğru sezgiyi açıklar. Kenteti olduğu gibi korumak istemenin, ona söyleyeceğiniz herhangi bir sözden –ister kasıtlı bir onurlandırma ister kasıtsız bir semptom olsun– bağımsız olduğunu düşünürsünüz. Kenteti korumanın kolunuzu sevecenlikle onun boynuna dolama meselesi olduğuna inanırsınız.

§189. Serüvenler anlatmak, o serüvenleri hatırlamanın sonucu olmaktan ziyade ormandan çıkmanın ve karacasız kalmanın, yani hakkında-konuşma'sız kalmanın sonucudur. Serüvenler anlatmak başka vasıtalarla karacaları kucaklamak değildir – bu tür kucaklamalar için bilinen başka hiçbir vasıta yoktur. Gelecek nesiller yararına bir karaca-koruma-alanı da değildir. Gelecek nesiller sizin niyetlendiğiniz karaca etinden neredeyse hiçbir zaman tat almaz; kenteti de asla sizin kendi kucaklayıcı yönteminizle işlemezler. Sizin serüven anlatmanız daha ziyade "kendinizi biraz farklı hissetmenize" bağlı bir değişkendir. Karacaya-sarılmak işte bu yüzden anlatma eylemi-

nize nazaran daima bir parça maskaralık olacaktır. Sizinkiler farklı bir kişinin serüvenleri değil, farklı boylardaki bir köpek yavrusu olarak kendi serüvenlerinizdir bir nevi. Sanat-konuşan insanlar belki de bu yüzden konuşmayı önceki sözsüz tadına varma anlarından ayrı tutmakta ısrar ediyorlardır. Konuştuğunuz zaman, artık olduğunuz yerde değilsinizdir ve etrafınızdaki şeylerin de yeri değişmiştir. Karaca'nın fırlayıp gittiğini söylediğiniz zaman gerçekte belli düşüncelerin ve belli duyguların sizi terk ettiğini kastedersiniz. Kederleriniz kat kat artmış olabilir, ama bunun sebebi serüvenlerinizin kaderinin artık size, düşüncelerinize ve duygularınıza bağlı olmamasıdır. Serüvenler anlatmak yargıç-ve-jüri meselesi değil tamamiyle algısal bir meseledir. Serüvenleriniz size nerede olduğunuzu soranlara cevap verme biçimlerinizdir. Bu soruya, bir şey olduğunu söyleyerek karşılık verirsiniz.

§190. Size bir şey olduğu hissi sanat-konuşması için çok önemlidir. Ne var ki sanat-konuşması size ne olduğunu hatırlamak ya da betimlemekle ilgili değildir. Hatta tıpkı sarılma günlerinizde hiçbir şey hatırlamadığınız gibi, şimdi de kentetin –gözlüğünüzü unutmanız ya da yanlış yere koymanız gibi– herhangi bir biçimde unutulmuş ya da yanlış yere konulmuş olmadığını bilirsiniz. Sanat-konuşması "Neredesin?" sorusuna nerede olduğunuzu *açıklayarak* cevap vermez. Sanat-konuşması daha çok nerede olduğunuzun, dolayısıyla da kim olduğunuzun bir örneğidir. Sizi siz yapan, kenteti hatırlamanız ya da kentete sarılmanızın şiddetini tarif edebilmeniz değildir (ama tabii hatırladığınızı söyleyebilir ve hatırlıyor olabilirsiniz de). Sizi siz yapan, hiç kimsenin kentetin sizin için olası bir inanç, bir hareket tarzı, maskaralık ya da kuram olmadığı sonucuna varmamazlık etmeyecek oluşudur. İnsanlar sizi kentetle bir bütün olarak düşüneceklerdir, tıpkı sizi fikirleriniz ve ayaklarınızla bir bütün olarak görmeleri gibi. "İşte geliyor, ayaklarını da takmış" demeyeceklerdir. Ayaklarınız ve diğer her şeyinizle gelirsiniz. İşte bazı insanlar da kentet ve diğer her şeyle, sanat ve diğer her şeyle gelirler. Onlar budur. "Takmış" kelimesi böyle betimlemelerde yer almaz. Ve kentet-konuşmaları bunun örneği ve delili olacaktır, tıpkı konuşmanın

sizin düşünce ve inançlarınızın örneği ve delili olabilmesi gibi. Fakat bir kimsenin hiç kentet-konuşmadan, hatta hiç konuşmadan, kentetle-ilintili olduğu sonucuna varmak da mümkündür. Çoğu insan en çok etraflarında olan şeyden konuşmaz, ama gene de bu kişilerin kim olduğu hakkında hiş kuşkunuz olmayabilir. Bir kişinin kim olduğunun farkına varmanız için pek çok yol, pek çok işaret, iz ve ipucu, pek çok olası gösterge ve örnek vardır.

§191. İşte buradasınız, sanat, ayaklarınız, inançlarınız ve diğer her şeyle. İyi de sanata neden hediyeler gönderesiniz? Başka biri diyebilir ki, eğer sanata hediyeler gönderen türden bir insansanız sanat-konuşmasında anlamsız bir şeyler var demektir. Eğer öyle bir insan değilseniz olsa olsa sanat-konuşmasını açıklayabilirsiniz. Şöyle devam edebilirler: Burada anlamsız olan, kim olduğunuzu anlatma mefhumunun bizatihi kendisidir. Küpeden'in ileri sürdüğü gibi, kim olduğunuzu anlatarak kendinizi bir zerre bile daha gerçek kılamazsınız. Anlatmak aynı zamanda ters etki yapamaz mı, çok fazla itiraz etmek gibi? Sanat hakkındaki onca konuşma ve sanatın çepeçevrenizde olduğunu ima etme gayreti, hakkında konuştuğunuz şeyin nihayetinde fırlayıp gittiği, etrafınızda olmaktan ziyade işte-orada olduğu yönünde şüpheler uyandırabilir. Siz de buna karşı çıkıp bunun psikolojik bir şey, sevecen sarılmalar yerine bulduğunuz bir şey, belki başka yollarla sarılma ihtimaline duyulan muğlak bir inanç olduğunu ileri sürersiniz. Hatta belki de buna kabaca "karacasız kalma" ya karşılık gelen bir duygu dersiniz. Ama bunu sanat hakkında muğlak inançlara sahip olmanın sonucu olarak görürseniz, o zaman durumun öyle olmadığını zaten biliyorsunuzdur. Eğer inançlarınızın muğlak olduğunu biliyorsanız, o zaman zaten başka bir yerde olduğunuzu da bilirsiniz. O yüzden de hediye-gönderme eğiliminizi sizdeki bir duygu olarak betimleyemezsiniz, çünkü bu başka birinin duygusu olacaktır.

§192. Zaman içinde belli bir noktada insanların gruplar halinde, olduklarına inandıkları kişiden bahsetmeye teşvik edilmiş olduklarını hayal edebilirsiniz, kendileri için önemli olduğuna inandıkları her

şeyi en küçük ayrıntısına kadar betimlemeye teşvik edildiklerini. Buna kültür diyebilirsiniz. Böyle bir kültür iyi bir fikir gibi görünebilir: sanat, hakikat ve hakikati söyleyen sanat-konuşması. Peki bu da insanların kendi ayaklarına hediyeler göndermesini gerektirir miydi? Ne de olsa ayaklarınız da hakikaten sizin olduğunuz yerdedir, kentetler, şiirler ve diğer hepsi gibi. Bu anlamıyla "hakikati söylemek" sadece belli şeyler için uygulanmalıdır. Ayaklarınızın size ait olduğu hakkında konuşmak gerçekten gerekli değildir – ama kentetin çepeçevrenizde olması hakkında konuşmak öyle değil. O zaman kenteti sizi siz kılan şey açısından o kadar özel kılan nedir? Bir kere, çoğu insanın etrafında kendi ayakları olsa da bütün insanların etrafında kentet yoktur. O yüzden herkesin etrafında kentet bulunduğunu pek farz edemezsiniz, tıpkı herkesin İsveçli olduğunu da farz edemeyeceğiniz gibi. Bu az karşılaşılan meseleler hakkında hakikati alenen ilan etmenin neden bu kadar faydalı olduğunu sorabilirsiniz. Sadece nispeten az insanın çepeçevresinde olan şeyler hakkında hakikati söylemeye genel olarak teşvik edildiğinizi hayal edebilirsiniz. "Genel olarak teşvik edilmek", kültürü ima eder. Böyle bir kültür sizi, kim olduğunuz ve çepeçevrenizde olan şeyler hakkında konuşarak herkes gibi olmaya teşvik eder. Çepeçevrenizdeki her şey, hakkında konuşularak geniş bir insan kitlesinin maskaralığına dönüşür. Bu süreçte görünüşe göre teşvik edilmeyen, size her şeyin olmuş olabileceği, herhangi bir yerde olabileceğiniz, nerede olduğunuza dair inançlarınızın ve anlatacak serüvenlerinizin olabileceği anlayışına yapılan vurgudur. O halde genel teşvik anlayışı, çoğu kültür-konuşması gibi, insanları bizatihi sanat olgusundan soğutur. Serüvenler anlatmanız, olan şeyleri anlatmanız –çeşitli konuşma türleriyle kültürel olarak teşvik edilmiş de olabilir, edilmemiş de– hiçbir kültürün *sonucu* olamaz.

§193. Buradaki güçlük, *hakkında* konuşurken sanatın işte-orada görünmesidir, ama hakkında *konuşuyor olmanız* onun işte-orada olmadığına işarettir. İkincisini vurguladığınız zaman, ona hediyeler gönderiyor olmanız gönderilen hediyelerin önüne geçer; ne var ki ilki üzerine odaklandığınız zaman sadece gerçek hediyeleri betimlersi-

niz. O yüzden sanat-konuşması aynı anda iki şeydir: hakkında konuştuğunuz şey ve onun hakkında *konuşuyor olmanız*. Sadece söylenileni betimlemek, hediyelere, boş, üzerinde insanların yaşamadığı bir dünyada –bir kültür dünyasında– seçilmiş, satın alınmış ve paketlenmiş şeyler gibi davranmaktır. Ve tabii onların hediye olduğu gerçeğini gözardı edersiniz. O yüzden sanat-konuşmasına ilişkin yapmanız gereken, söylenen şeylere odaklanmaktan ziyade şeylerin *söylendiğine* odaklanmaktır. Buradaki bağlantı, çepeçevrenizde olan sanat ile söylenen *belli* şeyler arasındakidir. Bu yüzden de kentetin itiraz edeceğine inanmanız nihayetinde pek önemli değildir. Bu tür itirazların doğası her ne olursa olsun, verdiği cevaplar kafanızın içinden "süzgeçten geçen su gibi" süzülecektir.

§194. Kendi ayaklarınıza hediyeler göndermek tıpkı o güzel şarkı gibi bir şeydir. Ya da belki güzel şarkı sevecen bir sarılmayı betimliyordur, ama etrafınızda bunun için gereken bir karaca varmış gibi davranmadan. Güzel şarkıda Şövalye "ihtiyar mı ihtiyar bir adam"a hitap eder ve hep aynı soruları sorar. Cevaplarının önemi yoktur, hem zaten Şövalye'nin de cevaplar için pek zamanı yoktur. Şövalye için önemli olan, sorular sormasıdır. Şövalye'nin soruları herhangi bir ilerleme kaydetmez ve ihtiyar mı ihtiyar adamın yapıp ettikleri hakkında daha fazla bilgi ortaya çıkarmaz, tıpkı kentet-soruları sormanın herhangi bir kentet-bilgisi ortaya çıkarmayacağı gibi. Bundan dolayı sanat-konuşması, çepeçevresinde hiç kentet olmamış biri tarafından betimlendiğinde daima gülünç görünecektir. Çoğu insan için sanat-konuşması *yapmanızda* gülünesi bir şey vardır, kendi ayaklarınıza hediyeler göndermenizden hiç söz etmiyorum bile.

§195. Kentetin orada-bir-yerde olan bir şey olduğunu ve sizin de orada-bir-yerdeki şeylerden bahsettiğinizi, bunların bir kısmının itiraz etmediğini ve itiraz etmeyen şeyler hakkında söylediklerinizi nasıl düzelteceğinizi öğrenebileceğinizi, bu arada da kentet hakkında gittikçe daha çok bilgi edineceğinizi hayal etmek daha basit olmaz mıydı? Kentetler hakkında konuşmak özel bir durum bile sayılmazdı. Sanat hakkında konuşmanız nefes almanızdan daha kayda

değer olmazdı. İkisi de başka bir şeyin aracıymış gibi görünürdü. Ve sanat sadece sizin *hakkında* konuştuğunuz şey hakkında olurdu. Neticede her tür şeyden konuşursunuz ve konuşmanız için özel bir şeyin meydana gelmesi gerekmez. Çoğu insan sanat-konuşmasının ve sanatın böyle bir şey olduğuna inanır – en azından basit versiyonunun.

§196. Ne var ki basit versiyon sanat-konuşması hakkında pek çok şeyi açıklayamaz. Kentet hakkında gittikçe daha çok bilgi sahibi olma anlayışınızın pek işe yaramamasını ve kentetin iflah olmaz itiraz etmezliğine içerlememenizi açıklayamaz. Yanıldığınızın söylendiği her seferinde yargıç-ve-jüriliğe ve sarılmalı hikâyelerinize yaptığınız mantıksız vurguyu açıklayamaz. *Konuşuyor* olmanızın sizin için en azından söylediğiniz şeyler kadar önemli olmasını açıklayamaz. Sık sık kendinizi düzeltmenizi, ama bunu başka insanların itirazlarından dolayı değil sözlerinizin tam doğru olmadığına dair tarifi güç bir his diye algıladığınız şeye istinaden yapmanızı (ki bu da bir müzik aletini diyapazon olmadan akort etme izlenimi verir çoğunlukla) açıklayamaz. Sık sık size kentete ilişkin bir şey olduğu –sözgelimi inançlarınızın değişmiş olduğu ve kentetin de inançlarınıza göre değiştiği– hissini yakalamak istemenizi açıklayamaz. Kentetin sizin için önemli olmasının sırf psikolojik ya da kültürel sebeplerden, hele de belli bir pastadan bir dilim yemiş olmanızdan kaynaklanmamasını açıklayamaz. Özetle kentetin çepeçevrenizde değil de orada-bir-yerde olduğu nosyonundan hoşnutsuzluğunuzu açıklayamaz.

§197. İki insan, yardımlaşarak balık-kentetinin ne olduğuna dair daha iyi bir betimlemeyi adım adım inşa etmek için sanat-konuşmasına girişmez. Böyle bir alıştırmanın ne anlamı olurdu ki? Üstelik insanlar sanat konusunda zaten çoğunlukla *anlaşamazlar* ve anlaşma sayılabilecek şeyin ne olduğunu da açıklayamazlar. Elbette aynı şeyi söylemek anlaşma sayılırdı. Gelgelelim küçük düşürücü bir kabullenme bile illaki anlaşma sayılmaz. Sanat-konuşması yapan yaratıklar daha çok aynı frekanslarda ses çıkaran insanlar gibi anlaşırlar, benzer şeyleri söyleyen insanlar gibi değil. Daha doğrusu, an-

laşma dediğimiz şey belli şeylerin söylenmesi, herhangi bir şeyin söylenmesi ve hiçbir şeyin söylenmemesi olabilir. Ne var ki bir anlaşmanın farz edilişi, iki insanı birbirlerine benzedikleri ya da benzer şeyler yaşamış oldukları sonucuna varmaya ve belki de bu sonuç doğrultusunda hareket etmeye sevk eder. Fakat paylaştıkları şeyin ille de söylediklerinin içerikleri olması gerekmez (ki sık sık da değildir); daha çok ikisinin de bunu söylemiş ya da söylememiş olmalarıdır mesele. Sanat-konuşmasına bir tartışma gibi bakmak bu yüzden insanı yanlış yönlendirir. Sanat-konuşması birtakım insanların birşeyler söylemesi ya da söylememesidir, söyledikleri şeyler değil. Ve o güzel şarkı gibi sanat-konuşması da tekrarlarla ilerler. Onu bir tartışma olarak görürseniz, ancak hatalı ve delice bir tartışma olarak görürsünüz.

§198. Nasıl ki koro halinde şarkı söyleyen –ve muhtemelen uzun süreler susan– iki insanı bir tartışma içindeymiş gibi görmüyorsanız, sanat-konuşmasını da bir tartışma olarak görmemelisiniz. Onun yerine konuşmanın gerçekleşiyor olmasına dikkat kesilmelisiniz. Kentet hakkında nasıl konuşulacağını öğrendiğinizde, öğrendiğiniz şey şarkı söylemenin bir biçimidir. Ve ne zaman şarkı söylendiğini de öğrenebilirsiniz. Sanat-konuşması dediğiniz şey bu yüzden konuşma diyeceğiniz şey değildir çoğunlukla; gene de "olan şey" hakkındadır, size bir şey olduğu hakkındadır ve dünyada nerede olduğunuz hakkındadır. Bu bakımdan sanat-konuşması gene o güzel şarkıya benzer. Güzel şarkıda Şövalye bir dizi serüven betimler. Bunu şarkı ona ne olduğunu anlattığı için değil, onun kim olduğuyla bağlantılı olduğu ve onun kim olduğunu örneklendirdiği için yapar. Şövalye "ihtiyar mı ihtiyar adam"ı seyredip özümser ve şarkının sonunda, "şimdilerde şans eseri" bazı şeyler yaptığında ya da ona bazı şeyler olduğunda ağladığını söyler: "Çünkü bunların hepsi eskiden / tanıdığım o ihtiyarı hatırlatır bana." "İhtiyar mı ihtiyar" adam için gözyaşı dökmek tıpkı karganın gelmesini umut etmek ya da kendi ayaklarınıza hediyeler göndermek gibidir. Çepeçevrenizde olan bir şeyi özümsersiniz. Nerede olduğunuzu söylersiniz. Çepeçevresinde olanı özümseyen ve onurlandıran, serüvenler anlatıp kendilerine ne

olduğunu betimleyen bir koro dolusu insan – alın size sanat-konuşması. Aynı şeyi yapıyor ya da hiçbir şey yapmıyor olmanız, nadiren önermeler üzerindeki bir mutabakatın sonucudur, tıpkı durumun ne olduğu konusundaki oylamanın sonucu olmaması gibi.

§199. "Amma uyudun ha!" der Alice'in ablası. Sonra Alice "bütün bu tuhaf serüvenlerinden hatırlayabildiklerini" anlatır. Bunun üzerine "küçük Alice'i ve harikulade maceralarını düşünen" ablası da "kendi çapında düşlere" dalar. Ablasının rüyası Alice'in rüyasının hem tekrarı hem de devamıdır; önce Alice'in rüyasıdır, sonra da Alice'in rüyasının rüyasıdır, "çevresine küçük çocukları toplayıp tuhaf masallar anlatarak *onların* gözlerini de hevesle parlatacağı"nın rüyasıdır. Nasıl ki siz başka birinin de şarkı söylemesini ya da suskunluğunu anlamak zorunda değilseniz, Alice'in ablası da kardeşinin rüyasını illaki anlamış değildir. Ama hediye göndermeye devam edilebilir. Ablanın rüyası, bir rüyanın kabakulak gibi bulaşıcı olabileceğini gösterir. Bu şekilde Alice'e olan, "kendi çapında" ablasına da olur. Alice'in serüvenleri, rüyasında başka insanlar için düşüncelere, çepeçevreye dönüşür. Ve o başka insanlar da başkalarının kendi düşüncelerini edinecekleri umudunu besleyebilirler arada bir. Size olanın başkalarına da olacağı umududur bu; şiirlerin, kentetlerin ve diğer hepsinin umudu. Sanatın umududur bu; sanat işte buna benzer.

Analitik İçindekiler Listesi

1. Fikirler (§1-55)

İnsanlar bazen şiirin yabancı bir dil olduğuna inanır (§1) ama bu dil tercüme edilemez, anadili olarak bileni de yoktur (§2); ne şiirin ne de sanatın dili vardır (§3). Şiire özel kelimeler, müziğe özel sesler, resme özel renkler yoktur. "Yabancı" demek bilinmedik demektir (4), yani sizin bir şeyi görmediğiniz anlamına gelir (§5). Bu kelime hem bir çekingenlik hem de bir iltifat ifadesi olarak kullanılabilir (§6) ve kesin olarak anlaşılamaz (§7). Bazı insanlar yabancı şeylere harika der (§8) ve bazıları da harika şeylere yabancı der (§9). Alice' in öğretisi, şiirlerin kafanızı bulanık fikirlerle dolduran hoş şeyler olduğudur (§10). Bulanık fikirlerin yanlış olması gerekmez – sadece betimlenmeleri zordur (§11) ve çoğunlukla da zevk vermezler (§12). Alice şiirlerden hayal kırıklığına uğrama eğilimindedir ve şiirlere hoş der (§13); "hoş" da bilinmedik anlamına gelebilir (§14). "Hoş" ve "harika" çoğunlukla şiirlere aşina olmayan insanlar tarafından kullanılır (§15). Bir şiiri anlamak bir kediyi anlamaya benzer; ikisi de asla söylenene cevap vermez (§16), o yüzden de onlarla sohbet edemezsiniz (§17). Bütün sanat böyledir, ama sadece sanat değil: Doğa, geçmiş ve sayılar da böyledir (§18). Ne var ki şiirler ve kediler hakkındaki öğretiler çoğunlukla onlarla nasıl sohbet edileceği hakkındadır ve size sadece sizin bildiğiniz dillerde cevap vereceklerine inanılır (§19). Bu onların deli olduğu anlamına gelmez (§20); sanattaki delilik daha çok nedenler, sonuçlar ve kendiniz arasında

gizli bağlantılar hayal etmeye dayalıdır (§21) ve bu da sohbet fikriyle ilintilidir (§22). Şiirlerden yardım umma konusunda: Şiirlerle ilgili yardım ile şiirlerden gelecek yardım –her bir şiirin beraberinde gizli ve daima insanların şiir hakkındaki fikirlerine karşılık gelen bir kullanım kılavuzu olduğu fikri– arasında farklar vardır (§23-24-25). Sanat öğretimi, sanatla ilgili olarak birilerinden ve sanattan yardım arama konularında (§26): Asla sanata kulak misafiri olmazsınız (§27) ve asla sanatı *şaşırtmazsınız* (§28), ama sanatta alışılmadık şeyler yapan insanlara şaşırıp kızabilirsiniz, bilinmedik hayat tarzlarına şaşırdığınız gibi (§29). "Bilinmedik" deli anlamına gelmez; asıl delilik, bilinmedik olanın hiçbir zaman önemli olmadığını varsaymaktır (§30). Aşinalığı nasıl edindiğinizi ve kaybettiğinizi betimleyebilmenin önemi, sanatta aşinalığı teşvik etmenin neyi gerektirdiğiyle bağlantılıdır (§31). Bir şeyin falancadan başka bir şey olmadığını iddia etmek (§32) genellikle onu umursamadığınız anlamına gelir (§33): bir şeyi umursamayı bırakmak (§34), "hoş" ve "garip" kelimelerini kullanmak ve onun bir rüyadan başka bir şey olmadığını düşünmek gibi (§35). Umursamayı haklı göstermek ve gerekçeler sunmak konusunda: Şiirleri umursamak için olası sebepler vardır (§36); şiirlerden yardım ummakla hayvanların iç organlarından ve arkeolojik kalıntılardan yardım ummak arasında benzerlikler vardır (§37). Delil olarak kullanılan şiirler (§38) ve delil ve mukabele konusunda (§39): Sanat meselelerinde mukabele yoktur, o yüzden de bir sözleşmeye dayalı sanat kavrayışını hayal etmenin anlamı yoktur (§40). Bu, bir şiirin işe yarar bir delil olma, hatta doğrudan delil olma ihtimalini yadsımaz; eğer şiirlere aşinaysanız onları doğrudan delil sunan şeyler olarak görme eğiliminde olursunuz (§41-42). Sanata aşina olmanız sizi şiirlerdeki şeyler hakkında konuşurken yaygın olarak tırnak işareti kullanmaya itse de, şiirlerdeki şeyler de diğer her şey gibidir (§43). Tırnak işareti kullanmanın bir anlamı yoktur (§44). Daha ziyade, "şiirdeki" şeyler hakkında konuşmak, nispeten bilinmedik bir yerin tuhaflıklarından konuşmak gibidir (§45); şiirler ayrı dünyalar değildir, işte bu yüzden şiirler hakkındaki görüşleriniz başka her şey hakkındaki görüşlerinizle yakından bağlantılıdır (§46). Bu bağlantıyı kaybetme ve saçmalık konusunda

(§47) kelimeleri suçlar (§48) ve gizemli açıklamalar öne sürersiniz (§49). Başka şeyleri betimlemek için şiir kelimelerini kullanmak (§50) dünyayı sanatmış gibi görmek değildir, çünkü bir şiirin kelimeleri de tıpkı diğer kelimeler gibidir (§51). Kendinizi bir şiirle betimlenmiş gibi görmek bir şiiri doğa yasası gibi görmeye benzer (§52-53), doğa yasalarından hiçbir şey anlamasanız bile (§54). Sık sık bulanık fikirlerle harekete geçersiniz, o yüzden de sık sık şiirlere ve sanata atfedilmiş bulanık fikirlerle harekete geçmenize şaşırmamak gerekir (§55).

2. Mobilya (§56-103)

Şiirlerdeki insanlar hakkında konuştuğunuz zaman onursal insanları kastetmezsiniz (§56), onlar insanlar*mış gibi de yapmazsınız* (§57). "Mış gibi" yapmanın bir sorunu, birlikte "mış gibi" yapamamanızdır (§58). "Mış gibi" yapmak zihinsel bir çaredir ve o yüzden de çare olmaz; ayrıca onursal insan diye bir şey yoktur (§59). Şiirlerdeki insanlar etrafta bulduğunuz mobilyaların bir parçasıdır (§60) ve hiç kimse şiirlerdeki insanlar ile şiirlerin dışındaki insanları birbiriyle karıştırmaz. Sanattaki mobilyanın ne olduğunu sormak, gerçek ya da onursal çeşit çeşit mobilyanın olduğu imasında bulunmaktır (§61). Şiirlerdeki mobilyayı ve kentetleri nasıl ele alacağınızı bilirsiniz çünkü zaten pek çok başka şeyi nasıl ele alacağınızı bilirsiniz ve şiirlerle kentetleri pek çok başka şeye benzer biçimlerde ele alırsınız (§62). Şeylerin ne *olduğunu* sözgelimi "mış gibi" yaparak tanımlamazsınız (§63); yerel halka sorarsınız, ama size asla şeylerin ne olduğunu söylemezler. Şiirlerin ve kentetlerin ne olduğunu sormak sadece sizin yerel halktan olmadığınızı gösterecektir (§64). Şiirler ve kentetler hakkındaki fikrinizi birisi hakkındaki fikrinizi değiştirdiğiniz gibi değiştirirsiniz, yoksa herhangi bir şeyin ne olduğu hakkındaki kararınızı değiştirdiğiniz için değil (§65). Şiirleri insan tanıştırırmış gibi tanıştırırsınız ve bir kimseyi kurgusal bir karakter olarak tanıştırmazsınız, tıpkı herhangi bir şeyi yanlış, mavi ya da çift olarak tanıştırmadığınız gibi (§66). Eylem kabiliyetine sahip

mobilyanın çoğunlukla düşünceleri ve tutumları vardır ve etrafta dolaşırlar. Bir mobilyanın varolmadığının hatırlatılmasına ya da yaptığı şey hakkında konuşurken tırnak işareti kullanmaya hiç gerek yoktur (§67). Varolmayan şeylerin neler yapamayacağını açıklamak için ayrı bir bilime gerek yoktur (§68) ve varolmayan şeylere varolmadıklarını haber vermenin de gereği yoktur (§69). Mobilyaları nasıl betimlediğiniz, çoğunlukla onlar ve geçmişleri hakkında ne bildiğinizi gösterir (§70). Bir şeyi betimlemek onun hakkında "mış gibi" yapmak değildir (§71); mesele kedilerin ve şiirlerin sizinle hemfikir olmasından ziyade sizin kediler ve şiirler, şiirlerdeki ve dışarıdaki insanlar hakkında (§72), eylem kabiliyeti olan mobilya hakkında çok sınırlı biçimlerde konuşmanızdır. Sanat hakkında konuşmak eylem kabiliyeti olan mobilya hakkında konuşmaktır, mobilya da jenerik konuşmayla birlikte gelir (§73). Bu, sizin ve konuşmanızın daima efendi olduğunuz (§74) ya da mobilyanın sırf vantrilokluk aracılığıyla size cevap verdiği anlamına gelmez. Sanat hiçbir zaman bir sözleşme ya da kendinizle yaptığınız bir sözleşme değildir, nasıl konuştuğunuza ve konuştuğunuz gerçeğine bağlıdır (§75). Sanatta neyin önemli olduğunu ancak geçmişe yönelik olarak öğrenirsiniz (§76); sanatı umursadığınız yapıp ettiklerinizde görülür, ama çoğunlukla onun nihayetinde asla size bağlı olmadığını bilmenizde görülür (§77). Sanat hakkında konuşmanın tek bir doğru yolu yoktur (§78-79). Hatalar yapabilir ve hatalardan ders alabilirsiniz (§80). Konuşma biçimleri gergin bir şekilde liste yapmayı (§81-82) ve büyük araştırmayı (§82) içerir. Fakat hiçbir konuşma biçimi, hiçbir özel vurgu gerçek bilginin kesin işareti değildir (§83). Bir yerlerde bulunmuş olduğunuz konuşma biçiminizden belli olmaz ve sanatın sizin için önemli olması, bir yerlerde bulunmuş olduğunuz anlamına gelmez (§84-85). O yüzden liste çıkarmak umursamayı ifade edebilir (§85). Sanat, tanıştırıldığınız bir şey ve sorduğunuz sorulardır (§86-89). Tıpkı sanat hakkında konuşmanın tek bir yolu olmaması gibi, onunla tanıştırılmanın da tek bir yolu yoktur (§87), ama tabii kötü tanıştırmalar vardır (§88), size tanıştırılmakta olan şeydeki herhangi bir tepkiye bakarak bu tanıştırmanın kötü olduğunu öğrenemeseniz bile (§89). Tanıştırma bir merasimdir (§90), neyin aynı şe-

kilde mukabele etmek sayılacağını kestirmenin zor olduğu bir merasim (§91), işte bu yüzden sık sık size sanatı rahat bırakmanız söylenir (§92). Sanat adabı yerel bir kurala ya da bir şeyi "mış gibi" yapmanızın (§93), örneğin tanıştırıldığınız şey mukabele edebilirmiş gibi yapmanızın sonucuna (§94) benzemez. Tanıştırma sırasında sorduğunuz soruların sonuçları konusunda (§95): Asla bir şeyin aslında başka bir şey olduğunu keşfetmezsiniz (§96). Bu sav "Denizaslanı ve Marangoz" hikâyesiyle tekrarlanır (§97-101): Tanıştırma ya da konuşma bir numara olabilir mi (§99)? Konuşma bir kandırmacanın parçası olabilir; ama konuşmanın hileli ya da saçma bir tarafı yoktur (§100-1). Söylediklerinizi, art niyetlerinize vekâlet eden şeyler değildir (§102), ne var ki sanata hep belli şeyler hakkında konuşacağınıza söz vererek değinirsiniz. Ve konuşmanızı, hakkında-konuşulmuş mobilyanın tepkilerinden bağımsız olarak düzeltirsiniz (§103).

3. Bir Hata (§104-150)

İtiraz eden ve etmeyen şeyleri tanıştırır ve onlara tanıştırılırsınız. Sanat-şeyleri itiraz etmez, ama itiraz etmeyen her şey sanat değildir (§104). İtiraz etmeyen şeylerin takdimlerini düzeltmeyi öğrenirsiniz (§105). Bir kentetin nasıl tanıştırılacağı hakkındaki anlaşmazlıklar özel türden bir anlaşmazlık değildir. Sanat-konuşması özel bir tür konuşma değildir. Sanat-konuşmasını öğrenmek için sadece itiraz etmeyen şeylerin takdimlerinin nasıl düzeltileceğini bilmeniz yeter. Yine de gerçekleştirebileceğiniz herhangi bir deney yoktur (§106). Sanat hakkında oy kullanmazsınız (§107), istişarede de bulunmazsınız (§108), hele herhangi bir şeyin ne *olduğuna* kesinlikle oyla ya da istişareyle karar vermezsiniz (§109). Zaman içinde ifade edilen tercihlerde oy gibi değildir, çünkü aslında ortada karar verilecek bir şey yoktur (§110). Sanat-konuşması zaman içinde ifade edilen bir dizi asenkron tercihtir, ama oyun değildir, çünkü kimin kazandığına dair hiçbir karar yoktur (§112). Sanat-konuşması kurultay-yarışı gibidir, ama bir amacı varmış gibi görünmez (§113). Sanat-konuşması

pek çok şeye benzeyebilir: oy kullanmaya, istişare etmeye, Kurultay-yarışına ve amaçsız bir Kurultay-yarışına (§114). Bir kentet hakkındaki bütün konuşmaların ortak yanı sizin kentet hakkında konuşmanızdır. Ama bu çok bir şey söylemez, çünkü hakkında-konuşulmamış hiçbir şey konuşmalar arasında aracılık etmek için kullanılamaz. Kentete işaret etmek de onun hakkında konuşmaktır (§115). Ayrıca kentet hakkında konuşmak tek bir şey yapmak değildir: Katılımcıların çoğunlukla farklı hedefleri vardır. Aynı şeyi yapıyorlarmış gibi görünebilirler, fakat yaptıkları şeye bakmak onların hedeflerini belirlemek için yeterli değildir (§116). Sanat-konuşması, katılımcıların yarışa istedikleri zaman girmeleri ve ayrılmaları bakımından Kurultay-yarışına benzer. Katılımcıların beğenileri vardır. Bunun anlamı sadece hoşunuza gittiği sürece koşacağınız mıdır (§117)? Öyle olsaydı her şey tamamen size bağlı olurdu ve sanat-konuşması sırf siz sanatı sevdiğiniz için size olan şey olurdu (§118). Ayrıca kendinize kefil olduğunuzdan daima siz kazanırsınız (§119). Kendinize kefil olmak, kefil olmak değildir: Herkesin yaptığı bir şeydir (§120). Kendinize karşı daima kazanıyorsanız, daima kaybediyorsunuz demektir (§121). Bu hatanın analizi (§122-3) kendi beğenileriniz hakkında yargıç-ve-jüri olabileceğiniz inancınızın analizini gerektirir (§123). Sanat meselelerinde hiç adil bir duruşmanız olabilir mi (§124), mahkemeye başvurmak için saygıdeğer saikleriniz olabilir mi (§125)? Sanat meselelerinde mahkeme kararına benzer bir kararı sıklıkla umsanız da (§126) hiçbir mahkemenin hiçbir yardımı olmayacaktır, çünkü zaten hiçbir adaletsizlik yapılmamıştır (§127). Aynı hatanın iki yüzü, yargıç-ve-jüri olduğunuzu hayal etmek ve daha iyi bir mahkemenin yardım edebileceğini hayal etmektir (§128). Bir sanat-mahkemesinin neye benzeyeceği konusunda (§129): Bir şeyin gözünüzün önünde çalınmasını kınayacağınız gibi, sanatla-ilintili olayları da kınarsınız (§130) ve çoğunlukla çalmanın delili olarak, çalınan şeye doğrudan erişimi öne sürersiniz (§131). Sanat-mahkemesinde daima mahkemelere yönelik sabırsızlığı dile getirirsiniz (§132) ve bu da ona Kurultay-yarışı havası katar (§133): Her bir katılımcı kendisi için duruşmanın anlamı olan şeye hakkını vermeye ve diğer bütün katılımcılara karşı çıkmaya çalışır

(§134). Bir sanat-mahkemesi mahkeme değildir ve sanat meselesinde hiçbir ceza hükmü beklenmemelidir (§135); ama bu, sanat-konuşmasının delice olduğu anlamına gelmez. Sanat-konuşmasının bir oyun, yarış ya da mahkemede tartışılacak bir şey olmadığı anlamına gelir (§136), dolayısıyla sanat-konuşmacıları benzer biçimlerde deli olan insanlar değildir (§137) ya da hepsi belli şeyleri yapmakta oldukları için deli değildirler. Sanat-konuşması belli şeyler yapan ve belli biçimlerde konuşan insanlara yaklaşmanızı gerektirir (§138), ne var ki bir yerde bulunmaya benzemez (§139). Eylemlerin koreografik olarak incelenmesi sanat-konuşmasını gereğince betimleyemez ve sanat-konuşması sık sık aynı gibi görünen eylemler arasında bir ayrım yapmak zorundadır. Bu, sanat-konuşmacılarına yaklaşmanızı gerektirir (§140), ama bunun için herhangi bir şeyin ya da birinin daha yakınına gitmeniz gerekmez. İnsanlara yaklaşmanın pek çok yolu vardır (§141). İnsanlara yaklaşmak için doğru bir ruh hali var mıdır? Olsa bile o ruh hali hakkında gene yargıç-ve-jüri olabilirsiniz (§142). Yargıç-ve-jüri olmak ya da bir mahkeme kararı ümit etmek, bir yerde olmaya bağlı bir özellik değildir (§143). Başka insanlara beğenilerinizden daha fazlasını umut ettiğiniz zaman yaklaşırsınız (§144) ve bu pek çok biçimde ifade edilebilir (§145). Bunu bir okula gitmiş olmak gibi tarif edebilirsiniz, fakat okula gitmiş olmanın önemi, öteki insanları "bir resim gibi seyredip özümsemenizi" sağlamasıdır (§146); bu teyit edilemez (§147), çünkü sizin burada bilgi diyeceğiniz şey o resmin bağımsız bir parçası olmayacaktır (§148), bu yüzden de sık sık tek bir nesneden ziyade "bütün sahne" yi betimlemek zorunda kalırsınız (§149): Bütün bu sahne sizin hayatınızdan bir parçadır ve gerekli tek malzemesi de sizsinizdir. Sizin siz olduğunuz konusunda yargıç-ve-jüri değilsinizdir (§150).

4. Olan Şey (§151-199)

Sanatla olan şey içerik değil, olanın size olmasıdır (§151). Zaten sanat hakkında konuşmak, olan şey hakkında konuşmak değildir (§152) ve size ne olduğu konusunda herhangi bir şey bildirmeyi ge-

rektirmez (§153). Olan şey pek çok biçimde gösterilebilir: kendinizle nasıl konuştuğunuzla, ne olduğu hakkında nasıl konuştuğunuzla, bir sanat eseri hakkında nasıl konuştuğunuzla ve bir de hiç konuşmamanızla (§154). Sanat hakkında konuştuğunuz zaman, sanat size *ilişkilendirilmemiştir*, özel bir ses tonu ya da gramer kullanmanız da gerekmez (§155). Sanat daha çok bir düşünceye ya da ayaklarınıza benzer (§156). Sanat etrafınızda sahip olabileceğiniz bir dizi edevat gibi değildir (§157), daha ziyade sizden koparılamaz düşünce, duygu, inanç ve edevat kümesidir; sanat insanın "çepeçevresinde"dir (§158). Neyin sanat sayıldığının zaman içinde değişebileceği gerçeği ile, bir şeyin bir düşünce gibi çepeçevrenizde olduğu gerçeğini birbiriyle karıştırmayın. Sanatı bir düşünce gibi geliştirirsiniz (§159). Sanat-konuşması konuşma olmayabilir mi (§160)? "İnsanın kendi ayaklarına hediyeler göndermesi", çepeçevresindeki bir şeyi onurlandırma yöntemi olarak sanat-konuşması (§161). Sık sık sanatın sizi başka bir insana dönüştürdüğünü söylersiniz (§162), bunu pek çok biçimde ifade edersiniz (§163) ve hatta bunu tarif etmenin yanlış notayı vurgulamak olacağına inanabilirsiniz (§164). Alice dün olduğu kişiyi farklı biri olarak tarif eder (§165); bunu çoğunlukla eylemlerinizin bir kısmından sorumlu olmadığınıza işaret etmek için yaparsınız (§166). Fakat o farklı kişiyi betimlediğinizde önceki benliğiniz hâlâ size aittir (§167), her ne kadar kendinizi başka birine olan bir şey gibi betimlemeyi isteseniz de – ki yapabileceğiniz bir şey değildir bu (§168). Alice gibi siz de "kendinizi biraz farklı" hissettiğinizi hatırlayabilirsiniz (§169) ve –belki de sanattan ötürü– başka birine dönüştürüldüğünüzü hayal edebilirsiniz (§170). Belki kendiniz olup olmadığınızı deneylerle tespit edebilir (§171) ve bir test tasarlayabilirsiniz (§172). Gelgelelim sizin kimseniz o olduğunuzu belirleyecek hiçbir test yoktur, çünkü çepeçevrenizde olanlar için hiçbir test bulunmaz (§173). Değiştiğinizi söylediğinizde genellikle psikolojik nedenleri, bir şeyi hatırladığınızı ima edersiniz (§174); fakat size bir şey olması sizin başka biri olmanız gerektiği anlamına gelmez – sadece kendinizi "biraz farklı" hissediyor olabilirsiniz (§175). Kendinizi "biraz farklı" hissetmek tanımlayabileceğiniz bir duygu değildir. Bazen onun yerine size sanatla-ilin-

tili bir şey olduğunu söylersiniz (§176). Olan şey sizin kim olduğunuzun bir betimlemesini ima eder, fakat "Sen kimsin?" işe yarar bir soru değildir (§177). Size bir şey olduğunda, değişen sizin kimliğinizden ziyade çepeçevrenizdeki şeylerin listesidir (§178); bu, doğa yasalarında bir istisna gerektirmez (§179). "Sen kimsin?" soruları tipik olarak "Sen nesin?" cevaplarını doğurur. Kimseniz o olduğunuzu açıklayamazsınız (§180); sık sık "serüvenler anlatırsınız"; serüvenler anlatmak sizin başka yaratıklara yaklaşmanızı gerektirir (§181) ve size serüvenler anlatıldığı zaman, ne anladığınız size asla açıklanmaz. Serüvenler çepeçevrenizde olan şeylerdeki değişikliklerin betimlemesidir (§182); "Sen nesin?" sorularını "Neredesin?" sorularına yönlendirir. Serüvenler sizin nerede olduğunuzu söyler (§183). Dünya sizin olduğunuz yerdir ve eğer sanat çepeçevrenizdeyse, o zaman sanat sizin nerede olduğunuzdur, çepeçevrenizdir (§184). Bazıları nerede olduklarını sanat-serüvenleri anlatarak söyler, ama bunu yapmanın pek çok başka yolu vardır (§185). Sanat – ya da sanat eserleri– kaybolduğunda, kaybolan şey sizin çepeçevrenizdeki bir şeydir; sanatı inançları kaybettiğiniz gibi kaybedersiniz (§186), bir kişiyi kaybettiğiniz gibi değil (§187). Sanatın kaybolmasından korktuğunuz için sanat hakkında konuştuğunuz (§188) ve serüvenler anlatmanın bir şeyin kaybolmuş olmasının sonucu olduğu fikrine karşılık, serüvenler anlatmanın size nerede olduğunuzu soran birine, bir şeyin meydana geldiğini söyleyerek cevap vermek olduğu fikri (§189). Sanat-konuşması ve size bir şeyin olduğu anlayışı; "Neredesin?" sorusuna cevap vermek, ama nerede olduğunuzu *açıklayarak* değil. Başkaları sanatı artık olası bir inanç, bir hareket tarzı ya da gelenek olarak görmedikleri zaman sizin sanata göre nerede olduğunuzun farkına varırlar (§190). Kendi ayaklarınıza hediyeler göndermek bir duygulanım (§191) ya da kültürel bir pratik (§192) değildir. Sanat siz onun hakkında konuşurken işte-orada gibi görünür; onun hakkında konuşmanızsa onun orada olmadığını gösterir. Ona hediyeler göndermeniz, gönderilen hediyelerden daha önemlidir (§193). Hediye-gönderme gittikçe artan bir bilgi sağlamaz (§194). Daha basit bir versiyon (§195), sanat-konuşması hakkındaki en önemli şeyleri açıklayamaz (§196). Sanat-konuşması an-

laşmaya dayalı bir ortak çaba süreci ve münazara biçimi değildir (§197). Daha çok bir koroda şarkı söyleyen, zaman zaman şarkı söylemeyip susan ve serüvenler anlatan insanlara benzer; sanat-konuşması önermeler üzerinde anlaşmaya varmak gibi değildir (§198). Sanat işte buna benzer (§199).

—

Teşekkür

Ulusal Beşeri Bilimler Merkezi ve Rockefeller Vakfı, yazara bir yıl mesuliyetten uzak huzur vermiştir. Lizbon Üniversitesi ve Chicago Üniversitesi de fikirlerinin bazılarıyla deneyler yapmasına ve sonrasında da bir yıllığına uzaklaşmasına izin vermiştir.

Miguel Tamen
Sanat Neye Benzer

Sanatın doğasına yönelik hem ciddi ve derinlikli hem de esprili bir inceleme olan Sanat Neye Benzer, günümüzde kabul gören sanat incelemelerinden bir hayli farklı. Onlar gibi bol tanım, felsefi iddia ve eleştirel yargı içermiyor ve terim dağarcığı tamamen Lewis Carroll'ın "Alice Harikalar Diyarında" ve "Aynanın İçinden" adlı eserlerine dayanıyor.

Yazar Miguel Tamen'e göre şiirleri, besteleri, resimleri, genelde sanat eserlerini dünyadaki diğer şeylerden ayrı düşünmek abes bir yaklaşım. Peki o zaman sanatı sanat yapan ne? İnsanlar sanatı nasıl tecrübe eder ve neden sanat hakkında konuşur? Herkesin sanatı algılayışı kendine özgüyken, sanatın ne olduğuna, neyin sanat sayılması gerektiğine dair tartışmalarda bir mutabakata varılabilir mi? Dahası, varılmalı mı? Tamen bu ve benzeri soruları oldukça ilginç bir tarzda, sanki bambaşka şeylerden bahsedermiş gibi ele alarak okura adeta incelikli ve eğlenceli bir bilmece sunuyor. Alice kitaplarına ilgi duyan, sanat hakkında kafa yoran ve sıradışı bakış açılarına açık olan tüm okurlara tavsiye ederiz.

yınları
iskitap.com